

ÚJ NÉZŐPONT

XII. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

SERES ISTVÁN: BIHAR VÁRMEGYE HADI NÉPE 1704-BEN – MÓDSZERTANI ÖSSZEFOGLALÁS EGY TERVEZETT KISMONOGRÁFIA KIADÁSA ELÉ

EMÓDI ANDRÁS: „LÁBATLAN FAHÍD” FELÁLLÍTÁSÁNAK TERVEZETE MEZÓTELEGDEN (GONDOLATOK ÉS ÚJ ADATOK A FÁBÓL KÉSZÜLT ÍVHIDAK HAZAI TÖRTÉNETÉHEZ)

MŰHELYMUNKÁK

KOVÁCS GYULA: EGY KÜLÖNÖS LÁTOGATÁS – BETHLEN ÉS GÖMBÖS 1933. JANUÁRI DEBRECENI BESZÉDE

PAÁL ZOLTÁN: FILOLÓGIA ÉS TÖRTÉNETÍRÁS HATÁRÁN – ECKHARDT SÁNDOR KUTATÁSAINAK TUDOMÁNYTÖRTÉNETI KONTEXTUSA ÉS HELYE A BALASSI-RECEPCIÓ TÖRTÉNETÉBEN

SÁNDOR MÁRIA: EGY ELFELEJTETT FOLYÓIRAT, A MÚZEUMI KURÍR

RECENZÍÓK

HARANGI FLÓRIÁN: HARANGI ÁTTILA – VIGH LEVENTE – LÖKI VIKTOR – SZABÓ ANNA VIOLA – ERDEI NÓRA – SEPRÉNYI KINGA – UDVARDY ANTAL: DEBRECENI CÍVISHÁZAK ÉS LAKÓIK NYOMÁBAN II.

EMLÉKEZŐ

BRIGOVÁCS LÁSZLÓ: DR. SERES ISTVÁN (1972–2025)

ÚJ NÉZŐPONT

XII. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

XII. évfolyam 3. szám

Debrecen, 2025.

Szerzőink

Brigovác László, főlevéltáros (MNL HBVL, Debrecen)
Emődi András, levéltáros (Királyhágómelléki Református Egyházkerület Levéltára,
Nagyvárad)
Harangi Flórián, régész (MNMKK Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Régészeti Intézet)
Kovács Gyula, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori
Iskola)
Paál Zoltán, doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Sándor Mária, főmuzeológus, etnográfus, múzeumpedagógus (Bihari Múzeum,
Berettyóújfalu)
Dr. Seres István (történész)

Főszerkesztő
Brigovác László

Szerkesztőség
*Prof. Dr. Papp Klára, Szendiné dr. Orvos Erzsébet,
Dr. Szendrei Ákos, Török Péter, Dr. Vajda Mária*

Szerkesztőbizottság
*Dr. Bán Gergely Károly, Dr. Gulyás László Szabolcs, Kolozsvári István,
Kujbusné dr. Meesei Éva, **Dr. Seres István**, Dr. Szabadi István, Dr. Szabó-Zsoldos Gábor,
Szekeres Gyula, Székla Gergő, Dr. Szilágyi Ferenc, Dr. Szilágyi Zolt,
Dr. Tózsza-Rigó Attila Győző, Tóth Áron, Dr. Veres Tünde*

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Angol fordítások
Dr. Szabó-Zsoldos Gábor

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Felelős kiadó: *Dr. Szendrei Ákos, elnök (Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület)*
Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: *4032 Debrecen, Egyetem tér 1.*
Szerkesztőségi e-mail cím: ujnezopont@gmail.com

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

- SERES ISTVÁN: Bihar vármegye hadi népe 1704-ben – Módszertani összefoglalás egy tervezett kismonográfia kiadása elé 5
- EMŐDI ANDRÁS: „lábatlan fahíd” felállításának tervezete Mezőtelegden (Gondolatok és új adatok a fából készült ívhidak hazai történetéhez) 20

Műhelymunkák

- KOVÁCS GYULA: Egy különös látogatás – Bethlen és Gömbös 1933. januári debreceni beszéde 47
- PAÁL ZOLTÁN: Filológia és történetírás határán – Eckhardt Sándor kutatásainak tudománytörténeti kontextusa és helye a Balassi-recepció történetében 53
- SÁNDOR MÁRIA: Egy elfelejtett folyóirat, a Múzeumi Kurír.....60

Recenziók

- HARANGI FLÓRIÁN: Harangi Attila – Vigh Levente – Löki Viktor – Szabó Anna Viola – Erdei Nóra – Seprényi Kinga – Udvardy Antal: Debreceni cívisházak és lakóik nyomában II. 65

Emlékező

- BRIGOVÁ CZ LÁSZLÓ: Dr. Seres István (1972–2025) 70

Contents

Studies

- ISTVÁN SERES: The Military Population of Bihar County in 1704 – A Methodological Introduction to a Forthcoming Monograph.....5
- ANDRÁS EMÓDI: Plan for the Construction of a “Pierless Bridge” ("Reflections and New Data on the History of Wooden Arch Bridges in Hungary").....20

Workshops

- GYULA KOVÁCS: A Special Visit – Speeches of Bethlen and Gömbös in Debrecen in January 1933 47
- ZOLTÁN PAÁL: On the Border of Philology and Historiography – The Historiographical Context and Place of Sándor Eckhardt's Study in the History of Balassi Reception 53
- MÁRIA SÁNDOR: A Forgotten Journal, the “Múzeumi Kurír” 60

Recensions

- FLÓRIÁN HARANGI: Attila Harangi – Levente Víggh – Viktor Löki – Anna Viola Szabó – Nóra Erdei – Kinga Seprényi – Antal Udvardy: Tracing Debrecen's Civic Houses and Their Residents II 65

Reminiscent

- LÁSZLÓ BRIGOVÁ CZ: Dr. István Seres (1972–2025) 70

Seres István

Bihar vármegye hadi népe 1704-ben – Módszertani összefoglalás egy tervezett kismonográfia kiadása elé¹

Dukrét Géza (1942–2025) emlékére

Bevezető

1660-ban a török hadak elfoglalták Nagyvárad várát, s ezzel gyakorlatilag megszűnt létezni a történelmi Bihar vármegye. Helyét hamarosan a váradi szandzsák vette át, mely állt Bihar vármegye egészéből (négy járás és külön 39 (!) bihari „apróbb” hajdúváros), Belső-Szolnok és Kraszna egy részéből, valamint a Lakság 18 településéből.² 1687-ben Thököly Imre fejedelem egykori katonái visszafoglalták Szentjobb várát, de ténykedésük nagyjából kimerült a még érintetlenül maradt magyar falvak és városkák fosztogatásában. Így veszett el örökre Sarkad privilégiuma, a nemes sarkadi Sajti család armálisa és a nemesölvedi Vad család levelesládája. 1692-ben készült el Bihar vármegye kamarai összeírása, mely ki van adva, de jelentős mértékben hiányos, mivel a népesség egy jelentős része időben elbujdosott az összeírók elől.³ 1703-ban kitört a Rákóczi-szabadságharc. A térség (Bihar és a szomszédos Békés vármegyék magyar lakossága) sokat szenvedett az ellenség, elsősorban az Arad vidéki szerbek és a nagyváradi, gyulai császári helyőrség – osztrák, szerb („rác”), román és magyar – katonasága miatt, ezért Bercsényi Miklós generális bihari hadjáratával egy időben – dátumát pontosan tudjuk: november 5. – a fejedelem elrendelte, hogy Békés vármegye és a vele határos bihari részek költözzenek északra az ellenség elől. Hajdúhely csak hajdúhelyre mehetett. Egyedül csak a Gyepes folyócska kanyarulatában megbúvó, „bevehetetlen” Sarkad vára, valamint a kis Iráz maradt meg a Sárrét mocsarai között, a többi hajdúvároska is menekülni kényszerült.

Így következett el 1704 tavasza, amikor is Rákóczi elrendelte, hogy írják össze az ország fegyvert fogott lakosságát (igaz, több vármegyében ez csak a nemességre vonatkozott). Kutatásaink szerint a következő vármegyék összesítései maradtak fenn:⁴

Abaúj,⁵ Bereg,⁶ Bihar, Jászkunság,⁷ Gömör, Kis-Hont, Közép-Szolnok, Liptó, Nógrád, Pest-Pilis-Solt,⁸ Szabolcs, Szepes, Torna, Ugocsa,⁹ Zemplén,¹⁰ Zólyom.¹¹

¹ Jelen tanulmány Seres István szerkesztőtársunk utolsó, a folyóirat számára írt kéziratának sajtó alá rendezett változata. A kézirat alapját jelentő előadás 2025. január 23-án, Berettyóújfaluban hangzott el a IX. Bihar kutatás konferencián. Az előadás címe: Bihar vármegye hadi népe 1704-ben. Módszertani összefoglalás egy tervezett kismonográfia kiadása elé. A kéziratot kiadásra előkészítette: Török Péter.

² Az összeírás, s benne a 39 bihari hajdúváros elemzését egy önálló tanulmány keretében kívánom elvégezni. Tudomásom szerint jelenleg az összeírásnak három példánya áll rendelkezésünkre: egy teljes és egy sérült (víz áztatta) változat, valamint egy némiképpen hiányos, későbbi másolat. Tudomásom szerint kiadásukra és összehasonlító elemzésükre mindeddig nem került sor.

³ Mezősi 1943.

⁴ A kutatástörténet legutolsó összefoglalását ld. Mészáros 1999. 112–238. Az összeírások nagy része felsorolva: R. Várkonyi 1964. 364–365., továbbá R. Várkonyi 1980. 19–20. jz.

⁵ Kiadásán dolgoznak: Bodnár Tamás és Mészáros Kálmán

⁶ Utoljára Esze Tamás történész használta, azóta nincsen a helyén, mindössze egy rövid gépelt kivonatot sikerült találnunk Esze Tamásnak, a vajai Vay Ádám Múzeumban található kéziratok irathagyatékában.

⁷ Ebből a Jászságot kiadta: Mészáros Kálmán, a Nagyunság feldolgozás alatt nálam.

⁸ Kiadta: Kosáry 1965.; ebből Kecskemétet kiadta: Iványosi–Szabó 1979.

⁹ Kiadta: Csatáry 1993. 39–62.

¹⁰ Alapos bevezetővel együtt kiadta: Mészáros 1999.

¹¹ Itt szeretnék köszönetet mondani Mészáros Kálmánnak a kutatásaim során nyújtott hathatós segítségéért!

Bihar vármegye kuruc összeírása

Bihar vármegye összeírása szerencsénkre megmaradt.¹² Ez két, jól elkülöníthető, eltérő struktúrájú részből áll: az első rész zömmel a kuruc fennhatóság alatt álló érmelléki járás településeit tartalmazza. Erről tudni kell, hogy a vármegye akkor négy járásból állt: a Belényesi – ez volt a legnépesebb, és hozzá tartozott a későbbi Szalontai járás többnyire magyarlakta vidéke is –, a Sárréti, az Érmelléki és a Váradi járás. Az ominózus összeírás 31 települést tartalmaz – két helység Margitta és Semjény/Semjén (Érsemjén) kétszer szerepel –, összesen 856 katonával, ebből 796 név szerint, valamint 60 fő, megnevezés nélkül, pusztán számadatokkal.

A katonák többsége a tisztjeik neve alatt van felsorolva, településenként, néhány ízben az egyes katonák neve mellett van megnevezve a felettes tiszt neve.

Az összeírás második része a Belényesi járás zömmel románok lakta része. Elején 13 tiszt neve szerepel, (ezeres)kapitányok és (fő)hadnagyok, egy részük máig is ismeretlen vagy nehezen beazonosítható. A katonák itt is helységenként vannak felsorolva.

A bihari kuruc katonaság 1704. április 29-én, Debrecenben lezárt összeírásának a végén megjegyezték, hogy a vármegye területén található hajdúvárosok katonasága az adott időszakban Szunyogh György kapitány parancsnoksága alatt a váradi ostromzárban tevékenykedett, ezért azok listáját nem tudták elkészíteni. A jobb érthetőség kedvéért érdemes itt röviden kitérnünk a bihari hajdúvárosok számának időbeni változására. A Várad török kézre kerülése után (előzetes feltételezésünk szerint 1662-ben) készült szandzsák-összeírás 39 hajdúváros nevét tartalmazza, amihez azt szeretném hozzátenni, hogy ezek egy része nem a szó szoros értelmében vett „hajdúváros”, hanem kuriális helység volt, melyek zömében kismemesek laktak, akiknek feladata volt, hogy fegyverrel szolgálják a mindenkor erdélyi fejedelmet, és hadba hívás esetén rögtön fegyvert fogjanak. Általánosan elfogadott nézet, hogy Biharban csak azon húsz település volt hajdúváros, melyek az Erdélyi Törvénykönyvekben, azaz az ún. Approbatákban fel vannak sorolva.¹³ Nyakas Miklós, a bihari hajdúság legkiválóbb kutatója ugyanakkor már korábban rámutatott, hogy az eredetileg még benne szereplő Gáborján utólag került ki a „húszas” (azaz huszonegyes) listából, és több, az Appropatákban nem szereplő településről is bebizonyítható, hogy hajdúvárosi rangot kaptak. Az újratelepülés után hajdúvárosként már csak az abban szereplő helységek fordulnak elő. A Rákóczi-szabadságharc idejéről nem maradt fent a fegyvert fogott bihari hajdúvárosok összeírása, az eredetileg Szunyogh György főkapitány keze alatt levő katonaság összetételéről csak következtetéseket tudunk levonni. Annyi biztos, hogy a lovasság Kárándy Mihály lovasezredébe került, a gyalogság pedig a berettyóújfalui sánc parancsnokává kinevezett Koss Mihály keze alá. Ez utóbbit nem ismerjük, de a Kárándy-ezredhez tartozó bihari hajdúkat igen, mivel ezen századok kimutatásai 1706-ból és 1708-ból is rendelkezésünkre állnak. Eszerint 1706-ban a Fábíán István főhadnagy (maga is berettyóújfalui) parancsnoksága alatt álló 6. században a zászlótartó újfalui, a strázsamester kabai, a furír (századírnök) pedig szalontai volt. A legénység megoszlása: 20 újfalui, 17 kabai, 15 komádi és 3-3 szalontai és tépei vitéz volt. A Lévy István főhadnagy keze alatti 8. seregben a vicehadnagy bagaméri, a zászlótartó bagosi, a

¹² MNL OL G 16 I.2.f.

¹³ Ezek: Bagamér, Bagos, Berettyóújfalú, Derecske, Komádi, Félegyháza, Kaba, Konyár, Körösnagyharsány, Körösszeg, Mezősas, Mikepércs, Régen, Sáránd, Szalonta, Szentmárton, Tépe, Tamási, Ürögd, Vekerd. Nyakas 2005.

strázsamester komádi, a furír (századírnok) derecskei, a sípos pedig kispércsi (Mikepércs) volt! A legénység megoszlása: 20 bagaméri, 19 derecskei, 5-5 bagosi és sárándi, valamint 4-4 konyári, félegyházi és kispércsi.¹⁴

Ezek szerint 1706-ban legalább a következő 12 település alkotta a bihari hajdúvárosok katonaságát: Bagamér, Bagos, Berettyóújfalu, Derecske, Félegyháza, Kaba, Kis- vagy Mikepércs, Komádi, Konyár, Sáránd, Szalonta és Tépe. Károlyi Sándor datálatlan, de véleményünk szerint 1707 április-májusában készült felsorolása a pusztán álló Szalontán kívül a fenti helységeket írja lakottnak.¹⁵ Ennél viszont van még egy nagyobb csavar a dologban, mivel a „zsoldos tisztek” – Fábián István főhadnagy (Berettyóújfalu), Vasady András vicekapitány (Balmazújváros) és Karácson István zászlótartó (Berettyóújfalu), ez utóbbiak mindketten Fábián századából – zsoldját fizető Újfalu, Kaba, Komádi, Szalonta és Tépe települések mellett még Harsány és Ugra van feltüntetve,¹⁶ holott Harsány (Körösnagyharsány) ekkor lakatlan volt, Ugrát (Biharugra)¹⁷ pedig egyáltalán nem ismertük hajdúhelyként. Nyilvánvalóan hasonló helyzet állhatott fenn Lévy István seregével kapcsolatban is, az ő esetükben feltehetően a bagaméri, bagosi, derecskei, félegyházi, kispércsi, konyári és sárándi lakosság merülhet fel a század tisztjeinek a fizetésével kapcsolatban.

Az 1704 tavaszán véghezvitt összeírás összesen 57 kuruc katonatiszt nevét tartalmazza. Ezek közé felvettem például gróf Bercsényi Miklós főgenerális nevét is, mivel többen is az ő, Bay László parancsnoksága alatt álló lovasezredében harcoltak. Bercsényi mellett összesen húsz törzstiszt (ezereskaptány, azaz ezredes) neve is szerepel, ők egytől-egyig megtalálhatók Heckenast Gusztáv örökbecsű *Életrajzi Adattár*ában.¹⁸ Életrajzukat többnyire ezen kitűnő munka alapján készítettem el, kiegészítve az újabb tudományos eredményekkel. Ez leginkább az alantasabb tisztekre, (fő)hadnagyokra vonatkozik, mivel többen is vannak, akikről korábban szinte semmit nem tudtunk.

Mivel az ország harmadik legnagyobb vármegyéjének számító Bihar („Biharország”), elsősorban a császári kézen levő Nagyvárad miatt többnyire az egész szabadságharc alatt ellenséges kézen volt, meglehetősen nehéz rekonstruálni az itteni kuruc katonaság pontos létszámát. Nagyváradot a kurucok soha nem tudták elfoglalni, holott folyamatosan blokádtartották. A térség stabilitását néhány kisebb vár és palánk próbálta ellensúlyozni, mint a közeli Sarkad, Belényes, Sólyomkő, Sebesvár, a rövid ideig fennálló Dézna (Deszna) vagy a jóval később megerősített berettyóújfalui sánc. A vármegye területéről kurucnak állt katonaság összetételét leginkább csak a fennmaradt, hosszabb-rövidebb alakulat-kimutatások és töredékes adatok összevetése alapján lehet bemutatni. Példaértékű ebben Mészáros Kálmán tanulmányorozata a Várad járás katonaállításáról, mely eddig a járás helységeit, a tiszt és altiszt kart, illetve Nagyvárad és környéke közkatonaságát dolgozta fel. A szerző ezekben a tanulmányokban módszeresen sorolja fel a járás fegyvert fogott lakosait a rendelkezésére álló óriási adatmennyiség alapján.¹⁹

¹⁴ MNL OL P 396 1706. p. 437–440. A rendelkezésünkre álló Károlyi-féle további mustrakönyveket ld. 1708. március, 1708. május. (Mkv. 1708a., Mkv. 1708b.) A téma legutolsó összefoglalását ld. Seres 2009. 392–441.

¹⁵ Seres 2009. 432–433.

¹⁶ Seres 2009. 431.

¹⁷ Ma: Biharugra, Békés vármegyében. Erről a településről, valamint a közelben található Geszt, Mezőgyán és Zsádány helységekről, mint egykori bihari hajdúvárosokról, egy önálló értekezésben kívánok írni.

¹⁸ Heckenast–Mészáros 2005.

¹⁹ Mészáros 2017. 69–116.; Mészáros 2021. 119–182.; Mészáros 2023. 65–144.

Az összeírásban szereplő helységek

A 31 megnevezett helységből az Érmelléki járásban 22 (közülük Margitta és Semjén kétszer szerepel),²⁰ a Sárréti járásban pedig 9 helység szerepel.²¹ Külön érdekesség, hogy az összeírásban két hajdúváros, Bagos és Mikepércs is megtalálható 9, illetve 4 katonával, egy kivételével mind a Bercsényi ezredében szolgáló Nyúzó Mihály főhadnagy keze alatt, ami azért érdekes, mert ezek a bihari katonák nyilvánvalóan Bercsényi nevezetes bihari hadjárata során csatlakozhattak Nyúzóhoz.

- 1) Albes [Albis, románul: Albiș, R (Érbogyoszló része)], 8 fő
- 2) Asszonyvására [románul: Târgușor, R], 10 fő
- 3) Bagos [Hajdúbagos, Hajdú-Bihar vm.], 9 fő
- 4) Bakonszeg [Hajdú-Bihar vm.], 20 fő
- 5) Báránd [Hajdú-Bihar vm.], 19 fő
- 6) Bogyiszló [Érbogyoszló, románul: Comuna Buduslău, R], 11 fő
- 7) Diószeg mezővárosa [Bihardiószeg, románul: Diosig, R], 146 fő
- 8) Ér-Adon [Éradony, románul: Adoni, R], 31 fő
- 9) Gáborján [Hajdú-Bihar vm.], 12 fő
- 10) Gálos Petri [Gálospetri, románul: Găloșpetreu, R], 17 fő
- 11) Hencida [Hajdú-Bihar vm.], 32 fő, ebből 20 nincsen megnevezve
- 12) Hosszú Pályi [Hosszúpályi, Hajdú-Bihar vm.], 12 fő
- 13) Kéc [*Magyarkéc*, románul: Cheț, R], 19 fő
- 14) Keserű [Érkeserű, románul: Cheșereu, R], 26 fő
- 15) Köbölkút [Érköbölkút, románul: Cubulcut, R], 40 fő, nincsenek megnevezve
- 16) Margitta [románul: Marghita, R], 27 fő
- 17) Margitta (másodsor!), 58 fő
- 18) Mihályfalva [Érmihályfalva, románul: Valea Lui Mihai, R], 20 fő
- 19) Mike Pércs [Mikepércs (korabeli elnevezéseként: Kispércs), Hajdú-Bihar vm.], 4 fő
- 20) Nagyrábé [Hajdú-Bihar vm.], 7 fő
- 21) Oltomány [Ottomány, románul: Otomani, R], 40 fő
- 22) Sámson [Hajdúsámson, Hajdú-Bihar vm.], 20 fő
- 23) Semjény [Érsemjén, románul: Șimian, R], 27 fő
- 24) Semjén (másodsor!), 6 fő
- 25) Szalacs [románul: Sălacea, R], 21 fő
- 26) Szentimre [Hegyközszentimre, románul: Sântimreu, R], 63 fő
- 27) Székelyhid [románul: Săcueni, R], 73 fő
- 28) Szentmiklós [Hegyközszentmiklós, románul: Sânnicolau de Munte, R], 8 fő
- 29) Tarcsa [Értarcsa, románul: Tarcea, R], 9 fő
- 30) Tóti [románul: Tăuteu, R], 28 fő
- 31) Vajda [Biharvajda, románul: Vaida, R], 22 fő
- 32) Véd,²² 5 fő
- 33) Vedres Abrány [Vedresábrány, románul: Abrămuț, R], 6 fő

²⁰ Albis, Asszonyvására, Bogyoszló (Érbogyoszló), Diószeg (Bihardiószeg), Éradony, Gálospetri, Kéc (*Magyarkéc*), Keserű (Érkeserű), Köbölkút (Érköbölkút), Margitta, Mihályfalva (Érmihályfalva), *Ottomány*, Érsemjén, Szalacs, Szentimre (Hegyközszentimre), Székelyhid, Szentmiklós (Hegyközszentmiklós), Tarcsa (Értarcsa), Tóti, Vajda (Biharvajda), Véd és Vedresábrány

²¹ Bagos (Hajdúbagos), Bakonszeg, Báránd, Gáborján, Hencida, Hosszúpályi, Mikepércs (másképpen Kispércs), Nagyrábé és Sámson (Hajdúsámson)

²² Ma már nem létező helység Érolaszi [románul: Olosig, R] határában.

Az összeírásban szereplő kuruc tisztek névsora

- 1) Baji László lovas ezereskapitány Bercsényi Miklós ezrede élén²³
- 2) Baka György főhadnagy
- 3) Balog N. (János) főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 4) Baranyi N. (János) főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 5) Bercsényi Miklós, gróf főgenerális (lovasezred-tulajdonos)²⁴
- 6) Bóné András lovas ezereskapitány²⁵
- 7) Csatári N. (István) főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 8) Csobány N. főhadnagy
- 9) Csordás N. (István) főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 10) Erdélyi Mihály főhadnagy Koss Mihály ezredében
- 11) Esze Tamás gyalogos ezereskapitány²⁶
- 12) Genczi N. kapitány: Gencsy Zsigmond lovas ezereskapitány²⁷
- 13) Gesztesi N. (György) főhadnagy
- 14) Gödény Pál gyalogos ezereskapitány²⁸
- 15) Győző N. (István) főhadnagy
- 16) Hámos N. (János) főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 17) Juhász István főhadnagy
- 18) Collai N. főhadnagy (feltehetően Kállay István vicehadnagy, Bóné András lovas ezredében)
- 19) Kara Benedek főhadnagy Koss Mihály gyalogezredében
- 20) Karmár István főhadnagy Gödény Pál gyalogezredében
- 21) Kis Ferenc főhadnagy Koss Mihály gyalogezredében
- 22) Kos István kapitány (?), ismeretlen törzstiszt, a keresztnév valószínűleg elírás Mihály helyett
- 23) Koss Mihály gyalogos ezereskapitány²⁹
- 24) Kovács Mihály főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 25) Labancz István (lovas) főhadnagy Koss Mihály ezredében
- 26) Lapati János főhadnagy Esze Tamás gyalogezredében
- 27) Nádaskai Mihály rang nélkül; más forrás: 1706-ban voluntér főhadnagy Károlyi Sándor ezredében
- 28) Nagy András főhadnagy Esze Tamás gyalogezredében
- 29) Nyúzó Mihály (a később ezredesi rangig jutó) főhadnagy³⁰ Baji László ezredében/
Genczi kapitány mellett (?)
- 30) Pap István kapitány (?)³¹

---

²³ Életrajzát ld. Heckenast–Mészáros 2005. 51.

²⁴ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 57–58.

²⁵ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 73.

²⁶ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 138.

²⁷ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 157.

²⁸ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 163–164.

²⁹ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 246.

³⁰ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 310.; Sipos 2003. 175–183.

³¹ Itt több hasonló nevű tiszt is szóba kerülhet: Kőrösi Pap István lovas ezereskapitány. Életrajzát ld. Heckenast–Mészáros 2005. 327. Ilyen nevű (lovas) ezereskapitányt csak Kőrösi Pap István személyében ismerünk, de őt nem említik a források ebben a térségben. Amennyiben elírásról van szó, akkor szóba kerülhet Rábéi Pap István főhadnagy, s még inkább a diószegi kurucok között is felsorolt Diószegi Pap István főhadnagy.

- 31) Pap István főhadnagy Koss Mihály gyalogezredében
- 32) Pap Mihály főhadnagy Baji László kapitány ezredében
- 33) Pap Péter főhadnagy
- 34) Pongrácz György lovas ezereskapitány³²
- 35) Rabló György főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 36) Sas Márton főhadnagy Bóné András ezredében
- 37) Siros István főhadnagy Bóné András lovasezredében
- 38) Szávó Zuban főhadnagy³³
- 39) Székely János főhadnagy
- 40) Szilágyi Péter főhadnagy Bóné András lovasezredében, oltományi

A Belényesi járás katonasága élén álló kuruc kapitányok és főhadnagyk

- 1) Czapos Markul 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak
- 2) Doblya N. 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak³⁴
- 3) Fonácz Máttyás 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak³⁵
- 4) Harsányi N. (János) 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak
- 5) Karácson Gergely 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is)
- 6) Kőrösi György 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak; a belényesi helyőrség lovas főhadnagya, nemes ember³⁶
- 7) Pap Gábor 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak
- 8) Sorbán N. (István) 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak; a belényesi helyőrség lovas vicehadnagya (Vérsegi János vicéje), nemes ember³⁷
- 9) Szappanos István ezereskapitány 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak³⁸
- 10) Szudricsán István 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak³⁹
- 11) Tát György 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak; a belényesi helyőrség lovas vicehadnagya, nemes ember⁴⁰
- 12) Ugrai György 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak
- 13) Vérsegi János 1704 tavaszán keze alatt Belényes vidéki katonák (is) vannak; a belényesi helyőrség lovas vicehadnagya, nemes ember⁴¹

---

³² Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 344.

³³ Más néven: Szávó György. Életrajza: Seres 2022. 27–32.

³⁴ A 13 felsorolt kapitány és (fő)hadnagy közül ő az egyetlen, akiről ezen bejegyzésen kívül semmilyen adatot nem sikerült eddig feltárnunk!

³⁵ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 148.

³⁶ Makai István belényesi kapitány, Inczédi Ny. István odaváló udvarbíró és Szombati György által felvett tanúvallatás. Belényes, 1704. máj. 17. MNL OL G 16 I. 2. f. Nr. 95.

³⁷ Makai István belényesi kapitány, Inczédi Ny. István odaváló udvarbíró és Szombati György által felvett tanúvallatás. Belényes, 1704. máj. 17. MNL OL G 16 I. 2. f. Nr. 95.

³⁸ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 399–400.

³⁹ Életrajza: Heckenast–Mészáros 2005. 424.

⁴⁰ Makai István belényesi kapitány, Inczédi Ny. István odaváló udvarbíró és Szombati György által felvett tanúvallatás. Belényes, 1704. máj. 17. MNL OL G 16 I. 2. f. Nr. 95.

⁴¹ Makai István belényesi kapitány, Inczédi Ny. István odaváló udvarbíró és Szombati György által felvett tanúvallatás. Belényes, 1704. máj. 17. MNL OL G 16 I. 2. f. Nr. 95.

A Belényesi járás fegyvert fogott katonái

- 1) Alsó Topa [románul Topa de Jos], 1 fő
- 2) Alsó Verzár [Alsó-Verzár, románul: Vârzarii de Jos], 7 fő
- 3) Braszty [Brâtești], 5 fő
- 4) Bucsu [Tőkefalva; románul: Bucium], 7 fő
- 5) Burda [másképpen Borda], 6 fő
- 6) Corbesty [Hollószeg, románul: Corbești, R], 1 fő
- 7) Dobresty [Bihardobrosd, románul: Dobrești, R], 1 fő
- 8) Dombroány [Dombrovány; románul: Dumbravani, R], 3 fő
- 9) Dragottyán [Drágota; románul: Drăgoteni, R], 31 fő
- 10) Felső Topa [Felsőtopa, régebben Topa; románul: Topa de Sus, R], 3 fő
- 11) Felső Vallonyag [Válenyagra, Alsó~, Alsófeketeölgy; románul: Valea de Jos, R], 5 fő
- 12) Fonaszt [Fonóháza, régebben Fonáca, románul: Fânațe, R], 1 fő
- 13) Gurang [Gurány, románul: Gurani, R], 1 fő
- 14) Gyanta [románul: Ginta, R], 21 fő
- 15) Harangmező [románul: Hidișelu de Sus, R], 19 fő
- 16) Hata [Határ, románul: Hotărel, R], 4 fő
- 17) Havas Dombricza [Havasdombró, románul: Dumbrăvița de Codru, R], 1 fő
- 18) Hejszesty [Ersesty, Herzafalva, románul: Hârsești, R], 2 fő
- 19) Henkeres [románul: Hinchiriș], 3 fő
- 20) Hosszú Aszó [*Biharbosszúaszó*, románul: Husasău de Tinca], 2 fő
- 21) Joseph Háza [Józsefháza, Váradtól délre, Apáti és Kardó környékén állhatott],⁴² 1 fő
- 22) Kaluger [Kalugyer, románul: Călugări], 4 fő
- 23) Kerpend [Kerpenyéd, románul: Cărpinet], 7 fő
- 24) Kerpecst [Kerpest, románul: Corpineși], 1 fő
- 25) Kimpán [Felső- és/vagy Alsó-Kimpán, románul: Câmpani (Câmpanii de Sus/Câmpanii de Jos)], 3 fő
- 26) Kimpuj [Vaskohmező, románul: Câmp], 3 fő
- 27) Kis Bánya [Kisbánya, másképpen Rézbánya, románul: Băița], 3 fő
- 28) Kis Belényes [Beiușele], 1 fő
- 29) Kisko [Kiskoh, románul: Chișcău], 3 fő
- 30) Kocsoba [Alsó- és Felső~, románul: Cociuba; Cociuba Mare és Cociuba Mică], 3 fő
- 31) Kolest [Kolafalva, románul: Colești], 5 fő
- 32) Lehecsen [Lehecsény, románul: Lehecenii], 11 fő
- 33) Lunka Burgeszt [Biharlunka, románul: Lunca], 3 fő
- 34) Mezes [Mézes, románul: Mizieș], 3 fő
- 35) Mező Dombricza [Alsó-Dombricza, Kisdombbró, románul: Dumbrovița], 1 fő
- 36) Olá Gyepes [Oláhgyepes, románul: Gepiș], 10 fő
- 37) Örvényes [Belényesörvényes, Urviș de Beiuș], 1 fő
- 38) Örvényesd (?), 1 fő

---

⁴² Rác 2022. 138.

- 39) Perlan Zavaján [Zavojan, Petrelény, románul: Petrilini], 4 fő
- 40) Petegd [románul: Petid], 4 fő
- 41) Pokola [Havaspoklos, románul: Pocluşa de Beiuş], 5 fő
- 42) Pomb [Lunkasprim, Lunkasprie, Lonkás, románul: Luncesprie], 5 fő
- 43) Presszaka [Prisak, Preszáka, románul: Prisaca], 5 fő
- 44) Solymod [Sólyom, románul: Şoimi], 2 fő
- 45) Stej [Vaskohsziklás; románul: Ştei], 1 fő
- 46) Szentmárton [Belényesszentmárton, románul: Sântmartin de Beiuş], 2 fő
- 47) Széplak [Berettyószéplak, románul: Suplacu de Barcău], 6 fő
- 48) Szód [Săud], 4 fő
- 49) Szohodol [Aszóirtás, románul: Sohodol], 7 fő
- 50) Szudrics [románul: Sudrigiu], 2 fő
- 51) Szuszt [Susd, románul: Şuştiu], 7 fő
- 52) Tenki [Tenke, románul: Tinca], 1 fő
- 53) Terpest [Terpesd, Törpösty, Törpefalva, románul: Zăvoiui], 1 fő
- 54) Vajdafalva [Nemojesty, románul: Nimăieşti], 2 fő
- 55) Vasánd [Vasand, románul: Oşan], 5 fő
- 56) Vaskó [Vaskóh, románul: Vaşcău], 7 fő

Urbariális összeírások

A MNL OL „U et C” anyagában a Rákóczi-birtokok urbariális összeírásaiban a felsorolt lakosok, közrendű adózók, ritkábban nemesek között időről időre megjegyezték valamilyen formában, hogy az illető vagy valamelyik családtagja a fejedelem seregében harcol. Ilyen esetekben leginkább a „katona”, azaz lovas katona és a „hajdú”, azaz gyalogos megjegyzés szerepel az illető neve mellett, ritkább esetben előfordul a „kurucz” kitétel is, és az általunk átnézett korabeli összeírások között több olyan is elfordul, amelyek többé-kevésbé a bihari katonai összeírással egy időben készültek. Ezek közül most, helyszűke miatt kettőt szeretnék kiemelni.

A tiszántúli fiscális jóságok Eördögh Dániel és Dolmay Gábor által készített, 1703. október 22-én, Nagykállóban megkezdett és 1704. április 11-én, Óvárban befejezett összeírásában három olyan bihari település is szerepel, ahol katonákat említenek. Ezek: Alsó- vagy Vedresábrány (négy lovas katona), Kécz (öt lovas katona és három gyalogos hajdú), valamint Genyéte (két lovas katona). Genyéte ugyan nem szerepel a bihari katonai összeírásban, a négy ábrányi lovas közül kettő, valamint a nyolc kéci kurucz közül viszont hét neve megegyezik.⁴³

A belényesi uradalom Szombati György és Bakos István fejedelmi kiküldöttek által elkészített, valamint Várnay Gáspár Bihar vármegyei szolgabíró és Taksony Ferenc esküdt által hitelesített, Belényesen, 1704. május 17-én lezárt összeírása összesen 88 települést sorol fel, s ebből 63-ból említenek hadra kelt lakosokat.⁴⁴ A katonákat is megnevező települések száma nagyjából azonos a katonai összeírásban szereplő helységekkel, és jelentős átfedések vannak a két összeírás között. Mivel azonban az összeírásokat mindkét

⁴³ „Conscriptio Fiscalitatum Trans-Tibiscanarum ab Anno 1704.” MNL OL E 156 Fasc. 64. No. 17.

⁴⁴ „Bonorum Bellényesiensium 1704.” MNL OL E 156 Fasc. 17. Nr. 8.

esetben magyar anyanyelvű megbízottak végeztek, a személynevek lejegyzésében sok a kisebb-nagyobb eltérés. Gyakori, hogy ugyanaz a katona az egyik összeírásban a családi nevén, a másikban viszont a származási helyéből képzett (ragadvány) nevén van felírva. A keresztnév esetében is gyakori az eltérés, ilyenkor az eredeti román név nem mindig azonos az összeírók által feljegyzett magyar keresztnévvel.

A tetemes névlistában egy kapitány és három hadnagyi⁴⁵ rangban szereplő személy neve fordul elő:

- 1) Bisztran Joan „*hadban szolgál, hadnagy*”,⁴⁶ Segestyel [Segyestyel; románul: Sighiștel]
- 2) Boros Demeter „*nemes ember, a faluban egy örökséget bír, most az hadban lakik, hadnagy*”, Petros [Vasaskőfalva; románul: Pietroasa]
- 3) Susztyán Gyurka „*ez is a bátyjával [Susztyán Gábor – S. I.] egy kenyéren vagyon, hadban lakik: hadnagy*”,⁴⁷ Suszt [Susd, románul: Șuștiu]
- 4) Sudricsany István „*kapitány, fia Lunkár Gáspárnak, de mie van, nem tudják*”,⁴⁸ Sudrics [Sudrics; románul: Sudrigiu]

Egyes alakulatok összeírásai

1704 nyarán a fejedelem Erdélybe küldte Radvánszky Jánost, aki többek között azt a feladatot kapta, hogy mustráltassa meg az erdélyi kuruc katonaságot, de az összeírásban, még ha elvéve is, de helyet kaptak partiumi alakulatok is.⁴⁹ A vaskos és alapos mustrakönyv néhány olyan alakulat és tiszt adatait is tartalmazza, amelyek a vármegyei összeírásban is szerepelnek.⁵⁰

A „*Néhai tekintetes nagyságos Orlay Miklós uram [m]al jött törökországi had, kei aztán mel[tósá]gos G. Pekeri Lőrincz uram na [gysá]ga keze alá jutott*”, összesen kilenc századból állt, de ezek közül csak az első öt kapcsolódott ténylegesen az Orlayval Dél-Erdélybe érkezett thökölyánus bujdosókhoz. A vármegyei összeírásban többször is szereplő Nyúzó Mihály főhadnagy százada („*Nyúzó kapitány uram serege*”) a hatodik a sorban két bagosi, egy létai és egy sárándi katonával.⁵¹ Közülük Gyerőffi Gyurka nevű bagosi lovas Győrössi Györgyként és ugyancsak Nyúzó katonájaként szerepel az április 29-én lezárt bihari összeírásban is.

A katonával ezt követően is találkozunk: az 1706. évi mustrakönyv szerint a Bihar vármegyei Bagosról való, 35 éves, nőtlen Győrösy Gyurka Nyúzó Mihály lovasezrede első seregében, a 2. káplárságban szolgált.⁵² 1708 májusában készült lustrajegyzék is ugyanabban a században és tizedben említi meg, mindössze azonban csak az életkorát – 24 (?) – tüntették fel. Az összeírás idején nem volt jelen („*Abs[ens].*”).⁵³

⁴⁵ Egy Gyulafehérvárnál jóval korábban elesett főhadnagy özvegyétől itt eltekintek.

⁴⁶ Valószínűleg az 1704 nyarán Szudricsán István gyalogos főhadnagyaként említett Briszta Jánossal azonos. Magyar 1994. 206.

⁴⁷ Susztyán Gábor a Belényesi járás negyedik ispánságának az ispánja, öccse, „Susti György” pedig 1704 nyarán Sudricsán István 2. (lovas) seregének a vicheadnagya. Magyar 1994. 205.

⁴⁸ Azonos a Bihar vármegye Belényesi járás katonai összeírásában is szereplő Szudricsán István ezereskapitánnyal.

⁴⁹ Heckenast–Mészáros 2005. 353.

⁵⁰ MNL OL P 566 44. cs. Erdélyi kuruchadak mustrakönyve 1704. [Mkv. 1704.] Kiadását ld. Magyar 1994.

⁵¹ Magyar 1994. 96.

⁵² Mkv. 1706. p. 410.

⁵³ Mkv. 1708b. fol. 148. oldalpár!

Ugyancsak Bercsényi ezredéből került ki az a Nagy Mihály nevű főhadnagy, akinek 1704-ben a seregében volt az összes bárándi (19), gáborjáni (12 fő) és nagyrábéi (7 fő) katona, Hencidáról pedig három fő. 1706-ban Nyúzó Mihály lovasezredének a 4. serege élén viszont egy Nagy Miklós nevű, bárándi főhadnagy állt, és századában hét, 1704-ből ismerős bárándi és két gáborjáni katona is volt,⁵⁴ s közülük néhányval még 1708-ban is találkozunk! Előzetes megállapításom szerint a bihari összeírásban elírták a Bay László-féle ezredben szolgáló főhadnagy eredeti nevét, de ennek bebizonyítása még további vizsgálatokat igényel. A dolgot megnehezíti, hogy az Orlay-féle, és Pekry ezredként összeírt katonaság negyedik századának a főhadnagya is Nagy Miklós volt, ám őt somlyainak (Szilágyosmlyó) írták, és katonái, egy-két kivételtől eltekintve mind dél-erdélyiek voltak.

A nyolcadikként összeírt „*Diószegi Nagy Ferencz főhadnagy uram serege*” nem csak azért érdekes, mert maga a főhadnagy is diószegi születésű volt, hanem a csekély létszámú seregben két belényesi, valamint egy-egy bihari „gyanús” butsumi (Bucsom), gyógyi, vaskoi (Vaskoh) és verzáni (feltehetően alsóverzári) katona szolgált.⁵⁵

Kos Mihály, Gödény Pál vicekapitánysága alatt álló gyalogezredének első seregében találkozunk bihari katonákkal. A század főhadnagya a somlyaiként említett Kara Benedek, aki a vármegyei összeírásban is ebben a rangban volt. Ismerős név még a rang nélkül említett Szócs István és a vármegyei összeírásból nem ismert, ugyancsak sámsoni Nagy István zászlótartó. Rajtuk kívül még négy diószegi, két érsemjéni, valamint egy-egy kismarjai és bagosi közkatona volt a században, de egyikük neve sem fordul elő a vármegyei összeírásban szereplő személyek között.⁵⁶

Pongrácz György lovasezrede a vármegyei összeírásban mindössze az érsemjéni Szántó Tamás neve mellett van megadva, ám érsemjéni katona nemhogy a Pongrácz ezredben, hanem az egész erdélyi mustrában nem szerepel.

1704. június 30-át követően került sor „*Nemzetes vitézlő Fonátzi Mátyás uram ezere*” összeírására. Az ezred mindössze három, csekély létszámú lovas és egy gyalogos seregből állt. A második lovas seregnél csak a zászlótartó és a strázsamester szerepel, a főhadnagy a sereg nagyobbik részével Csáky András Dévát blokádoló katonaságához csatlakozott.⁵⁷ A katonák között elvéve Bihar vármegyeiekkel is találkozunk.

Végére hagytam „*Nemzetes vitézlő Sedriksán Ur[am] ezere*”-t, mely két lovas és egy gyalogos seregből állt, a Fonáczyéhoz hasonlóan nagyon kevés létszámmal. Itt már számos, a belényesi járásból származó katona nevével találkozunk, akik részint a vármegyei összeírásban és a belényesi uradalom adófizető listájában is szerepelnek, sőt a második lovasszázad vicehadnagya és a gyalogos sereg főhadnagya is ismerősen cseng az urbáriális összeírásból!⁵⁸ Szudricsán István ezrede összesen három századból állt: két, egyenként 26 és 27 főből álló lovas, és egy 17 fős gyalogos seregből, de a gyalogos sereg vicehadnagyán kívül csak a közkatonáknál töltötték ki a lakóhelyre és a felszerelésre vonatkozó rovatokat, viszont ezek alapján az „ezred” állománya egyértelműen Bihar (Belényes vidéke) és

⁵⁴ Mkv. 1706. p. 416–417.

⁵⁵ Magyar 1994. 98–99.

⁵⁶ Magyar 1994. 224–226.

⁵⁷ Magyar 1994. 198–203.

⁵⁸ Magyar 1994. 204–206.

Zaránd vármegyéek helységeiből került ki. Alábbiakban három egy faluból való lovas katonára példáján keresztül illusztrálom, hogy a közel egy időben készült, különböző kimutatások hogyan egészítik ki egymást:

A Belényesi járás katonai kimutatásában három katona szerepel „Kimpuj” (Vaskohmező, románul: Câmp) településről, a Belényesi uradalom összeírásában ugyancsak három, s végül Szudricsán István második századában megint csak három lovas katona szerepel, az itt „Kimp”-nek nevezett helyséből.

A Belényesi járás katonai összeírása 1704. április 29. előtt	A Belényesi uradalom adófizetőinek összeírása 1704. május 17. előtt	Szudricsán István ezrede, 2. (lovas) század dátum nélkül (1704 nyara) ⁵⁹
Tyasza Jovan	Tyuha Joan katona ⁶⁰	Taho János tizedes, Kimp
Mocs Mihály	Mos Mihály katona ⁶¹	Més Mihály, Kimp
Beliczi Koszta	Belisztye György (!) katona, hadban szolgál	Berlista Koszta, Kimp

A három kimutatásból már az első pillantásra szembeűnik a katonák nevének feltűnő hasonlósága. Ennek még a legelső személy keresztneve sem mond ellent, mivel az első kettő, közel egy időben készült kimutatást néhány hónapra rá követő ezredösszeírás is az először említett Koszta keresztneven említi a katonát. Az időben először készült kimutatásban nem szerepel a fegyvernem neve, de az uradalmi adófizetők névsorában szereplő „katona” kitétel itt egyértelműen lovasra utal, ellentétben a gyalogost általánosságban jelentő „hajdúval”, míg Szudricsán ezredében egyértelműen a lovasok között találjuk őket.

A település az 1715. évi országos összeírásban „Possessio Kimpoly” néven szerepel, és mindössze két adózót írtak össze Joannes Triha és Nicolaus Mocs néven, akik történetesen éppen a fenti három összeírásban szereplő katonák kettejével azonosak.

Elteltekintve a Radvánszky-féle tekintélyes mennyiségű összeírástól, mindössze elvéve találunk ezen időszakból Biharra vonatkozó katonai kimutatásokat. Ilyenek például Olasz Mihály vicekapitány lovasseregének Debrecenben készült kimutatásai 1704. október 1.,⁶² november 1.⁶³ és december 1.⁶⁴ napjaiból. A csekély számú, de napról-napra szaporodó lovascsapat főhadnagya Béres Mihály volt Telkiből, a három tizedes pedig Terebesről, Fugyiból és Kakucsról származott. Ők négyen mind a három összeírásban szerepelnek. Október 1-jén még csak hat közkatona volt a seregben, közülük négy bihari, egy-egy Pálújlakról, Pocsajból, Csetelekről és Telkiből származott. November elsejére a katonák száma 31-re nőtt, s közülük immáron 15 volt bihari. A korábbi négyhez jöttek még öten

⁵⁹ Magyar 1994. 205.

⁶⁰ Tyuha Iliával egy kenyéren van – S. I.

⁶¹ Mos Miklóssal egy kenyéren van – S. I.

⁶² Olasz Mihály vicekapitány lovas seregének kimutatása. Debrecen, 1704. okt. 1. MNL OL G 28 V. 2. c. Nr. 81. p. 103–104.

⁶³ Olasz Mihály vicekapitány lovas seregének kimutatása. Debrecen, 1704. nov. 1. MNL OL G 28 V. 2. c. Nr. 81. p. 105–107.

⁶⁴ Olasz Mihály vicekapitány lovas seregének kimutatása. Debrecen, 1704. dec. 1. MNL OL G 16 I. 2. d. Nr. 81. p. 1–3.

Telkiből, kettő, feltételezhetően rác (szerb) katona Váradról, egy-egy katona pedig Borostelek, Örvind (Örvénd), Papfalu, Pestere, Szunyog, Terebes és Vásárhely (Fugyivásárhely) helységekből érkezett. December 1-jére a létszám nem változott, az arányok viszont igen. Ekkor már 21-en voltak a bihariak. A telkiek száma kilencre emelkedett, s a két váradi szerb mellett egy-egy borosfálvai (ez a katona azonos az előző kimutatásban szereplő borosteleki katonával), czecke (Magyarcséke), fugyi, örvéni, papfalvi, peskerei, szunyogi, terebesi és (fugyi)vásárhelyi közkatona volt. Ezek a listák azonban nem tartoznak jelen munkánk tematikájához, mivel az itt megemlített helységek egytől-egyig a Váradra járás területére estek.

Összességében elmondhatjuk, hogy az 1704. évi Bihar vármegyei katonai összeírás jól illeszkedik a fejedelem által kiadott rendelet kapcsán elkészített egyéb összeírásokhoz. Bár az összeírók többnyire csak a kuruc fennhatóság alá tartozó bihari részek felmérésére törekedhettek, még így is jelentős számban hagyták ránk a katonáskodást választó bihari lakosok névsorát és területenként, helységek szerinti eloszlását. Mint fentebb jeleztük, Mészáros Kálmán folyamatosan adja ki a Váradra járás katonáskodó kurucainak az életrajzi adattárát. Véleményünk szerint az 1704. évi bihari összeírás vonatkozó adatait is így lenne leginkább értelmezni, egy-egy, az Érmelléki, a Sárretyi, és nem utolsósorban a Belényesi járás fegyvert fogott lakosai adattáraként. Ez utóbbit kiemelt fontosságúnak tekintem, mivel a rendelkezésünkre álló korabeli urbáriumok feljegyzései, illetve egyes katonai mustrák adatai jól kiegészítik az egyes Belényes-vidéki katonák életrajzeit. Külön felhívom itt a figyelmet a járásban található két kuruc várra, Belényesre és Sarkadra, mivel mindkettő esetében rendelkezésünkre áll két-két név szerinti mustrajegyzék is. A két vár esetében nem csupán helyi lakosok alkották az őrséget, hanem javarészt a környékbeli helységek ide húzódtott fegyvert fogott lakosai is beálltak közéjük.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a Magyarai András által kiadott Radvánszky-féle összeírás alapos újraértelmezést igényel. Maga a mustrajegyzék is nehezen olvasható, de a településjegyzéket összeállító kollégák elsősorban a tényleges Erdélyre fókuszáltak. A Belényesi járás katonaságánál például rendszerint valami távoli tájegység települését nevezik meg. Itt jegyzem meg, hogy fontosnak találnám ezt a vaskos iratköteget újra kiadni.

Források

Közigyűjteményi források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
E 156	Urbaria et conscriptiones
G 16 I.2.d.	Rákóczi-szabadságharc levéltára. Munkácson maradt rész. Katonai iratok.
G 16 I.2.f.	Rákóczi-szabadságharc levéltára. Munkácson maradt rész. Erdélyre és a Partiumra vonatkozó iratok.
G 28 V.2.c	Rákóczi-szabadságharc levéltára. Katonai iratok. Hadszervezetre vonatkozó iratok.
P 396	Károlyi család nemzetségi levéltára, Acta publica. 1. Acta Rákócziana. Ser. III. Mustrakönyvek.
P 566	Radvánszky család radványi levéltára. III. oszt. Levelezések és Radvánszky II. János kuruckori politikai iratai.

Forráskiadványok, lexikonok

- Heckenast–Mészáros 2005. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. S. a. r., kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak 8.)
- Iványosi-Szabó 1979. Iványosi-Szabó Tibor: Három katonai összeírás a Rákóczi-szabadságharcból. In: Bács-Kiskun megye múltjából. II. A késői feudalizmus kora. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 287–342. (A Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiadványai IV.)
- Magyari 1994. II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. Bev. tan. és jegyz. Magyari András. Bukarest, 1994.
- Mészáros 1999. Mészáros Kálmán: Zemplén vármegye katonai összeírása 1704-ben. In: Zemplén népessége, települései. Tanulmányok Németh Gábor emlékére. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 1999. 112–238. (A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetek 37.)

Szakirodalom

- Csatáry 1993. Csatáry György: Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények). Ungvár–Bp., 1993. (Kárpátaljai Magyar Könyvek 21.)
- Kosáry 1965. Kosáry Domokos: Pest megye a kuruckorban. In: Pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk.: Keleti Ferenc, Lakatos Ernő, Makkai László. Bp., 1965. 9–94.
- Mészáros 2017. Mészáros Kálmán: A Várad járás katonaállítása a Rákóczi-szabadságharcban. I. A járás települései. In: „Őrizzük Váradot...” Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora újkorban. Szerk.: Oborni Teréz. Nagyvárad, 2017. 69–116. (Tanulmányok Biharország történetéről 4.)
- Mészáros 2021. Mészáros Kálmán: A Várad járás katonaállítása a Rákóczi-szabadságharcban. II. Tisztek és altisztek. In: „Az Várad dolga legnagyobb...” Várad és partiumi nemesek, katonák és tisztviselők a kora újkorban. Szerk.: Oborni Teréz, Rácz Balázs Viktor. Nagyvárad, 2021. 119–182. (Tanulmányok Biharország történetéről 9.)
- Mészáros 2023. Mészáros Kálmán: A Várad járás katonaállítása a Rákóczi-szabadságharcban. III. Legénység. In: „...munkálkodom is örömet énr Várad építésén és megtartásában” Várad és Bihar vármegye a kora újkorban. Szerk.: Oborni Teréz, Mátyás-Rausch Petra. Nagyvárad, 2023. 65–144. (Tanulmányok Biharország történetéről 11.)
- Mezősi 1943. Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692). Bp., 1943. (Településtörténeti tanulmányok)
- Nyakas 2005. Nyakas Miklós: A bihari kishajdúvárosok története. Debrecen, 2005. (A Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója V.)
- Rácz 2022. Rácz Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. Második, jav. és bőv. kiadás. Nagyvárad, 2022.
- Seres 2009. Seres István: A bihari hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharcban. In: Hadtörténelmi Közlemények, 122. (2009) 2. sz. 392–441.
- Seres 2022. Seres István: Zubán Szávó (Szávó György), II. Rákóczi Ferenc legendás bihari szerb lovashadnagya. In: Új Nézőpont, 9. (2022) 3–4. sz. 28–34.
- Sipos 2003. Sipos Ferenc: Nyúzó Mihály, a kuruc. Egy életút színe és fonákja. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 38. (2003) 2. sz. 175–184.

- R. Várkonyi 1964. R. Várkonyi Ágnes: A jobbágyság osztályharca a Rákóczi-szabadságharc idején. In: Történelmi Szemle, 7. (1964) 2. sz. 338–377.
- R. Várkonyi 1980. R. Várkonyi Ágnes: A vetési pátensek. A jobbágyságvédelem és tehermentessége Rákóczi államában. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk.: Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1980.

Emődi András

**„lábatlan fahíd” felállításának tervezete Mezőtelegden
(Gondolatok és új adatok a fából készült ívhidak hazai történetéhez)**

A fahidak építésének évszázadokon át a legelterjedtebb, szinte kizárólagos formai és technikai megoldása a fajaros gerendahíd volt. Az egymástól viszonylag kis távolságban lévő pilléreket a folyómederbe vert keményfa cölöpökből építették fel, a vízszintes útpályát ferde támaszokból és keresztgerendákból álló jármok támasztották alá. A kivitelező ácsok leleményessége függvényében, többnyire tapasztalati úton szerzett tudás gyakorlatba ültetésével, változatos felépítésű függesztő- és támasztó-/feszítőművek járulhattak hozzá a stabilitás növeléséhez.

Nagyobb távolságok áthidalására vagy a pillérek kivitelezésének (cölöpök beverésének) akadályoztatása esetén, illetve domb- és hegyvidéki sebesebb vízfolyásoknál újabb megoldásokra volt szükség. Kizárólag a hídfőkön, esetleg a mederben lévő egy-két, kőből épített masszív pilléren nyugvó fahidak ácsolásához bevezették az íves szerkezetek használatát. Erre a délnémet területeken és különösen Svájcban már a 17. századtól vannak példáink.¹

A legsikeresebb megoldásnak a feszített húrként működő vízszintes vonórúd(ak)ba kapcsolódó gerendaíves szerkezet bizonyult. A vonórudat (fagerenda) az ívhez illesztett függesztőoszlopok tartották. Statikai szempontból a gerendaívek „lekerekített”, hajlított típusánál sokáig előnyösebbnek mutatkozott a sokszögű (poligonális) forma. Ebben a tört ív és a függesztők által határolt egyes mezőket keresztrudakkal merevítették (ún. rácsos szerkezet). E poligonális megoldásra már 1598-ból van példa Dél-Tirolból, ám elsősorban a 18. század hozta el a reneszánszát. Svájci ácsok tökélyre fejlesztették e sokszögű gerendaíves megoldást. Idővel, a húzásra dolgozó vízszintes vonórudakat két, egymásra fektetett és fogazással összeillesztett gerendából készítették. Bonyolult, húzásra kitéően alkalmas illesztéseket is kifejlesztettek e képzett ácsok. Ezek egyike schaffhauseni zárként (Schaffhauser Schloss) ismeretes. Európa valaha épített leghosszabb faszerkezetű hídjai (a Rajna fölött Schaffhausenben és Reichenauban, valamint a Thur fölött Lütisburgban) a 18. század második felében épültek, appenzelli svájci ácsok kivitelezésében.² Különleges helye van a svájci hídépítészet történetében a Grubenmann családnak és elsősorban Hans Ulrich Grubenmann-nak (1709–1783), kinek tucatnyi tervét és megvalósult ívhídját ismerjük. Többek között ő készítette el a fent említett schaffhauseni óriás hidat is 1755–1757 között. Bár az egy masszív, a meder közepén elhelyezkedő kőpillérral épült meg, a svájci mester eredetileg egyetlen, 119 méter (!) hosszú nyílással tervezte.³

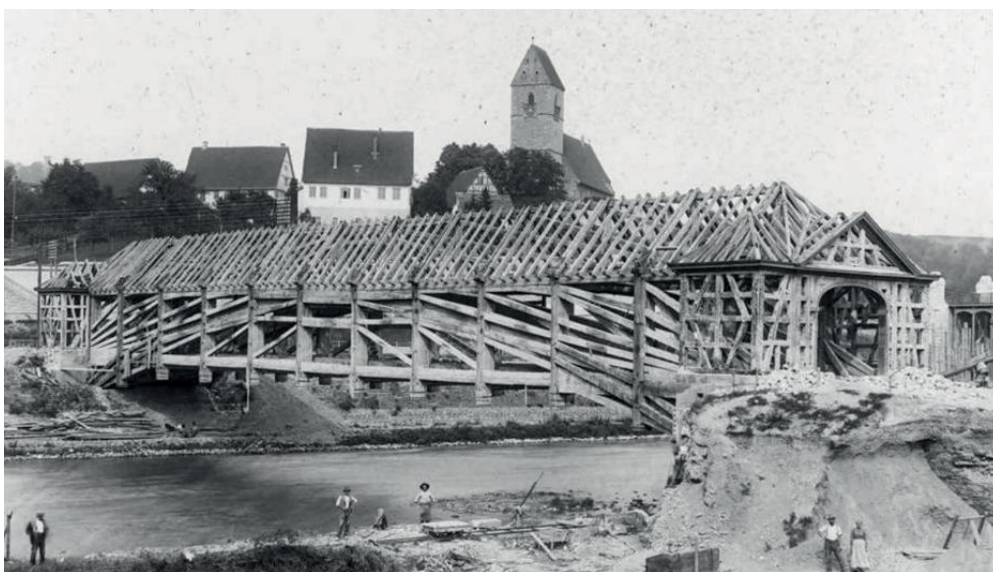
¹ A svájci, fából készült hidak történetére és szerkezeteire: Holzer 2021. Általában a svájci hídépítésre: Brunner 1924.

² Holzer 2021. 10–22.

³ Killer 1942. 1–66.

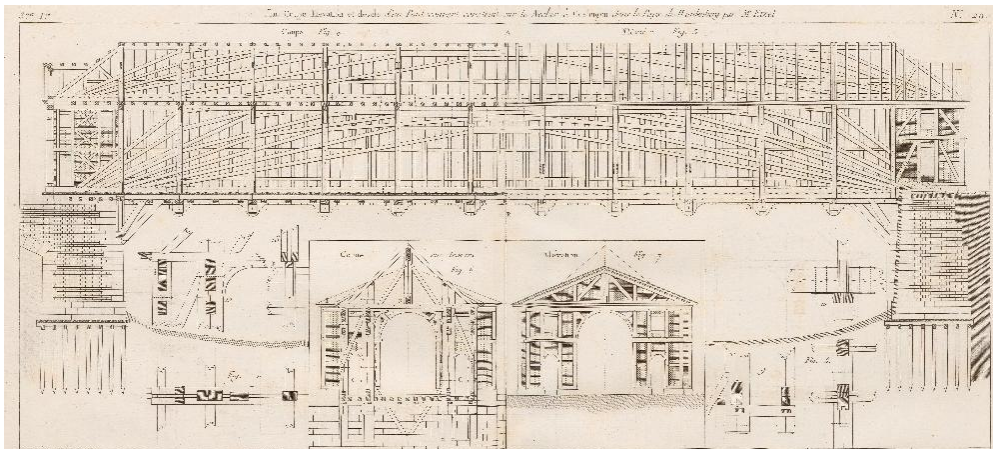
1. kép. H. U. Grubenmann schaffhauseni hídja. Épült: 1755–1757.⁴

2. kép. Plochingen, a Neckart átívelő híd. Épült 1784-ben sokszoros poligonális szerkezettel. Archív fotó a bontásáról.⁵

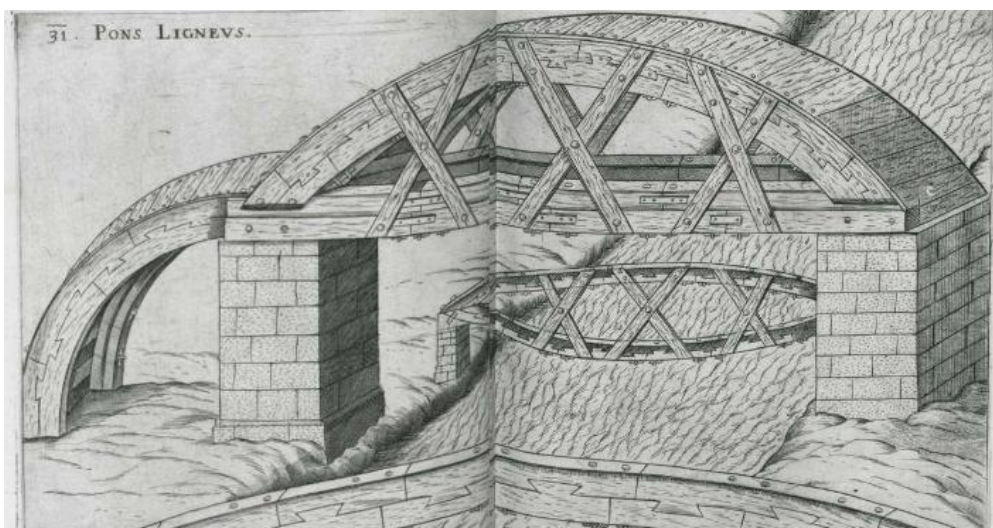
⁴ Minder, ID 374. (<http://www.swiss-timber-bridges.ch/detail/374.html>)

⁵ Holzer 2021.

3. kép. Felmérési rajz a Neckar hídjáról.⁶

A változatos felépítésű, sokszögű szerkezetek mellett a 18. század utolsó negyedében egy újabb módszer is megjelent az ívhidak építésében, éspedig egy tömör ív (Massive Bogen) létrehozásával. Ennek lényege, hogy több sorban, hajlított gerendák egybe illesztésével gyakorlatilag szabályos, törések nélküli ív hozható létre. Igaz ugyan, hogy pusztán elméleti síkon e megoldást már egy 1615/1616-ban Velencében megjelent nyomtatvány leírása (és metszete) felvetette,⁷ ám a legkorábbi vázlatrajz egy valós ívről Johann Esaias Silberschlag (1721–1791) német vízépítési szakember 1773-ban megjelent művében található. A szerző azt egy valószínűleg már létező hídról készítette az Alpokban, Emmental vidékén.⁸

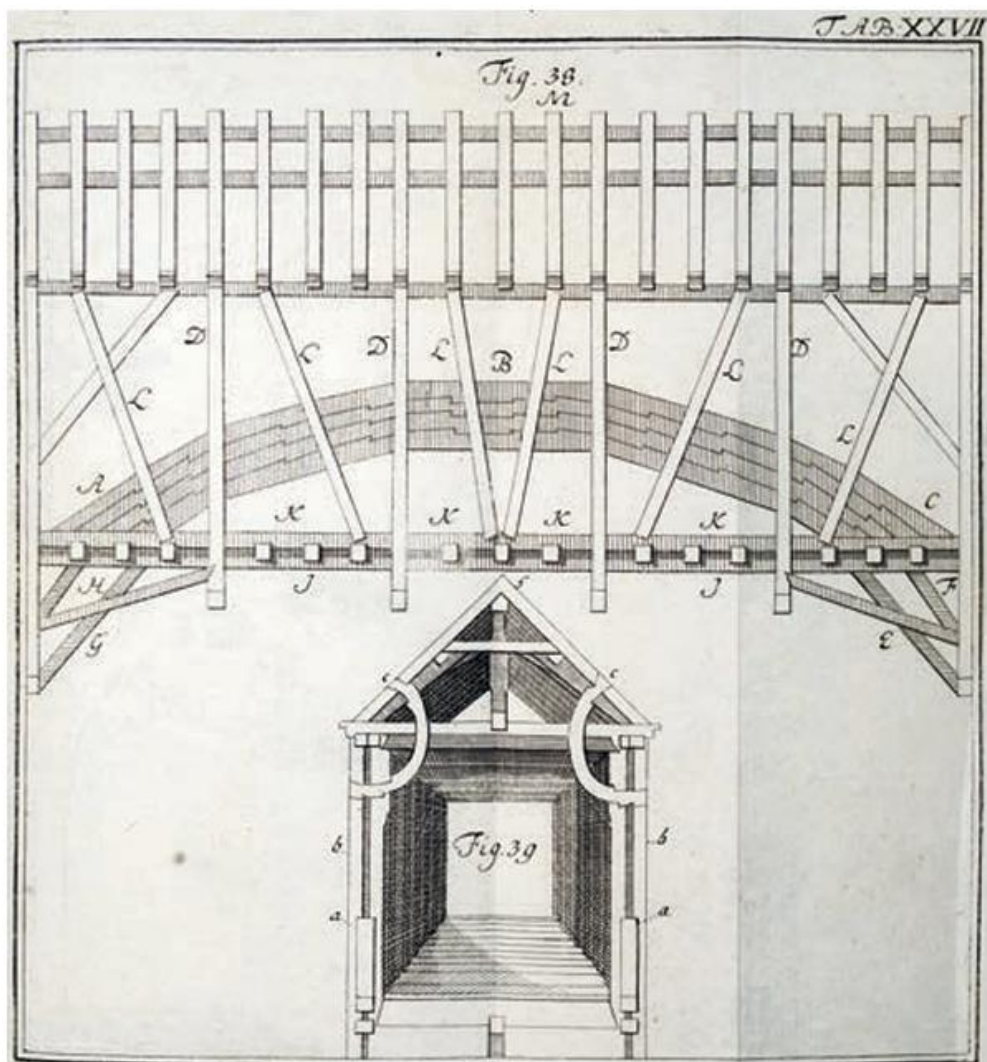
4. kép. Vonórudas tömör ív, elméleti felépítés.⁹

⁶ Krafft 1805. 29. tábla.

⁷ A témánk szempontjából rendkívül értékes forrásra Zsuffa András hívta fel a figyelmet: Zsuffa 1998. 13–14. (korábban: Lósy-Schmidt 1925. 28–30.) A nyomtatvány: Verancsics [1615/1616.]

⁸ Holzer 2021. 22–24.

⁹ Verancsics [1615/1616.]

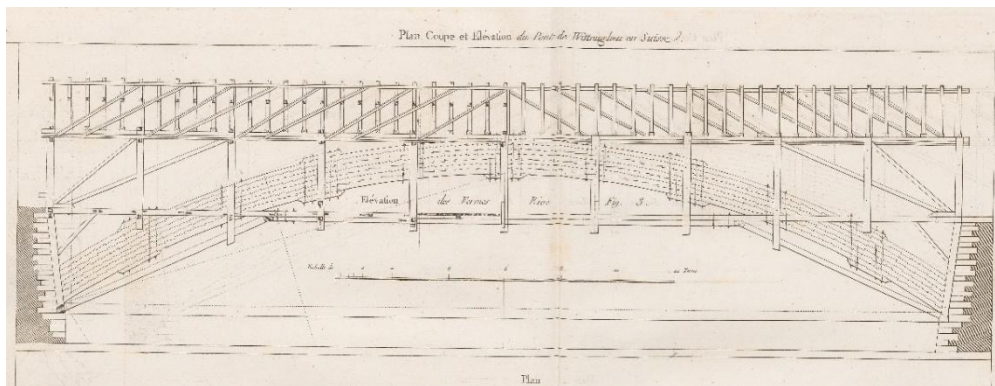

5. kép. Silberschlag rajza egy tömör gerendaívról.¹⁰

Silberschlag rajzán és a későbbiekben megvalósuló hasonló hidaknál az ívet alkotó gerendák fogazással vannak egymáshoz rögzítve, így nyírószilárdság szempontjából rendkívül ellenállóak. Annak függvényében, hogy az ív közvetlenül a kőből épített hídfőnek (és/vagy mederpillérnek) támaszkodik, vagy attól kissé bennebb, a vonórúdba ágyazódik, két ívhíd típust különíthetünk el (tisztán ívhíd és vonórudas ívhíd), továbbá volt egy átmeneti típus is. Grubenmann már 1764-ben épített a hídfőkhöz támaszkodó tömör ív létrehozásával egy fahidat, a Limmat folyón. Ennek ívét hét egymásba illesztett gerendasor alkotta, azokat szabályos távolságokban vascsavaros kötésekkel is összefogták.¹¹

¹⁰ Holzer 2021.

¹¹ Killer 1942. 39–47.

6. kép. Grubenmann 1764-ben ácsolt wetztingeni ívhídja a Limmat folyón.¹²

A tömör íves függesztett szerkezetek igen hamar elterjedtek, a 18–19. század fordulójától egymás után épültek e műszaki csodák, elsősorban Svájcban és a délnémet területeken (Badenben és Württembergben). Német és francia nyelvterületen a korszak hídépítéssel is foglalkozó szakkönyvei az ívhidak változatos formáit, műszaki megoldásait rögzítették, egyúttal népszerűsítették azokat.¹³

Az ismert ívhidakat többnyire fedeles hidakként építették meg, ugyanis bonyolult felépítésű alkotóelemeit nem, vagy csak igen költségesen lehetett cserélni, így azokat óvni kellett a csapadéktól. Zsindely vagy cserépfedést kaptak, oldalaikat deszkaborítás védte, esetenként ablakokkal látták el azokat. A hídfőknél gyakran díszes kapubejáráttal látták el e függesztett folyosóra hasonlító építményeket. E régi ívhidak mind alsópályás szerkezetűek voltak.

¹² Krafft 1805. 25. tábla.

¹³ Ezen kiadványok reprezentatív válogatását ld.: Holzer 2021. 28.

7–8. képek. Mellingen 1794-ben épült ívhídja a Reuss folyón, ugyanaz bontás közben.¹⁴

Az ívhidak évszázados, tapasztalati úton való tökéletesítésével párhuzamosan matematikusok, mérnökök és szakintézmények is foglalkoztak azok statikai, szerkezeti kérdéseivel, itt elsősorban az 1747-ben alapított párizsi *École Royale des Ponts et Chaussées* nevet viselő műszaki főiskola tanáira és végzett mérnökeire gondolunk. Hogy mennyire népszerűnek és működőképesnek bizonyult e híd típus, mutatja az a tény, hogy Svájcban a legutóbbi időkig építettek ilyeneket, a hagyományos formák és technikák megtartásával.¹⁵

*

Erdélyben, másfélezer kilométer távolságra e technikai újítás bölcsőjétől, az 1770-es évektől 1874-ig hét, alsópályás fedett ívhíd épült fel. Egyetlen kivétellel ezek a Királyföldön, illetve annak közvetlen határán, fő közlekedési útvonalak mentén létesültek. A hétből kettőnek, az Olthévíznél az Olt folyón, illetve a Kis- és Nagy-Homoród patakok összefolyásánál épült műtárgyaknak építési idejét és pontos műszaki paramétereit nem ismerjük. Az összes közül a leghosszabb és egyúttal legkorábbi a Fogaras határában, az Olton 1778–1782 között felépült háromívű fahíd volt. Segesváron, a Küküllőn 1806-ban épült a díszes kapuval ellátott egyívű *Siechhofbrücke*.

¹⁴ Fotoarchiv Mellingen

¹⁵ A fából készült svájci hídállomány online katasztere (régí és új, ma is létező és már lebontott hidak egyaránt) 1481 tételt tartalmaz. Ezek közül 520 a fedett híd, számos történeti ívhíd bemutatásával. (Minder)

9. kép. A segesvári Siechhofbrücke.¹⁶

1804–1815 között készült el a Torda melletti fedeles híd az Aranyoson, majd 1838–1842 között a Szeben melletti Fenyőfalva határában egy újabb impozáns méretekkel rendelkező kétívű Olt-híd. Jóval később, 1874-ben Segesváron egy második ívhíd épült, a „Mamut híd”-nak is nevezett *Theresiabrüicke*, mely azonban újabb kori, a többitől eltérő szerkezet. A homoródi hidat 1886-ban, az olthévizit 1887-ben, a fogarasit 1906-ban, a fenyőfalvit 1907-ben, a tordait 1909-ben, a *Siechhofbrücke*-t 1937-ben bontották le, és helyükbe vasszerkezetek kerültek. A *Theresiabrüicke*-t egy árvíz tette tönkre 1975-ben. A felsorolt műtárgyak egyes íveinek hossza 27–49 m közötti volt.¹⁷

1910-ben ezen erdélyi fedeles ívhidakról egy rendkívül alapos tanulmány született Murin István tollából. A kevésbé történészi, sokkal inkább mérnöki szemlélettel megírt munka bőséges képanyaggal és szerkezeti rajzok közlésével járult hozzá a téma megismeréséhez.

A legkorábbi erdélyi ívhidak építésének körülményeit a fogarasi és a tordai műtárgyak esetében ismerjük, az 1806-ban ácsolt segesvári híd korai történetéről nem találtunk adatokat. Fogaras és Torda esetében is a hídon elhelyezett emléktáblák tudósítottak az azokat építő intézmények/közösségek kilétéről és a tervező vagy kivitelező építészek személyéről. A fogarasi adatokkal (és a többi, a Szászvidéken lévő híddal) a magyar nyelvű kutatás nem foglalkozott, annál inkább próbálta bővíteni a tordai híddal kapcsolatos ismereteket. Kőváry László már 1847-ben, az erdélyi kereskedelmi útvonalakat taglalva említést tett az „építészeti szépségéért” nevezetes, egynyílású és cseréppel fedett Aranyos-hídról.¹⁸ Orbán Balázs Torda-monográfiája hintette el a közvéleményben azt a téves vélekedést, mely

¹⁶ Fortepan, 86464: Magyar Földrajzi Múzeum/Erdélyi Mór cége.

¹⁷ Az összes hídra ld. Murin 1910., a segesváriakra ld. Siebenbürger.

¹⁸ Kőváry 1847. 245.

szerint egy helyi őstehetség zsenije alkotta meg e technikai újdonságot, mint világpremiert: „*Ez a mostani tordai híd e század első felében építettet Kövecsi János tordai naturalista építőmester által, ki valóban ritka technikai ügyességgel és természetes genialitást föltételező felfogással teljesítette feladatát s megelőzte a lánczhidak elméletét, még mielőtt azt feltalálta volna Anglia egyik híres építészé, ki a hidak történetében korszakot alkotott.*”¹⁹ Murin István szerényen csak annyit közölt: „*Úgy tudom, hogy hazánkban Erdélyen kívül sehol sem épültek ilyen hidak, külföldön (Amerikában) is csak kevés.*” Gáll Imre hídtörténész nagyívű monográfiájában még 1970-ben is úgy vélekedett, hogy „*különleges örömmel és büszkeséggel kell ezzel kapcsolatban megállapítani, hogy a XVIII. században Magyarország – az erdélyi folyókon épített nagynyílású fahidakkal – jelentős lépést tett, amely világvizonylatban is elismerten előbbre vitte a hídépítés fejlődését. Az a nagy jelentőségű szerkezeti újítás, amelyet az erdélyi fahidakon alkalmaztak, a vonórudas ív.*”²⁰ Petrik Ottó 1975-ben már árnyaltabban fogalmazott és röviden utalást tett a svájci előzményekre is, bár párhuzamosságot feltételezett Erdély és Svájc újítói között: „*szerkezeti megoldás tekintetében az említett hidak feltétlenül újszerűek voltak. Abban az időben egészen elszigetelten épültek csak hozzájuk hasonló megoldású szerkezetek például Svájcban, ahol a Grubenmann ácsmester-család tagjai voltak ennek mesterei. Ezen kívül Amerikából ismeretes Timothy Falmer hídja Philadelphában, a Shnykill folyó felett.*”²¹ Hints Miklós 1989-ben megjelent tanulmánya szerint Tordán az akkori körülmények „*elégendően bizonyultak egy műszaki újdonság létrejöttéhez*”, a technikai megvalósítás értékeléséhez Orbán Balázsra és Petrik Ottóra hivatkozott.²²

Mit tudunk a fogarasi és a tordai hidak építőiről?

A fogarasi hídon 1783-ban, II. József császár személyes látogatásakor elhelyezett emlékszóveget már 1837-ben közölte a Nemzeti Társalkodó. Gáll Imre hívta fel a figyelmet e fontos forrásra a már idézett munkájában.²³ A hidat Samuel von Brukenthal kormányzósága alatt, a Szász Nemzet (Univerzitás) költségén, a fogarasi uradalom jobbágyainak robotmunkáját is igénybe véve egy bizonyos *Franciscus Burger Architectus* vezetésével építették. A fogarasi uradalmat ekkor a Szász Nemzet bírta zálogjogon. A nevezett építész munkásságáról semmit sem tudunk. Fia az a Franz Burger (Bürger), aki 1801–1806 között a Bécsi Képzőművészeti Akadémia építész karának, majd a Bécsi Egyetem bölcsészkarának volt a hallgatója (ez utóbbi helyen „magas matematikát” tanult). Az egyetemi matrikulák szerint római katolikus, Fogarason született 1781 körül és az apja mérnök volt. Hazatérte után a Kolozsváron székelő építésügyi igazgatóság, az Aedilis Directio adjunktusa, később igazgatója lett, lényegében Erdély főépítésze.²⁴ Kétkedésünket eloszlatandó, ellenőriztük a fogarasi katolikus egyházi anyakönyveket, és valóban, 1782. január 9-én keresztelték az ott szolgálatot teljesítő ferencesek Franciscus Antonius Burger és Eleonora Burgerina fiát, Franciscus Josephust.²⁵ Az ifjabb Burgerről tehát minden lényeges életrajzi adat ismert. A hídépítő mérnök apát azonban hasztalan kerestük a külföldön tanuló erdélyi és magyarországi diákok ma már igencsak teljesnek tekinthető adattáiraiban. Úgy gondoljuk, nyilvánvaló tény, hogy az Erdélyi Főkormányiszék vagy a fogarasi uradalom útján, esetleg éppen Brukenthal báró igyekezetének köszönhetően érkezhetett az 1770-es években a Királyföldre valahonnan külföldről, német nyelvterületről. Ezek után

¹⁹ Orbán 1889. 321.

²⁰ Murin 1910. 202.; Gáll 1970. 26.

²¹ Petrik 1977. 369.

²² Hints 1989. 97–103.

²³ Nemzeti Társalkodó 1837. 363.; Gáll 1970. 27–28.

²⁴ Szabó–Szögi 1998. 619.; Szögi 1994. 555., 790., 6021. sz.; B. Nagy 1977. 192.; Orbán 2016. 111., 147., 150.

²⁵ FRKPL, anyakönyvek.

meg is fogalmaznánk azt a vélekedésünket, mely szerint az elhíresült, fából készült erdélyi fedeles ívhidak a fennebb ismertetett svájci-délnémet hídépítő gyakorlat ügyes adaptációi, másolatai. Meghonosításuk az idegenből Erdélybe érkező Franz Anton Burger építésznek köszönhető.

10. kép. A fogarasi híd bontás közben.²⁶

Az 1804–1815 között felépült tordai híd tervezője a „*bazaji fő építő mester*” Követsi János (1764–1825) volt. Fontosabb életrajzi adatait Orbán János és Weisz Attila tisztázták, illetve pontosították, egyúttal értékelték a geometra-építészpallér munkásságát a kor szak építészettörténetében. Követsi 1793 után számos középületet épített és renovált Tordán, dolgozott Zsibón és Sáromberkén is, illetve ő fejezte be a marosvásárhelyi Teleki Téka építését. A századfordulótól Torda város szenátusának tagja, 1810-től haláláig Torda megye, egy rövidebb időszakban pedig Aranyosszék geometrája volt.²⁷

Ezúttal Követsi tanulmányait vennénk górcső alá, ugyanis erről mindeddig semmi érdemlegeset nem tudunk. A városi jegyzőkönyvek *Követsi de Agyagfalva* néven említik a szenátort és a család valóban az udvarhelyszéki faluból származott, ahol a mai napig élnek Kövecsi nevűek. Elszórt adatok a név tekintetében mind Udvarhelyszékre mutatnak. A kolozsvári és a marosvásárhelyi református kollégiumok diáknévsoraiban a Követsi név nem fordul elő. Az udvarhelyi scholában azonban két Követsi is szerepel. *Johannes Követsi* 1742. november 29-én subscribált, egy *Stephanus Követsi* 1750-ben. Az előbbi neve mellé fontos adatot rögzítettek: *N[agy] Enyed[inum] se contulit cum literis*, azaz továbbtanult a nagyenyedi kollégiumban.²⁸ A nagyenyedi kollégium matrikuláit átírásban és szerencsére eredetiben is módunk volt tanulmányozni. Ott 1745-ben iratkozott be *Johannes Követsi*, aki tehát azonos az 1742-ben Udvarhelyen subscribáló diákkal. 1782-ben egy újabb Követsi iratkozott, a matrikulák publikált verziója szerint *Josephus*, ám az eredeti anyakönyv szerint helyesen: *Johannes* – János! 1819-ben egy harmadik Követsi János iratkozott, aki ótordai volt.²⁹ E három Követsi János nem más, mint az Udvarhelyszékről Tordára átszármazó id. Követsi János, annak hídépítő fia, és az utóbbinak 1802-ben született legkisebb fia.³⁰

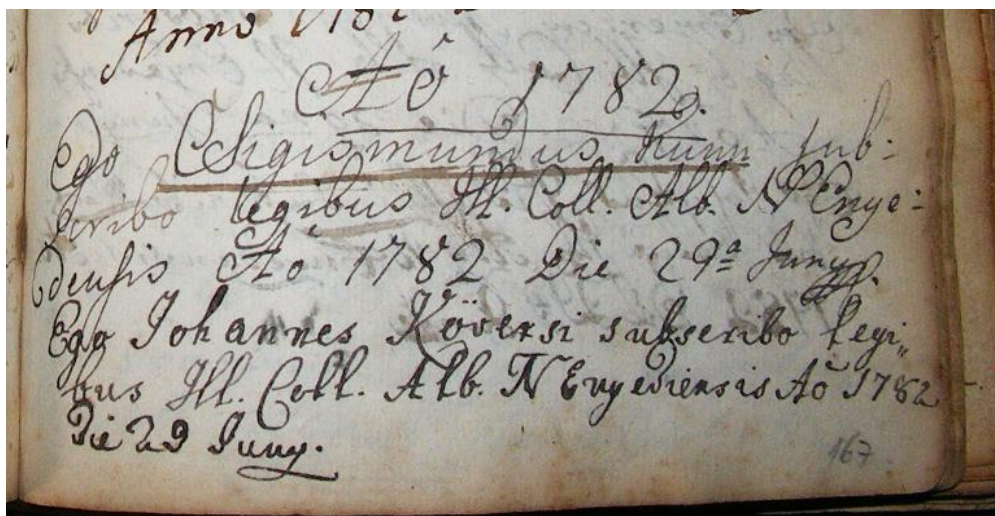
²⁶ Murin 1910.

²⁷ Orbán 2006. 209–211.; Weisz 2011. 189–194.

²⁸ Albert 2005. 44., 64.

²⁹ Jakó–Juhász 1979. 157., 184., 221.; NTK Ms.243/7. 167.

³⁰ Vö. Orbán 2006. 209–210.

11. kép. Követsi János aláírja a nagyenyedi kollégium törvényeit 1782. június 29-én.³¹

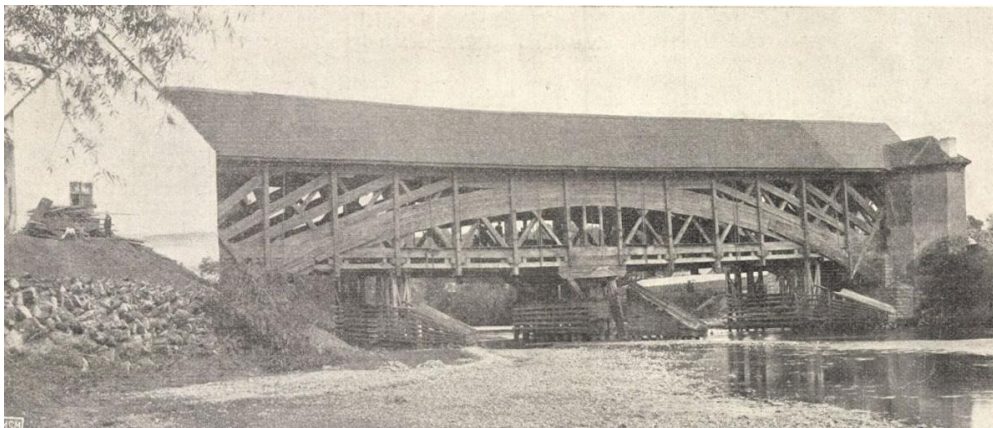
A híd építője tehát 1782-ben, 18 esztendőskorában iratkozott be a nagyenyedi református kollégium felső tagozatára. Arról nincs adatunk, hogy mely évfolyamokat végezte el és hány évig tartózkodott Enyeden, ám az bizonyos, hogy a bölcsészettel kezdte. Ott matematikát, alkalmazott geometriát, földmérést és fizikát is tanultak. Az ő idejében az idősebb Kovács József (1732–1795) volt a matematika és a fizika professzora, többek között az ő nevéhez fűződik a newtoni szemléletű fizika meghonosítása Enyeden, munkásságáról Deé Nagy Anikó értekezett részletesen.³² Követsi János az 1780-as évek közepén vagy végén hagyhatta el a kollégiumot. Nem tudjuk mit csinált azon néhány esztendő folyamán, mígnem 1793 körül az ótordai református templom építése kapcsán említik mint építópallért. Az biztos, hogy nem iratkozott be a pesti mérnökképzőbe – az Institutum Geometricumba –, és külföldi főiskolákon, egyetemeken sem járt, legalábbis a peregrinációs adattárakban nem szerepel. Későbbi vármegyei hivatalviselése mégis beilleszkedik a kor gyakorlatába. Magyarországon és Erdélyben a református kollégiumok (Debrecen, Sárospatak, Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagyenyed) és a hasonló szintet képviselő királyi akadémiák (Pozsony, Győr, Kassa, Nagyvárád és a kolozsvári királyi líceum) végzettjei tömegesen foglalták el a hivatalokat, többek között térképezési–földmérési feladatokat láttak el, az erdészetek vezetésében és uradalmak igazgatásában tevékenykedtek. Az egyes szakmák, feladatkörök fortélyait képzetesebb vagy tapasztalattal rendelkező idősebb társaiktól lehették el, így történhetett ez a Nagyenyeden kellő alapokat megszerző Követsi János esetében is.

A tordai híd építésének előkészületei már 1798-ban megindultak, Követsi akkor 34 esztendőskor volt. Mintaként a már tizenhat éve használatba vett fogarasi ívhíd szolgált. A mérnök Murin István véleménye szerint „szerkezete hasonlít a fogarasiéhoz, melyről sok részletet másoltak le”. Azt tudjuk, hogy Követsi igen járatos volt az ácsmunkában, 1801-ben készítette el az ótordai templom teknőboltozatát, ott igényes szószéket is tervezett.³³

³¹ NTK

³² Deé Nagy 2007. 337–346. Ld. még: P. Szathmáry 1868. 308.

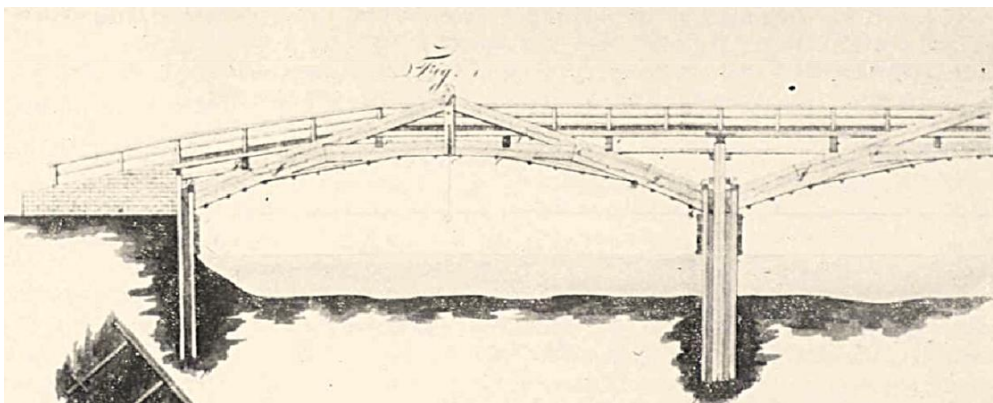
³³ Weisz 2011. 189–191.

12. kép. Követsi János tordai hídja bontás közben.³⁴

*

A hídtörténeti szakirodalom az Erdélyen kívüli, szűkebb értelemben vett Magyarországon 1850 előttről mindössze négy jelentősebb, fából készült ívhíd létezéséről és/vagy tervezetéről tud.³⁵ Az 1788-ban megépült titeli hadihíd igen rövidéletű volt, egyenként 30 m nyílású ívei tisztán feszítőműves szerkezetűek voltak. Tokajnál – ugyancsak a Tiszán – 1837-ben épült egy ötnyílású, a titelihez hasonló méretekkkel rendelkező ívhíd, mely 1849-ben elpusztult. A Békés vármegyei, gyulai Kapus-híd helyére 1846-ban tervezett egy fából készült *függő- és ívhídat* Bodoky Károly, ám annak kivitelezését a Helytartótanács nem hagyta jóvá.³⁶ A Pest és Buda összekötésére tervezett, de meg nem valósult ívhídról (1819) lennebb emlékezünk meg. E négy felsorolt objektum mindegyike fedetlen és az erdélyi hidaktól eltérően felsőpályás szerkezetű volt.

13. kép. A titeli hadihíd a Tiszán (részlet).³⁷

³⁴ Murin 1910.

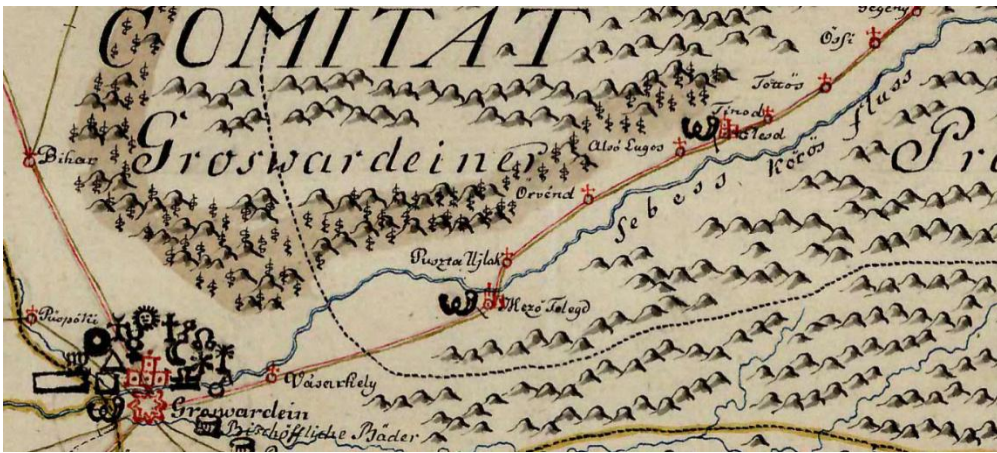
³⁵ A Felvidéken több fedeles fahíd épült a 19. században, ám nincsenek információink ottani ívhidakról.

³⁶ Gáll 1970. 33–35.; Tóth (szerk.) 1994. 14., 76–78.; Tóth (szerk.) 1995. 30., 40.

³⁷ Gáll 1970.

Hazai földön az ívhidak leltárát lezártak tekintette a kutatás. Egy érmelléki téglahíd építéstörténetével kapcsolatos levéltári kutatásaink során azonban rábukkantunk egy újabb, íves szerkezetű fahídra vonatkozó, gazdag adatsorra. E különleges műtárgytípus tervezett helye ezúttal Biharban, a Sebes-Körös mezőtelegdi átkelőjénél volt.

Debrecent Erdéllyel két fő közlekedési útvonal kötötte össze, az egyik a Nagyléta–Székelyhíd–Margitta–Kémer–Szilágysomlyó, a másik a Nagyvárad–Mezőtelegd–Királyhágó/Feketetó–Bánffyhunyard postaállomásokat érintő útvonal. Ez utóbbi egyre fontosabb szerepet töltött be a Királyhágón keresztül vezető hágónak a 18. század végén végrehajtott többszöri javítása után. E munkálatokat vezető kamarai mérnök – Szervánszky Ádám – 1795-ben készített egy térképet Bihar vármegye postaútvonalairól, ennek részletfotóján láthatjuk a Mezőtelegd és Pusztajlak közötti Körös-átkelőt:

14. kép. A Nagyvárad kerület közigazgatási térképe (részlet).³⁸

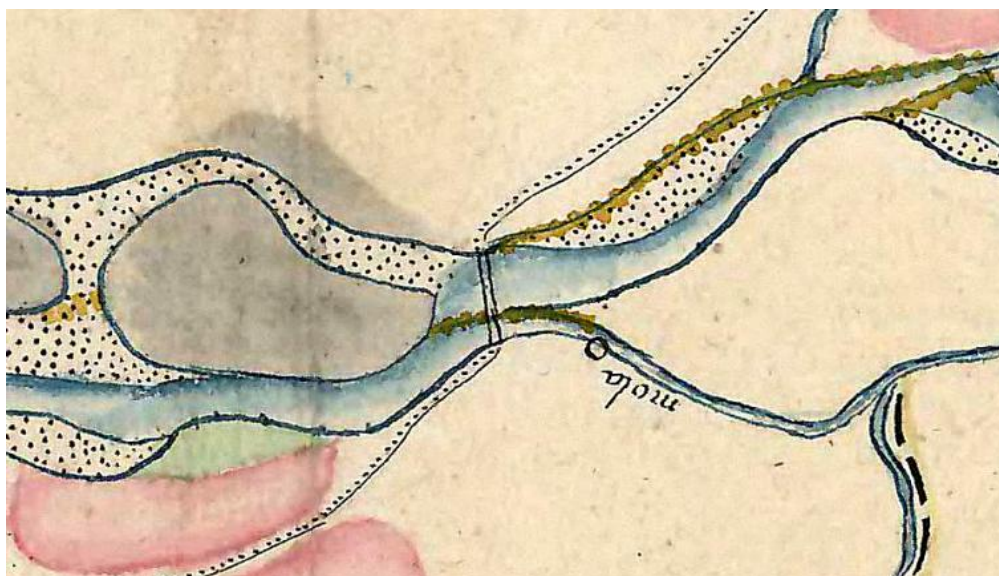
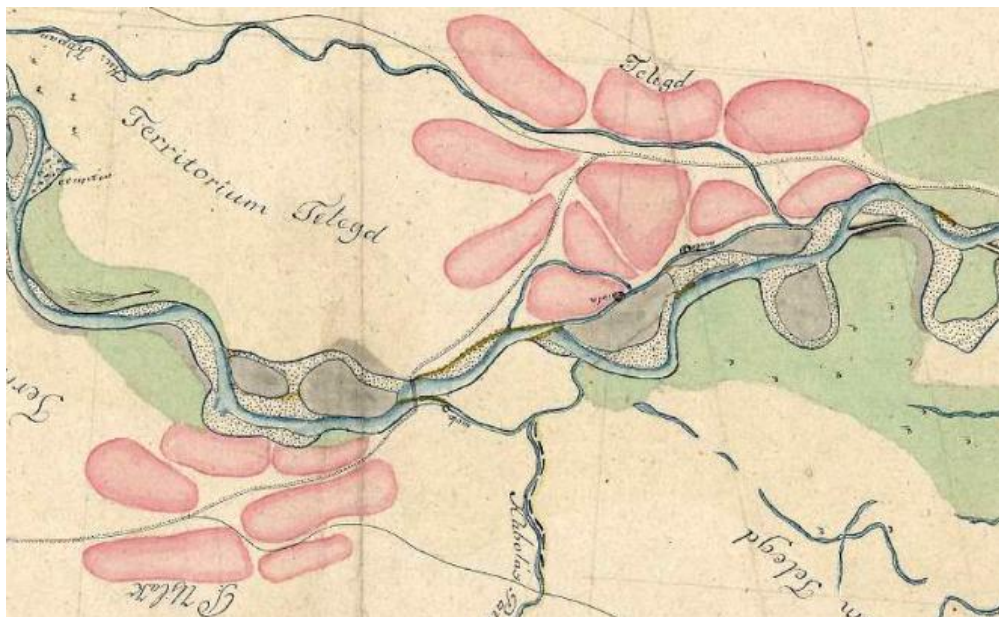
Az említett útvonalon kétszer kellett a Sebes-Körös folyót keresztezni, Váradolaszi és Nagyvárad-Újváros között a Felső- vagy Nagyhídon, illetve Mezőtelegdnél. Ez utóbbi helyen lévő régi hídról és környezetéről igen pontos helyszínrajzok készültek 1796-ban, 1810-ben és 1817-ben is.

³⁸ MNL OL S 12 Div. XIII. No. 258.

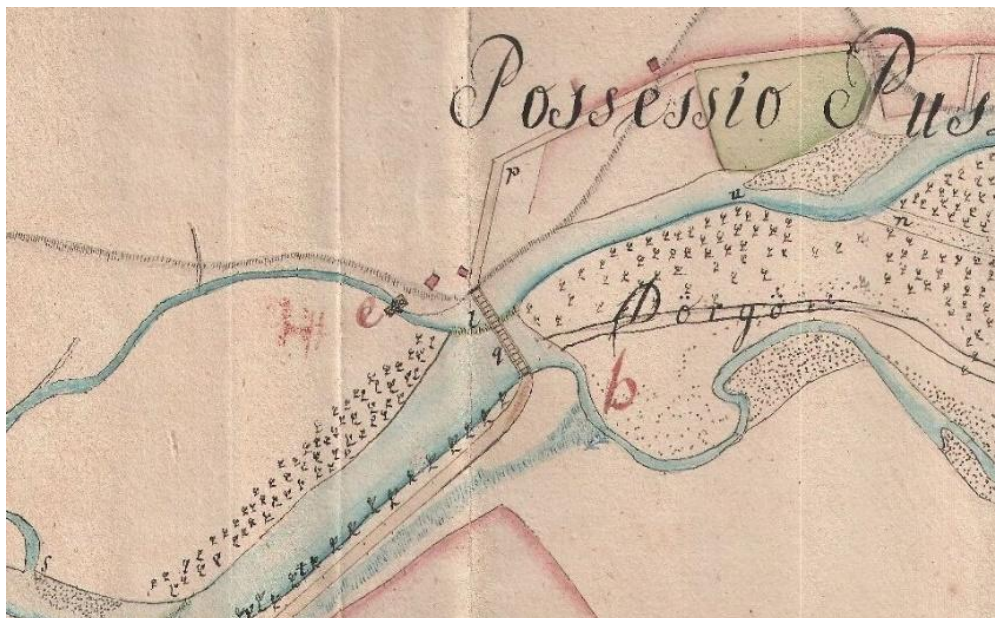
15–16. képek. Élesd–Nagyvárad (Bihar m.) között épülő országút térképe, 1796. (déli tájolás, részletfotók)³⁹

³⁹ MNL OL S 12 Div. XIII. No. 278.

17–18. képek. A Sebes-Körös Körösfeketető és Nagyvárad (Bihar m.) közötti szakaszának vízrajzi térképe, 1810. (déli tájolás, részletfotók)⁴⁰

⁴⁰ MNL OL S 12 Div. X. No. 51:1-2.

19. kép. A Sebes-Körös vízrajzi térképe Szabolcs, Telegd, Pusztaijlak térségében, 1817. (északi tájolás, részletfotó)⁴¹

A Sebes-Körös e szakaszon rendszeresen változtatta a medrét, a gyakori árvizek rendre megrongálták a hidat és elöntötték a település alacsonyan fekvő részeit. Jól látható, hogy a hídtól lennebb vezették ki a mezővároska malomcsatornáját. A híd vonalában igen széles volt a meder, alatta hosszanti fenékgát terelte a vizet a csatorna irányába. Kiss János geometra 1817. évi igen precíz, vonalas mértékkel ellátott térképén lemérhető a fajármos gerendahíd körülbelül 60–65 bécsi ölnyi (114–124 m) hossza. Az alább bemutatandó, egy új híd építésére vonatkozó tervezet ellenére – és annak időben elhúzódo megvalósításával párhuzamosan – e meglévő régi gerendahidat még hosszú évekig javígtatták. 1815-ben Péch Antal (1791–1853) váradolászai ácsmester vezetésével a Nagyszalonta környéki erdőkből kitermelt és feldolgozott 94 keményfa gerendát felhasználva újjították a hidat.⁴² Bihar vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1816–1830 között számos további reparációról tudósítanak, például 1820 nyarán és őszén 2181 forintot költött a vármegye „a régi híd padolatjának” cseréjéért.⁴³ 120 méter körüli hosszúságával e mezőtelegdi gerendahíd a térség legnagyobbika volt. A Sebes-Körösön a nagyváradi Felső-híd és a körösladányi híd egyaránt 40–44 ölesek (76–84 m) voltak. Mindössze a távolabb fekvő, a Hármaskörösön 1801-ben épült szarvasi híd hossza volt a telegdihez hasonlóan 65 ölnyi.⁴⁴

A vármegyei jegyzőkönyveknek egy 1815. január 3-i bejegyzése tudósított legkorábban egy új híd építése ügyében foganatosított intézkedésről. Juricskay László táblabíró ekkor jelentette, hogy már 1812-ben küldetésben járt Tordán, de „mivel eddig azon tordai formára építendő híd építésében semmi lépés sem tétetett, tehát ajánlja ezennel az újságban currentáltatott

⁴¹ MNL HBVL XV.1.a Bmt 038.

⁴² A gerendák összesen 1185 Schuh (=370 m) hosszúságúak voltak. Péch Antal munkadíja 300 forint volt. RNL BmI 12. fond. 41. lsz. 671. cs. fol. 16–22.

⁴³ MNL HBVL IV.1.a 97. k. 2001., 2773. sz.

⁴⁴ Tóth (szerk.) 1995. 29–30., 33.; HM HIM G I h 3851; MNL OL S 11 No. 1996.

Bétsi Császári Királyi Convictusbéli Professor Architectus és Ingenieur Kampmüller József úrral való közlését ezen szándéknak”. A megyei határozat egyúttal Jakabffy Alajos vármegyei mérnök helyszíni felméréseinek Bécsbe küldését javasolta.⁴⁵ Figyelemre méltó, hogy Biharba, Mezőtelegdre már 1812-ben eljutott Követsi János tordai hídjának híre, az Aranyos folyót átívelő műtárgy munkálatai ugyanis akkor még be sem fejeződtek, a fedél cserepezése volt napirenden.⁴⁶

Történetünk újabb szála tehát a bécsi *professor architectus* 1815. évi megkeresésével indul. Joseph Campmiller (Kampmüller, Kampfmüller) von Langholsen, hangzatos titulusa ellenére nem egy élvonalbeli egyetem katedróján volt professzor, hanem a Stadtkonviktban oktatott. A már idős Campmiller korábban Linzben volt mérnök és műszaki rajzot is tanított. Régóta tervezetett fából készült ívhidakat, munkássága azonban elméleti síkon mozgott, mintsem a gyakorlati megvalósítások terén. Előszeretettel modellezte hídjait, ez mindenképpen pozitívumnak és újdonságnak számított, ugyanakkor óriási energiákat fektetett önmaga reklámozásába. Egyes – talán túlzó – vélemények szerint „*nagyszájú család*” vagy „*ígyes mozgású, de szerencsétlen bolond*” volt. A hídepítések magyarországi történetének krónikájába a Pest és Buda összekötésére 1819-ben tervezett ötnyílású, felsőpályás ívhíd modelljének bemutatásával és különösen az azt kísérő vitákkal írta be magát. A legmagasabb fórumokon próbálta áterőltetni futurisztikus tervét, melyet végül 1820 októberében, mint kivitelezhetetlent, elvetettek. Az egyes nyílások 82 méteresek lettek volna.⁴⁷ Modelljeinek mezőtelegdi pályafutása 1816-ban indult. A május 3-i közgyűlésen Juritskay László táblabíró jelentette, hogy a Linzben felkeresett Campmiller egy *látatlan fabíd* prototípusért 700 rénes forintot kért, 20 forintot a valóságbeli méret öljéért. Telegden tehát 35 öles hosszúságú (66,5 m), egynyílású ívhíddal számolt. Az összeget a vármegye megküldte Campmillernek, Jakabffy mérnöknek a helyszínt bemutató felvilágosításával együtt. Több mint egy esztendő elteltével a *modellum* (makett) még nem érkezett meg, a megye a Magyar Udvari Kancellária útján sürgette meg a dolgot. Végül 1817. december 15-én Rhédey Lajos főispáni helytartó jelentette, hogy a híd kicsinyített mása leérkezett és „*Bétsben is az abozz értők előtt különös helybe hagyást és dűtséretet nyert*”. Campmiller a közvetítő Légrády Imre udvari ágens útján további 240 forintot kért a módosított tervéért, azt a megye házi kasszájából ki is fizették.⁴⁸ A több mint 66 méteres (véltetően felsőpályás) ívet előirányzó terv vakmerő volt, hiszen az erdélyi fedeles ívhidak legnagyobb nyílásai 48–49 méteresek, és a megvalósult, felsőpályás fedetlen Tisza-hidak nyílásai 30 méteresek voltak! Mezőtelegden a régi gerendahídnál lényegesen rövidebb műtárgyat terveztek, így vízrendezési szándékot feltételezhetünk és/vagy az elképzelt ívhídnak rövidebb gerendahidakkal vagy hosszú felvezető töltésekkel való kombinációját.

Egy bizonytalanul értelmezhető kanyart vett a történet azzal, hogy 1817 júliusától Campmillert következetesen *kapitánynak*, illetve *ingenieur és kapitánynak* nevezték a jegyzőkönyvek. A konviktusbéli professzor nem volt katona, a birodalom katonai névtáráiban pedig egyetlen azonos nevű tiszt szerepel. E másik Joseph Campmiller von Langholsen

⁴⁵ MNL HBVL IV.1.a 89. k. 207. sz.; Jakabffy Alajos (1777–?) 1812–1819 között Bihar vármegye mérnöke volt. A bécsi Hadmérnöki Akadémián végzett és 1811-ig kapitányi rangban mérnökkari tisztt volt. (Vö. Emődi 2025. 34., 41.)

⁴⁶ Hints 1989. 101.

⁴⁷ Nagler 1835. 321.; Viszota 1935. 9–17.; Siklóssy 1936. 63–64. A pest-budai híd modelljét ld. Domonkos 2019.

⁴⁸ MNL HBVL IV.1.a 91. k. 345. sz.; uo. 93. k. 1601., 2250. sz.

1784-ben született Bécsben, az ottani hadmérnöki akadémián tanult. Utász-hidász mérnökként 1807–1823 között kapitányi rangot viselt, 1816–1822 között a bécsi Theresienstadtban állomásozott. 1811 előtt éveken keresztül az ugyancsak utász-hidász hadmérnök Jakabffy Alajos, későbbi Bihar vármegyei mérnökkel együtt araszolgattak a ranglétrán.⁴⁹ Hogyan került képbe az ifjabbik Campmiller, és milyen köze lehetett a hídtervekhez? Nem sikerült megfejteni e talányt.

A Bécsből Nagyváradra megérkezett kisminta a leendő pontos költségszámítás és kivitelezés alapjaként szolgált. 1818 első napjaiban a vármegye megtette a szükséges lépéseket „*legjobbnak ítélvén ez eránt Torda vármegyei geometrával Követsi úrral, mint a tordai híd mestereivel értekezni*”.⁵⁰ Hat esztendő elteltével Követsi János ismét részese lett a telegdi hídépítési történetnek, a kivitelezésre őt szemelték ki. Egy küldöttség februárban Telegdre hozta Követsit (1. és 2. mellékletek), aki a helyszíni szemle után elkészítette a szükséges anyagok költségvetését. A kiküldött Miskolczy Lajos táblabíró ekkor meglepő módon „*a tordai híd formájára készítendő*” hírről tett jelentést.⁵¹ A márciusi megyei közgyűlési jegyzőkönyv szerint azonban „*a tordai geometra által kidolgozott költségek projectuma nem tökéletes és nem a készabott normalis instructiohoz van alkalmaztatva*”, így mielőtt azt jóváhagyásra felterjesztették volna a Helytartótanácsához, visszaküldték javításra.⁵² A nyár folyamán „*a malom gátjaiban levő cölöpök kihúzásához megkívántató maschinát*”⁵³ készítettek. Időközben a vármegye újonnan kinevezett mérnöke, a pesti Institutum Geometricum egykori végzettje, Herman Maximilián vette kézbe az irányítást, 1818. december 28-án bemutatta a híd *sumptum projectumát*, melyet immár felküldhettek Budára. 250 forintért egy cölöpverő szerkezet is elkészült az év végére.⁵⁴ Ugyanakkor nekiláttak a szükséges faanyag kitermeléséhez a Réz-hegység nyugati peremén található cigányfalvi erdőben. A hat hétig tartó munkát Virág István telegdi ács- és malommester irányította.⁵⁵

Az 1819. év eseménytelenül telt el, a jegyzőkönyvekben a felállítandó híd váma kérdése került előtérbe. A hídépítés kapcsán Követsivel többé nem találkoztunk. 1819 júniusában az elmúlt tíz év költségeit bemutató újabb jelentést küldtek fel a Helytartótanácsához (a régi hidra költötteket is), egyúttal a tervezett új híd plánumát is.⁵⁶ Az ügy az engedélyeztetés útvesztőin bukdácsolt. 1820. április 12-én a közgyűlési jegyzőkönyv arról tudósított, hogy Campmiller az udvari ágens és Lányi István alispán útján egy *második híd modellát* küldött, „*mely ahoz értő architectus által más akármelly felállítandó hidra is alkalmaztatható*”. Ezúttal ingyen készítette a tervet „*megelégedvén azzal, ha ez által a megye díszének és javának gyarapítására szolgálhat*”. Herman Maximilián azzal a meghagyással kapta kézhez e tervet (kismintát), hogy vizsgálja meg annak szerkezetét és próbatétel végett egy kisebb hídnál alkalmazza azt. A megye e második prototípushoz igazított helyszínrajz és költségvetés készítését is előírta mérnökének.⁵⁷

Úgy tűnik, Campmiller tervei magyar földön első ízben a mezőtelegdi hídépítés kapcsán jöttek számításba. Terveinek, kismintáinak tényleges bihari pályafutása 1816-ban

⁴⁹ Gatti 1901. 636.; Militär Schematismus.

⁵⁰ MNL HBVL IV.1.a 94. k. 262. sz.

⁵¹ RNL BmI 12. fond. 41. lsz. 671. cs. fol. 10–11.

⁵² MNL HBVL IV.1.a 94. k. 262. sz. (határozat)

⁵³ RNL BmI 12. fond. 41. lsz. 671. cs. fol. 13.

⁵⁴ MNL HBVL IV.1.a 94. k. 2283–2284. sz.; Herman munkásságáról ld. Emódi 2007. LXII.

⁵⁵ uo. és MNL HBVL IV.1.a 96. k. 1041. sz.; uo. 99. k. 1759–1760. sz.

⁵⁶ MNL HBVL IV.1.a 95. k. 1287. sz.

⁵⁷ uo. 96. k. 1029., 1041.; uo. 97. k. 2003. sz.

kezdődött és 1820-ban véget is ért. Ebben talán szerepe lehetett a bécsi-budai szakbizottság 1820. októberi döntésének is, mely elvetette Campmiller Dunát átívelő hídjának vakmerő és kivitelezhetetlennek nyilvánított tervét. Bihar vármegye házi pénztára több mint 1000 ezüstforinttal lett karcsúbb e megfeneklett próbálkozás nyomán. A levelezés, utazás, ügyintézés költségei mellett 940 forintot fizettek Campmillernek a 35 öles mezőtelegdi ívhíd tervéért, mely ölenként több mint kétszer volt drágább, mint a Pest-budai terv.⁵⁸ A Váradra érkezett kisminta szerepel a vármegye levéltárának 1851-ben összeállított, térképeket és mérnöki terveket lajstromozó leltárában. A tétel leírása: „*Modella pontis per Jos. Kampmiller confecta, ordinario geometrae Maxim. Herman, pro congruo usu consignanda ordinatur*” volt. A megjegyzéseket tartalmazó rovat szerint a makett 1851-ben már hiányzott a gyűjteményből, használatát követően azt nem szolgáltatták vissza (*nondum restituta est*).⁵⁹

1821 nyarán az árvíz ismét óriási rombolást végzett a környéken. A meder vonala olyannyira megváltozott, hogy a víztömeg jelentős része kikerülte a régi hidat és az átkelés lebonyolítására kompot kellett beállítani.⁶⁰ 1822–1828 között a vármegyei jegyzőkönyvek egyetlen utalást sem tesznek a tervezett új híddal kapcsolatban. Feltételezzük, hogy ezen esztendőök folyamán halaszthatatlan vízrendezési munkálatok folyhattak a hídtól fennebb, ugyanis egy 1833. évi térkép lényegesen megváltoz(tat)ott vízrajzot rögzített.

1829-ben a régi hidat utoljára tatarozták,⁶¹ és a jegyzőkönyvekben ismét egy új híd építéséről szóló jelentést olvashatunk. Szász József (1790–1848) vármegyei mérnök egy 30 öl hosszúságú járomhíd tervezetét nyújtotta be 1829. március 30-án.⁶² A hidépítő bizottság egy 35 öles híd esetében 6594 forint és 1071 szekeres napszám költséggel számolt. Szász terve az anyagiak tekintetében jóval kedvezőbb volt, 30 öles hídjához 4380 forintnyi és 3751 gyalognapszámot előíró költségvetést készített.⁶³ Összehasonlítás gyanánt: a 34 öl hosszú körösladányi Sebes-Körös hidat ez idő tájt 3324 forint költséggel építették.⁶⁴

A Helytartótanács 1830. január 9-én jóváhagyta Szász József járomhíd (*pontem jugatum*) tervezetét, 1830. március 1-jén a vármegye házi pénztárából kiutalták a fent jelzett összeget. A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint „*az vagon tehát bátra csak, hogy az érdeklött híd építése az Erdély országgal feltartandó öszveköttetés tekintetiből minél előbb munkába vétessen*”. Még abban a hónapban 1422 forint értékben (váltócedulában) 192 darab tölgyfa gerendát vásároltak a Réz-hegység nyugati nyúlványain elterülő sásteleki erdőből. 1830. március 15-én a híd megépítésére szerződést kötöttek Bruger Ignác gyulai ácsmesterrel. A *kötelező levél* pontjai szerint a vármegye a segédmunkaerő költségeit (kivágás, szállítás, nagyolás) és Bruger legényeinek a forspontját vállalta. Az ácsmester a híd felállításáért 1248 forintot, a pallódeszkák elkészítéséért 1028 forintot, így összesen 2276 forintot kapott. A vármegye „*ezen áts mester esmérates ügyességénél fogva*” remélte, hogy a híd novemberig elkészülhet.⁶⁵ Szlávay László táblabíró, Tokody Imre szolgabíró és Szász József megyei mérnök az 1830. december 20-i helyszíni szemlét követően 1831. március 7-én tettek jelentést a kész híd megvizsgálásáról. Mindent a plánummal egyezőnek találtak, ugyanakkor jelezték, hogy „*az*

⁵⁸ Viszota 1935. 10–15.

⁵⁹ MNL HBVL IV.10. 3. k.

⁶⁰ MNL HBVL IV.1.a 98. k. 1390–1392. sz.

⁶¹ uo. 132. k. 2321., 2599. sz.

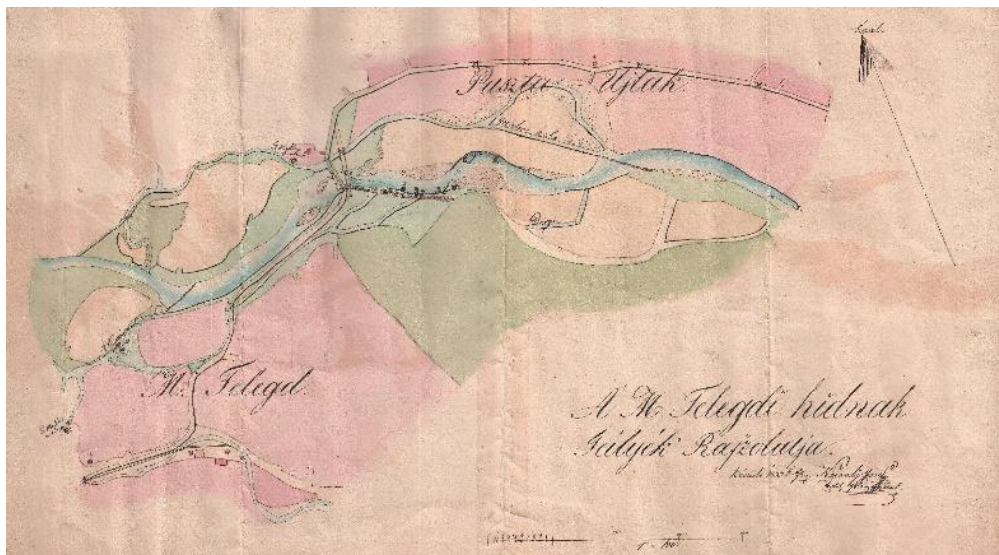
⁶² uo. 131. k. 904. sz.

⁶³ uo. 132. k. 1802. sz.; MNL HBVL IV.1.b 826. d. fasc. IV. 43.

⁶⁴ Tóth (szerk.) 1995. 33.

⁶⁵ MNL HBVL IV.1.a 133. k. 324.; uo. 134. k. 3356. sz.; MNL HBVL IV.1.b 851. d. fasc. IV. 5.; uo. 852. d. fasc. IV. 81.

uradalom által a malom árkán keresztül építendő híd is már munkába van, nemsoká el fog készülni, addig is a hídfőke feltöltését kell elvégezni”.⁶⁶ A vízrendezési munkák eredményét Nádasdy József megyei mérnök 1833-ban készült térképfelvételén és annak részletfotóján láthatjuk:

20–21. képek.⁶⁷

⁶⁶ MNL HBVL IV.1.a 135. k. 423. sz.; MNL HBVL IV.1.b 876. d. fasc. IV. 14.

⁶⁷ MNL HBVL XV.1.a Bmt 054.

A térképen még szerepel a rövidesen elbontott régi híd és a Szász József által tervezett új híd is. A jelentősen leszűkített Körös-meder vonala és a malomárok helyzete a továbbiakban már nem változott, a 20. századig egy 30 öles (57 m hosszú) nagyobb és a malomárkot átívelő (mintegy 10 m hosszú) kicsiny híd állt az utasok, fuvarosok rendelkezésére.

Szász József gerendahídja vélhetően 1851-ben, az emlékezetes augusztusi árvízkor rongálódhatott meg, ugyanis még 1865 előtt, mintegy 14000 forint költséggel újjá kellett építeni.⁶⁸ Ezen újabb gerendahíd helyébe 1903-ban egynyílású, alsópályás, acél rácsoshíd került, majd 1907-ben a malomcsatorna hídját is fémszerkezetűre cserélték.⁶⁹

*

1812-ben nem véletlenül döntöttek „*látatlan fabírd*” építéséről a mezőtelegdi átkelőn. A Sebes-Körösre jellemző, rövid ideig tartó, de annál gyakoribb és pusztító árhullámok a járomhidakat nem kímélték. A tartósabb megoldás keresése – adataink szerint – legalább részben Juricskay László (1756–1841) Bihar vármegyei táblabíró érdeme volt. A körülmények összjátéka azonban sem Követsi János, sem Joseph Campmiller ívhídjának megépítését nem tette lehetővé. E különleges közlekedési műtárgy felállításának megghiúsulása és a bemutatott levéltári adatsor feltáratlansága okán Mezőtelegdet a hazai hídtörténeti irodalom nem tartotta számon.

---

⁶⁸ Fest 1865. 250.

⁶⁹ Magyar Ipar 1903. 263.; Magyar Ipar 1907. 374.; Építő Ipar 1907a. 142.; Építő Ipar 1907b. 150.

Mellékletek⁷⁰

1.)

107. 1817/1818 Assignatio

Melly szerint generalis domesticus perceptor Szeremley Károly úr szolgabíró Ferdényi Antal úrnak a generalis domestica cassából ötven rénes forintokat qua futurae remonstrationem a végre fog kifizetni, hogy ezen summa tordai senátor és ingenieur Követsi úrnak, mint aki a tekintetes nemes vármegye végzéséhez képest a telegdi hídnak az ő directiója alatt leendő felállítása végett, Tordáról ide hoztattott, oda valamelyik helység lovával leendő vissza szállítására, a kotsis és lovak intertentiójára fordíttasson.

Várad Olaszi 27^a februarii 1818   ordinarius vice ispán Lányi Imre maga kezével
azaz 50 forint

Hogy ezen fent assignált 50 rénes forintokat felvettem légyen a generalis domestica cassából, ezennel bizonyítom.

Költ Várad Olasziban februárius 27^{én} 1818.   Szolgabíró Ferdényi Antal

[az irat verzóján:]

Ratificáltatott az 1818^{ik} esztendőben mártius 30^{án} Várad Olasziban ... tartódott tekintetes nemes Bihar vármegye közgyűlésében.   Főnótárius Beöthy Sándor maga kezével

Censuratum 15^a Julii 1821.

2.)

Feljegyzése

Azon kölcségeknek, melyeket a méltóságos camerarius és ordinarius vice ispán kisszántói Lányi Imre úrnak, a múlt januarius hónap 27^{kén} hozzám küldeni méltóztatott hivatalos requisitioja következtetésében nemes Erdély Országában Torda vármegyében lévő Torda várossába oly utasítással el menvén, hogy azon Kövecsi János nevezetű geometra urat, aki a tordai két kő oszlopon álló 26 öles hosszúságú mesterséges hidat készítette, a tekintetes nemes vármegye nevében a kijövetelre megkérvén, oly czállal hozzam ki magammal, hogy az ezen tekintetes nemes Bihar vármegyében Mező Telegden a tordai híd formájára készíttendő új híd helyét megvizsgálván, arról és az annak felállításához megkívántató materiálék mennyiségéről plánomot készítsen, s azt a tekintetes nemes vármegyének mutassa bé. A titulált Kövecsi János geometra urat Tordáról Telegdre kihoztam, ottan a híd helyet

---

⁷⁰ RNL. BmI 12. fond. 41. lsz. 671. cs. fol. 10–11.

vélle meg vizsgálván, a plánumot el készítettem, annak utána Váradra béhozván a tisztelt méltóságos ordinarius vice ispán úrnak praesentáltam.

Mely utat, a magam költségén, a magam alkalmatosságán, és lovaimon 11 napok alatt végezhetném el

1^a a fuvar bér Telegdről Tordáig és vissza Telegdig, ide értvén a lovak tartását, moderato calculo fel tészem... 140 rénes forintra

2^a Telegdről Tordáig a véllem lévő ordináncznak, és a kocsisnak, Tordáról vissza jövet pedig a titulált geometra úrnak is becsülletes intertentioja, amennyire az Erdélyben uralkodó drágaság engedte, mérséklett módon fel tészem ... 70 rénes forintra

Az egész költség tészem in summa ... 210 rénes forintot

Mely summának a generalis domestica cassából lejendő ki fizettetését assignálni alázatosan kérem. Várad Olasziban februárius 28^{kán} 1818^{ik} esztendőben

Miskolczy Lajos maga kezével, kiküldött táblabíró

[az irat verzóján:]

109. 1817/1818 Assignatio

Melly szerint generalis domesticus perceptor Szeremley Károly úr az innenső oldalon specificált kétszáz tíz rénes forintokat kifizetvén, ezen assignatiómat helybe hagyás végett referállya

Várad Olaszi 28^a februarii 1818 ordinarius vice ispán Lányi Imre azaz 210 forint

Hogy a fent assignált kétszáz tíz n° 210 rénes forintokat hijjánosság nélkül felvettem, ezennel bizonyítom s igazolom

Várad Olaszi 28^a februarii 1818 Miskolczy Lajos deputatus táblabíró azaz 210 [forint]

Ratificáltatott az 1818^k esztendőben mártius 30^{án} Várad Olasziban ... tekintetes nemes Bihar vármegye közgyűlésében. Főnótárius Beöthy Sándor maga kezével

Censuratum 15^a Julii 1821.

András Emődi

Plan for the Construction of a “Pierless Bridge” (“Reflections and New Data on the History of Wooden Arch Bridges in Hungary”)

In 1812, the need arose to build a new bridge on the main road leading from Nagyvárad to Transylvania, near Mezőtelegd. The construction of the structure crossing the Sebes-Körös River was postponed for years, and the plans for the wooden arch bridge, which was considered a novelty and a special feature at the time, were delayed due to the cumbersome approval process and uncertainties surrounding its feasibility.

Források

Levéltári források

FRKPL	Fogarasi Római Katolikus Plébánia Levéltára
HM HIM	Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
G I h	Váralaprajzok, város- és környéktérképek, útikönyvek. [Digitális tartalom: https://maps.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShIVElla-WVYyYXJjaHktMzA2KSJ9 (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)]
MNL HBVL	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára
IV.1.a	Bihar vármegyei nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek.
IV.1.b	Bihar vármegyei nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok.
IV.10.	Bihar vármegye levéltárának irattára.
XV.1.a	Hajdú-Bihar Megyei Levéltár kéziratos térképeinek gyűjteménye. Bihar vármegye. (BmT = Bihar megye térképei)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
S 11	Kamarai térképek. [Digitális tartalom: https://maps.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShNT0xUZZJrZXB0YXJlaWVYyYXJjaHktNSkifQ (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)]
S 12	Helytartótanácsi térképek. [Digitális tartalom: https://maps.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShNT0xUZZJrZXB0YXJlaWVYyYXJjaHktNykiifQ (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)]
NTK	Nagyenyedi Bethlen Gábor Tudományos Könyvtár
RNL BmI	Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei Igazgatósága
12. fond. 41. lsz.	Bihar vármegye levéltára. Vegyes iratok.

Internetes források

Fortepan <https://fortepan.hu/hu/> (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)

- Fotoarchiv Mellingen <https://www.fotoarchiv-mellingen.ch/category?id=21> (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)
- Minder Werner Minder: Swiss timber bridges. http://www.swiss-timber-bridges.ch/about/werner_minder/ (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)
- Siebenbürger <https://www.siebenbuenger.de/> (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)

Sajtóforrások

- Építő Ipar 1907a. Építő Ipar, 31. évf. (1907), 14. (1578.) sz., 1907. április 7. 142.
- Építő Ipar 1907b. Építő Ipar, 31. évf. (1907), 15. (1579.) sz., 1907. április 14. 150.
- Magyar Ipar 1903. Magyar Ipar, 24. évf. (1903), 11. sz., 1903. március 15. 263.
- Magyar Ipar 1907. Magyar Ipar, 28. évf. (1907), 15. sz., 1907. április 14. 374.
- Nemzeti Társalkodó 1837. Nemzeti Társalkodó, 8. évf. (1837), 23. sz. 1837. június 6. 363.

Szakirodalom

- Albert 2005. Albert Dávid: Székelyudvarhely református és katolikus diák-sága 1670–1871. (Fontes Rerum Scholasticarum VIII.) Szeged, 2005.
- Brunner 1924. Joseph Brunner: Beitrag zur geschichtlichen Entwicklung des Brückenbaues in der Schweiz. Bern, 1924.
- Deé Nagy 2007. Deé Nagy Anikó: Gondolatok a marosvásárhelyi Teleki Tékából. Tanulmányok, előadások, cikkek. Csíkszereda, 2007.
- Domonkos 2019. Domonkos Csaba: 200 éves hídterv a Dunára. In: PestBuda, 4. (2019) 7. sz. https://pestbuda.hu/cikk/20190722_domonkos_csaba_200_eves_hidterv_a_dunara (Utolsó letöltés: 2025. április 14.)
- Emódi 2007. Emódi András: Bihar megyei kéziratok térképek (1754–1888). Nagyvárad, 2007.
- Emódi 2025. Emódi András: A szalacsi Négylyukú híd építéstörténete. In: Új Nézőpont, 12. (2025) 2. sz. 33–47.
- Fest 1865. Fest Vilmos: Magyarország álladalmi és országos útjai. In: Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. I. Pest, 1865.
- Gatti 1901. Friedrich Gatti: Geschichte der K. K. Ingenieur- und K. K. Genie-Akademie. 1717–1869. (Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie I.) Wien, 1901.

- Gáll 1970. Gáll Imre: Régi magyar hidak. Bp., 1970.
- Hints 1989. H[ints] M[iklós]: Adalékok a nevezetes tordai fahíd történetéhez. „Épült itt helyben, Tordán”. In: Technikatörténeti Szemle, 17. (1988–1989) 97–103.
- Holzer 2021. Stefan M. Holzer: Hölzerne Brücken in der Schweiz. Zürich, 2021. https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/arch/idb/holzer-dam/Lehrveranstaltungen/Fallstudien/Admin/Fallstudien_Skript.pdf
- Jakó–Juhász 1979. Jakó Zsigmond–Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848. Bukarest, 1979.
- Killer 1942. Joseph Killer: Die Werke der Baumeister Grubenmann. Eine baugeschichtliche und bautechnische Forschungsarbeit. Zürich, 1942.
- Kőváry 1847. Kőváry László: Erdélyország statistikája. I. Kolozsvár, 1847.
- Krafft 1805. J. Ch. Krafft: Plans, coupes et élévations de diverses productions de l’art de la charpente exécutées tant en France que dans les pays étrangers. Paris, 1805.
- Lósy-Schmidt 1925. Lósy-Schmidt Ede: Verancsics Fausztusról és Machinae novae című munkájáról. Könyvismertetés. In: Magyar Mérnök-és Építész-Egylet Közlönye, 59. (1925) 5–6 sz. 28–30.
- Militär Schematismus Österreicherischer Militär-Almanach für das Jahr... [Militär-Almanach... és Militär-Schematismus... címmel is] Wien.
- Murin 1910. Murin István: Régi fahidak Erdélyben. In: A Magyar Mérnök-és Építész-egylet Közlönye, 44. (1910) 10. sz. 202–212.
- Nagler 1835. G. K. Nagler: Neues allgemeines Künstler-Lexicon. München, 1835.
- B. Nagy 1977. B. Nagy Margit: Stílusok, művek, mesterek. Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, 1977.
- Orbán 1889. Orbán Balázs: Torda város és környéke. Bp., 1889.
- Orbán 2006. Orbán János: Egy főúri család temetkezőhelyének kialakulása a 18–19. században. Adatok a sáromberki Teleki-kripta építéstörténetéhez. In: Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából, 1. (11.) (2006) 205–223.
- Orbán 2016. Orbán János: Bécestől Székelyudvarhelyig. Támpontok Ugrai László munkásságának valós értékeléséhez. In: Fundálók, palatók, építésszek Erdélyben. Marosvásárhely–Kolozsvár, 2016.
- P. Szathmáry 1868. P. Szathmáry Károly: A Gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen-főtanoda története. Nagyenyed, 1868.

- Petrik 1977. Petrik Ottó: A tordai Aranyospatak-híd emlékei. In: A Közlekedési Múzeum Évkönyve III. 1974–1975. Szerk.: Czére Béla. Bp., (1977). 363–379.
- Siklóssy 1936. Siklóssy László: A Lánchíd őse. In: Búvár, 2. (1936) 1. sz. 63–65.
- Szabó–Szögi 1998. Szabó Miklós–Szögi László: Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849. Marosvásárhely, 1998.
- Szögi 1994. Szögi László: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemein. I. 1790–1850. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 1.) Bp.–Szeged, 1994.
- Tóth (szerk.) 1994. Hidak Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Szerk.: Tóth Ernő. Miskolc, 1994.
- Tóth (szerk.) 1995. Hidak Békés megyében. Szerk.: Tóth Ernő. Békéscsaba, 1995.
- Verancsics [1615/1616.] Faustus Verancsics (Verantius): *Machinae Novae... cum declaratione latina, italica, hispanica, gallica et germanica*. Venetia, [1615/1616].
https://preserver.beic.it/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE1401671
- Viszota 1935. Viszota Gyula: A Széchenyi híd története az 1836: XXVI. t.c. megalkotásáig. Bp., 1935. (reprint: Lánchíd Füzetek 15.)
- Weisz 2011. Weisz Attila: Az újtordai református templom 18–19. századi emlékei. Néhány adat Kövecsi János és mások pályájához. In: Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére. Szerk.: Orbán János. Marosvásárhely–Kolozsvár, 2011.
- Zsuffa 1998. Zsuffa András: A művészet és a vízi létesítmények. In: Hidrológiai Közlöny, 78. (1998) 1. sz. 13–24.

Kovács Gyula

Egy különös látogatás – Bethlen és Gömbös 1933. januári debreceni beszéde

Bevezetés

Bethlen István és Gömbös Gyula meghatározó alakjai a két világháború közötti magyar történelemnek. Húszéves ismeretségük alatt hol támogatták, hol pedig akadályozták egymás politikai törekvéseit. A Gömbös-kormány 1932. októberi megalakulása után már egyértelmű rivalizálás volt közöttük, ezt azonban a kormányzati stabilitás megőrzése és a pillanatnyi érdekek miatt titkolniuk kellett. Ebből a szempontból érdekesek 1933. januári debreceni beszédjeik, melyeket Bethlen képviselői beszámolóí gyűlésén mondtak el.

Előzmények

A közös debreceni látogatás hátterének jobb megértéséhez érdemes röviden áttekinteni kettejük múltjának azon csomópontjait, amikor politikai pályájuk keresztezte egymást. Megfigyelhető, hogy kezdetben a nagyobb politikai rutinnal rendelkező Bethlen hatása volt erőteljesebb Gömbös pályafutására, később azonban az utóbbi befolyása jelentősen megnőtt. Gömböst a politikai pályán tulajdonképpen Bethlen indította el, mivel 1919-ben az ő javaslatára vett részt a bécsi székhelyű Antibolsevista Comité tevékenységében.¹ Viszont első kormánya 1921-es megalakulásakor már nem volt hajlandó belügyi államtitkárnak kinevezni, és 1923-ra a kormánypártból is kiszorította, ennek köszönhetően Gömbös 1928-ig az ellenzéki fajvédők vezetője volt.

Közismert ugyan, hogy az átmenetinek bizonyult szembefordulásra a kettőjük közötti ideológiai ellentétek miatt került sor, mégis érdemes erre röviden, a főbb gondolatokat kiragadva kitérni. A bethleni politikai és gazdasági konszolidáció olyan liberális-konzervatív elveken nyugodott, mint a parlamentarizmus, a nagybirtokos-nagytőkés érdekek tiszteletben tartása és az antiszemitizmus elutasítása. Ezzel szemben Gömbös hajlandó volt a parlament jogkörének szűkítésére, mérsékelt földreformra és az ipari munkásság támogatására, ezen túlmenően pedig a zsidóság gazdasági és társadalmi befolyásának visszaszorítását szorgalmazta. Emellett ellentét volt közöttük a gazdaságpolitika és a választójog kérdésében is. Az előbbi tekintetében Bethlen az ipart kívánta támogatni, míg Gömbös a nemzetgazdaság súlypontját a mezőgazdaságra szeretne volna helyezni. A politikai stabilitás érdekében Bethlen a nyíltszavazásos rendszer híve volt, míg Gömbös hajlandó volt a titkos szavazati jogot alapos előkészítés után a vidéki szavazókörökre is kiterjeszteni.

A két politikus kapcsolatában a következő fordulatot az 1928-as év hozta, amikor hosszas közeledés után a katonatiszti múlttal rendelkező Gömbös hadügyi államtitkárként visszakerült a Bethlen-kormányba. A következő évben pedig honvédelmi miniszteri kinevezést kapott. A kormányba való visszakerülésnek azonban ára volt, Bethlen lojalitást várt el a politikustársától. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mivel a gazdasági

---

¹ Gergely 2001. 61.

válság mélyülésével Bethlen politikai helyzete is meggyengült, mely abban is megnyilvánult, hogy Horthy bizalma is megingott a miniszterelnökében.² Alapvetően ez volt a háttérben annak, hogy 1930 őszén, ha időlegesen is, újra nyíltan megjelent a Bethlen és Gömbös közötti politikai ellentét. Ennek jegyében Gömbös az 1930. szeptember 1-jei tömegtüntetések után erősebb fellépést követelt Bethlentől a baloldallal szemben.³

A következő jelentős fordulatot, ha közvetve is, megint csak Bethlen okozta Gömbös életében. Miután lemondott, és az őt követő Károlyi-kormány nem tudott mit kezdeni a válsággal, maga ajánlotta Gömböst Horthynak, mint következő miniszterelnököt, így jelentős szerepe volt annak miniszterelnöki kinevezésében.⁴ A volt miniszterelnök mindezt taktikai húzásnak szánta, Gömbös csak mint olyan átmeneti szereplő kellett neki, aki érelyesen kezeli a válságot, majd pedig félreáll az útból. Bethlen ugyanis úgy gondolta, hogy újra miniszterelnök lesz, addig pedig a kormánypárton keresztül irányíthatja Gömböst. Azt viszont több konzervatív politikustársához hasonlóan nem érzékelte, hogy Gömbös hatalomra kerülése nem egy korábban megszokott kormányváltás volt, hanem egy olyan kísérletnek a kezdete, mely a korábbi rendszer elmozdítására irányult a fajvédő politika és a tekintélyuralmi törekvések irányába. Gömbös persze tudta, hogy óvatosan kell eljárnia, ezért a kormány tagjainak kiválasztásánál és a kormányprogram összeállításánál is figyelembe kellett vennie a Bethlen-csoport elvárásait. Annál is inkább, mert Bethlen lemondott ugyan a kormánypárt vezetéséről, és a gömbösi igényeknek megfelelően át is nevezték azt, de az elnökség továbbra is az ő embereiből állt. Ennek ellensúlyozására Gömbös azt is elérte, hogy létrejöjjön a főtitkári poszt, amelyet bizalmi embere, Marton Béla töltött be. A kormányalakulást követő felgyorsult pártszervezés is az új vonalat erősítette, de Gömbös kezdettől fogva deklarálta, hogy a hatalom nem a párt, hanem a kormány kezében van. A debreceni esemény időpontjában azonban a két politikus küzdelme még korántsem dőlt el.

A debreceni beszédek

Az 1932–33. év fordulóján a Nemzeti Munkaterv közvéleménnyel való megismertetése és a pártszervezés érdekében Gömbös országjárásba kezdett, ennek keretében vett részt Bethlen debreceni képviselői beszámolóí gyűlésén. Az eseményre elkísérte Fabinyi Tihamér kereskedelmi és Kállay Miklós földművelésügyi miniszter, valamint harminc kormánypárti képviselő is.⁵ A helyi közvélemény nagy érdeklődéssel várta a korábbi és az új miniszterelnök debreceni látogatását. Az Arany Bika Szálló nagytermét az érdeklődők teljesen megtöltötték, az épületen kívül rekedt tömegnek pedig megafonon keresztül közvetítették a beszédek.⁶ Egy ízben már állt együtt a két politikus a szónoki emelvényen Debrecenben, mégpedig az 1922-es választási kampány során, csak akkor Bethlen volt a miniszterelnök.⁷ A fentiekből következően már maga az esemény is szokatlan volt, de a közvéleményt sokkal jobban érdekelte, hogy az előzmények alapján hogyan fog viszonyulni egymáshoz a két politikus. Így az esemény közönsége már a nagygyűlés kezdetén

² Romsics 1999. 329.

³ Uo. 328.

⁴ Gergely 2001. 212.

⁵ Pesti Hírlap 1933. 5.

⁶ 8 Órai Újság 1933.1.

⁷ Gergely 2001. 129.

feszülten figyelte a kézfogásukat is, melyet egyöntetűen barátságosnak írtak le. Bethlen ezt követően is igyekezett nagylelkű házigazdaként mutatkozni a gyűlés résztvevői előtt.⁸ Ahogy a Pesti Hírlap vonatkozó cikke megjegyezte, hogy aki valamilyen csörtére várt közöttük, annak csalódnia kellett.⁹

A nagygyűlésen először Bethlen István intézett beszédet a közönséghez. A volt miniszterelnök elsősorban a világgazdasági válságról beszélt. Elmondta, hogy amíg a válság tart, addig Magyarország sem kerülheti el annak következményeit és azokat csak belpolitikai eszközökkel kezelni nem lehet. Azt is kifejtette, hogy ebből következően nem akart a megszorítások, a „halál miniszterelnöke” lenni.¹⁰ Ezzel kapcsolatban kinyilvánította, hogy a Bethlen-kormány beruházásai az életet és nem a visszafejlődést szolgálták. A belpolitikai reformok jegyében a közterhek csökkentését és az olasz és az osztrák piac megőrzését, valamint új felvevőpiacok keresését és a vámok mérséklését szorgalmazta, mivel önmagában az előző hónapok takarékosági politikája nem volt számára elégséges. Emellett beszélt arról is, hogy csak rendészeti intézkedésekkel nem lehet a válságból fakadó elégedetlenséget kezelni, miközben a gömbösi gondolatokhoz alkalmazkodva azt hangsúlyozta, hogy az adott helyzetben erős vezetésre van szükség.¹¹ Úgy fogalmazott, hogy „*ezt a nemzetet nem csendőrszuronnal, hanem becsületos magyar szóval kell vezetni*”.¹² Ezzel egyrészt utalt a Károlyi-kormány túlhajtott rendészeti tevékenységére, másrészt Gömbös azon 1930-as kritikájára, miszerint miniszterelnökként keményebb kézzel kellett volna fellépnie a baloldali tömegmozgalmakkal szemben. Ugyanakkor igyekezett maradéktalan támogatásáról biztosítani a miniszterelnököt, akiben a reménykeltő és harsány szónoklatok, valamint a kezdeti tétlenség fényében átmenetileg sokak bizalma megingott. Bethlen azt állította, hogy a Nemzeti Munkaterv elveivel egyetért, a köztük lévő „állítólagos” különbségeket pedig igyekezett stílusbelieknek beállítani.¹³ Mint megjegyezte, nem probléma, ha hasonló világnézetű, de különböző egyéniségű politikusoknak eltér a stílusa.¹⁴ Bethlent ebben a magatartásában nem igazán a hosszútávú együttműködési szándék, inkább csak a válság mélyülése elkerülésének pillanatnyi szándéka vezette.

Gömbös Gyula ezt követő beszéde hosszabb és tartalmasabb volt. Először is megköszönte Bethlennek a bizalmat, melyet a megelőző beszédben kinyilvánított. Utalt arra is, hogy az együttműködés közöttük nagy múltra tekint vissza, és kicsinyes szempontok soha nem akadályozták meg őket a nemzet együttes szolgálatában.

Gömbös beszédében a politikai ellentétek kiegyenlítése és a mérsékelt megoldások mellett állt ki, és elítélte azokat, akik a nehéz helyzetből politikai vagy gazdasági hasznot akartak húzni. Úgy fogalmazott, hogy „*veszélyes játékot űz a tűzzel az, aki a nehéz és keserves márt arra akarja felhasználni, hogy a nehéz helyzetnek akár politikai, akár gazdasági vámszedője legyen*.”¹⁵ Meglátása szerint nagy változásokat rövid idő alatt nem lehet létrehozni, és ezzel az ellenzék is tisztában van. Ezért fogalmazta meg már korábban a „türelem” jelszavát, melyet a kormányprogram 96. pontjának nyilvánított. Ehhez tette hozzá a debreceni gyű-

---

⁸ Az Est 1933. 5.

⁹ Pesti Hírlap 1933. 5.

¹⁰ Budapesti Hírlap 1933. 8.

¹¹ Pesti Hírlap 1933. 5.

¹² Uo.

¹³ Romsics 1999. 368.

¹⁴ 8 Órai Újság 1933. 1.

¹⁵ Vonyó 2004. 498.

lésen a politikai lelkiismeretességet, melyet a Nemzeti Munkaterv 97. pontjának nevezett.¹⁶ Ez a fajta lelkiismeretesség pedig szerintem kizárja azt, hogy egy közéleti szereplő rémhíreket terjesszen, vagy túlzó követelésekkel álljon elő. Annál is inkább, mivel a válságból való kilábalás érdekében a magyar társadalom különböző csoportjainak össze kell fognia. A Nemzeti Munkaterv sem más, mint egy iránytű a nemzeti összefogáshoz.

A beszéd következő részében mintegy védelmébe vette Bethlent azon ellenzéki vádakkal szemben, miszerint a válság kialakulásában kormányzatának költséges gazdaságpolitikája is szerepet játszott. Érdekes retorikával Gömbös a túlköltekezés tényét nem tagadta, viszont a túlzott takarékoság bírálatával sikerült az előző Károlyi-kormány irányába is kritikát gyakorolnia.¹⁷ Azt is felvetette, hogy ugyanazok az ellenzéki politikusok, akik a válság időszakában a takarékoságot kérték számon a Bethlen-kormányon, a megelőző fellendülés éveiben még beruházásokat követeltek tőle. Ezen vélemények ellenére a költségvetési megszorítás nem lehet cél minden áron, sokkal fontosabb az államháztartási egyensúly biztosítása. Azt pedig úgy is el lehet érni, hogy az előző kormánnyal ellentétben az új kormánynak nem az állami kiadásokat kell csökkenteni, hanem az állam átszervezése révén a bevételeket, és így jelentős terheket lehet levenni a társadalom válláról.

A küzdelem utolsó felvonása

Miután megjelentek a válság enyhülésének első jelei, Gömbös helyzete 1933 tavaszára megszilárdult, és hozzákezdhetett reformelképzelései megvalósításához. Viszont a miniszterelnök meg akart szabadulni Bethlen maradék gyámkodásától is. Miután sikerült kiterjesztenie a kormányzói jogkört, kihasználva a Horthyra gyakorolt növekvő befolyását, 1935-ben elérte nála az országgyűlés feloszlását és új választások kiírását. Ezzel pedig sikerült elérnie a célját, a Bethlen-csoport kiszorítását a kormánypártból és a kormányból. Bethlen pedig kilépett a kormányzó pártból és ellenzékbe vonult, a képviselői mandátumát is csak a kormányzó kérésére tarthatta meg.¹⁸ Gömbös győzelme azonban csak időleges volt, súlyosbodó betegsége és 1936-os halála miatt programját csak részben tudta megvalósítani.

A látogatás tanulságai

Bethlen és Gömbös egyre mélyülő politikai küzdelmében az 1933. januári debreceni kampányesemény csak egy átmeneti állomás volt. Bethlennek időlegesen szüksége volt Gömbösre, hogy erélyessége és szervezőkészsége révén megakadályozható legyen a válság további mélyülése, de nem mondott le arról, hogy újra betölthesse a miniszterelnöki tisztséget. Gömbösnek óvatosnak kellett lennie, mivel a Bethlen köré szerveződő csoportosulás az útjában állt a hatalmi törekvéseinek. Ekkor még nem történt semmi visszavonhatatlan, de egymást keresztező céljaik miatt közöttük a kenyértörés elkerülhetetlen volt.

---

¹⁶ Vonyó 2004. 500.

¹⁷ Uo. 501.

¹⁸ Gergely 2001. 290.

Gyula Kovács

A Special Visit – Speeches of Bethlen and Gömbös in Debrecen in January 1933

Bethlen and Gömbös both gave speeches at the National Unity Party's event in Debrecen in January 1933. Although the two speeches did not mark a turning point in Hungarian domestic politics of the interwar era, they did indicate that the balance of power between the two men was shifting and that Gömbös's appointment as prime minister was not simply a change of government but a step towards changing the political system elaborated by Bethlen. Both men made moderate statements and expressed mutual support, but the present paper also aims to convey the transitory nature of this situation, as they became open enemies the following year.

Források

- 8 Órai Újság 1933. Gömbös és Bethlen Debrecenben. 8 Órai Újság, 19. évf. (1933), 25. sz. 1933. január 31. 1.
- Az Est 1933. Gömbös miniszterelnök és Bethlen István Debrecenben az ország helyzetéről és a jövő sorsáról beszélt. Az Est, 24. évf. (1933), 25. sz. 1933. január 31. 5.
- Budapesti Hírlap 1933. Debrecen, Hajdúböszörmény, Nyíregyháza ünnepi megnyilatkozása a nemzeti egység politikája mellett. Budapesti Hírlap, 53. évf. (1933), 25. sz. 1933. január 31. 8.
- Pesti Hírlap 1933. Gömbös Gyula és Bethlen István a gazdasági válság enyhítésének módjáról nyilatkoztak Debrecenben. Pesti Hírlap, 55. évf. (1933), 25. sz. 1933. január 31. 5.

Szakirodalom

- Gergely 2001. Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Bp., 2001.
- Romsics 1999. Romsics Ignác: Bethlen István. Bp., 1999.
- Vonyó 2004. Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk.: Vonyó József. Bp., 2004.

Paál Zoltán

Filológia és történetírás határán

Eckhardt Sándor kutatásainak tudománytörténeti kontextusa és helye a Balassirecepció történetében

Eckhardt Sándor neve a 20. századi magyar tudománytörténetben elsősorban a reneszánsz irodalom kutatójaként ismert, azonban életművének egyik legmaradandóbb fejezete Balassi Bálint történeti és irodalmi jelentőségének feltárása. Eckhardt munkássága nem csupán filológiai teljesítmény volt: a két világháború közötti magyar történetírás szellemi közegében született, amikor a nemzeti múlt újraértelmezése, a kulturális örökség „klasszikusainak” tudományos kanonizálása meghatározó feladatnak számított. Balassit Eckhardt nem pusztán költőként vizsgálta, hanem úgy is, mint a 16. századi magyar társadalmi élet, a vallási viszonyok és a politikai küzdelmek szereplőjét. Kutatásai ezzel szervesen kapcsolódtak ahhoz a történetírói törekvéshez, amely a humanista és kora újkori Magyarország alakjait az európai művelődéstörténet összefüggésrendszerében kívánta elhelyezni. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja Eckhardt Sándor Balassi-kutatásainak helyét a magyar történetírás fejlődéstörténetében, vizsgálva módszertani sajátosságait, a források kezelését, valamint a munkássága által képviselt nemzeti múltkép alakulását.

Mindenekelőtt azt kell látni, hogy Eckhardt szerteágazó munkássága ellenére a tudományos életbe a Balassi-kutatással lépett, pontosabban a *Balassi Bálint irodalmi mintái* c. munkájával. Erről Baros Gyula készített először recenziót.¹ A munka azért érdemel említést, mert a szerző disszertációjával a Zolnai Bélától² átvett elveket alkalmazta. A kompartív szemlélet itt úgy jelent meg, hogy Eckhardt összevetette azokat a nemzetközi, elsősorban olasz mintákat, amelyek Balassira hatottak.

Eckhardt Sándor az első hiteles és tudományos Balassi-portré megalkotója volt, a modern Balassi-filológia atyja, aki szembe állította az avított és népies romantikus költőportréval a „saját” portréját. Klaniczay Tibor nekrológiájában így írt Eckhardttról: „*Balassi Bálint elhcszette benne legodaadóbb, legsokoldalúbb kutatóját, a magyar irodalomtudomány pedig a filológia egyik legkiválóbb tudósát.*”³ Tehát Eckhardt kutatásai nem feltétlenül újak, de az általa végzett feltárások hitelesek és tudományosak. Már őt megelőzően is többen foglalkoztak Balassival, de az általuk végzett kutatások nem feltétlenül megbízhatóak. Példának okáért Thaly Kálmán a délibábos romantika hátszelében több verset is ráerőszakolt a szerzőre, s tette ezt minden bizonyítás nélkül. Thaly mellett Dézsi Lajos foglalkozott a Balassikérdéssel, sőt maga Eckhardt is sokszor hivatkozott rá, noha Dézsi Lajos szövegkiadását sokan pontatlannak érezték, az életrajzi és filológiai kérdések háttérbe szorítása, kizárása okán.⁴ Ugyanakkor születtek hiteles munkák is, viszont ezeket nem értelmezhetjük szintézisként.⁵

---

¹ Baros 1913.

² Zolnai 1922.

³ Klaniczay 1969. 518.

⁴ K. D. 1942. 254–255.

⁵ Eckhardt 1941. 6–7.

Eckhardt Balassi-monográfiája, amelyben az élet és a mű összefüggéseit kereste, egy olyan összefoglalás, amelyet több publikáció előzött meg. Főleg az *Irodalomtörténeti Közleményekben*, valamint a *Budapesti Szemlében* publikált ilyen témában a szerző.⁶ Ezek az írások nem pusztán irodalmi műelemzésekről szóltak, és nem is korlátozódtak hermeneutikai kontextusokra. Eckhardt monográfiája abban volt nívó, hogy alapvetően a korszellem és az individuum lélektani motiváltságát vizsgálta az írói teljesítmény vonatkozásában. Másképpen megfogalmazva a szerző azokra a kontextusokra mutatott rá, amelyek a nemzeti lírikust versírásra kötelezték. Ennek sarkalatos támpontjai a vallás, a végvári élet, a szerelem. Gáldi László kritikájában Eckhardtot biztos adatokkal alátámasztó szellem-történésznek nevezi, aki minden ösztönzést felhasználva teremtett enciklopédikus mikrokozmoszt.⁷ Ugyanakkor ez az enciklopédikus mikrokozmosz átfogja a korszellemet és a magyar mentalitást is. Idézve: „*Az életének ez a teljessége, mely a kort, a magyarságot, különös magyar temperamentumot, uraságot, végbeli katonasort, humanista tudományt és ösztönös tehetséget magában egyesít, teszi Balassi Bálint alakját oly vonzóvá és költészetét négy száz év távolságában is elragadóvá.*”⁸ Ezen túlmenően az eckhardti narratíva szerint Balassi Bálint életművében nemcsak a magyar szellem első szintézisét hozta létre, hanem az európai is.⁹

Eckhardtnál a végbeliek élete fontos viszonyítási pont lehet Szekfű Gyulához, amelyre a monográfiában is kitért: „*Szekfű Gyula a végbeliek életében látja megalósulni a nagy magyar élet egységét, melynek hiánya korábban a mohácsi katasztrófát előidézte. A nagy bajban együtt élt a végekre szorult főúr, nemes és jobbágy: a török elleni mindennapos hadakozás, az állandó veszedelem összekovácsolta a magyarságot.*”¹⁰

A következő Balassiról készült írás, *Az ismeretlen Balassi Bálint*¹¹ a nagymonográfiával hasonló orientáltságú, hiszen itt is rámutatott a szerző a Balassi-kutatás(ok) történeti vizsgálatának elmaradottságára. Hasonlóságot mutat az is, hogy a kötetben Eckhardt a költő és a költészet összefüggését vizsgálta egy sajátos kora újkori korszakban. A sajátos korszak Angyal Endre úgy definiálta, miszerint Eckhardt megkonstruálta az egész 16. századi magyar és dunatéli körképet, hozzátevé, hogy a professzor munkája nemcsak irodalmi, hanem nyelvészeti és történeti tárgykörrel is bírt, kiváltképpen a lengyel-magyar-délszláv nemesi kultúra vonatkozásában.¹² Háttér tanulmányként Eckhardt bőséges levéltári forrásanyagot mozgósított, kiváltképpen a periratok és az oklevelek vonatkozásában.¹³

Érdekes lehet, hogy ez a kötet Balassi Bálint szempontjából kevesebbet mond, mint a korábbi monográfia, hiszen a nemzeti lírikus csak a könyv utolsó negyedében lett főszerző. Balassi Bálint késleltetett szerepeltetése annak tudható be, hogy a szerző szerint Balassi erényei és eredményei, valamint tulajdonságai a nagyszülőktől származtak, és ezek a minőségek generációról generációra öröklődtek a szerző szerint. Eckhardt Balassi Bálint törökellenes magatartását a nagyapa mohácsi elestével magyarázza, míg lobbanékonyága és műveltségének attribútumai az édesapához köthetők, mint írja: „*Balassi Bálint csak egy*

⁶ Eckhardt 1943b.; uő. 1943c.; uő. 1953.; uő. 1955.; uő. 1959a.; uő. 1961.; uő. 1962.; uő. 1964.; uő. 1966.; uő. 1967.

⁷ Gáldi 1942.

⁸ Eckhardt 1941. 218–219.

⁹ Uo. 6.

¹⁰ Uo. 69.

¹¹ Eckhardt 1943a.

¹² Angyal 1947.

¹³ Lendvay 1942–1945.

ilyen gondolkozású apa mellett lehet azzá, ami lett, a legnagyobb magyar költők elsejéé, mert humanista műveltsége nélkül alig emelkedett volna túl az egykori énekmondók szintjén...’’¹⁴

Balassi neveltetésének ismertetése a jelen tanulmány keretein kívül esik, de Bornemissza Péterről érdemes említést tenni. Azon felül, hogy Eckhardt kimutatta, hogy a magyar reformáció egyik meghatározó alakja a Balassi-ház prédikátora és Balassi Bálint házitánítója volt, fontos hangsúlyozni Eckhardt további kutatását is, mégpedig az *Ördögi kísértetek* vonatkozásában. Az 1955-ös kötetben a betűhív alakokat Eckhardt nemcsak pontos filológiával kezelte, hanem jegyzetekkel és kiegészítő passzusokkal is ellátta. Az *Ördögi kísértetek* első kiadása óta 376 év telt el, ennyi időt kellett várni, hogy kiderüljön, a Bornemissza-kötet eredeti-e vagy kompiláció. Eckhardt erre is megadta a választ, abban az értelemben, hogy a 384 történet közül mennyi adaptáció és mennyi a szubjektív hangú történet.¹⁵

Az 1957-ben megjelent *Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből*¹⁶ című kötet elsősorban azokkal a kérdésekkel, eseményekkel foglalkozott, amelyek Balassi rossz hírét keltették. Itt Eckhardt forrásként a levelezéseket és a modern értelemben vett jogi iratokat/végzéseket tekintette át szigorú filológiai mércével. Akárcsak a meglévő monográfiák, az *Új fejezetek* is egy széles spektrumú látéleletet jelentenek a 16. század viszonyairól. Ilyen értelemben a korhű korkép kiterjedt a mentalitástörténetre, az egyes állami intézményekre, valamint demográfiai mutatókra is. A kötet, ahogy a címe is jelzi, a „viharos” élet legfontosabb elemeit vette számba. Eckhardt, ahogyan az eddigiekben is, a családfából, főleg az apa felől vezette le a megörökölt viszályokat, amely ebben a vonatkozásban az egyes vármegyékkel való ellenszenvet, adóztatást jelentette. De ide került még a szoknyakaland, a szolgál megverése, illetve a kétszer eladott falu esete. Kérdéses lehet, hogy a Balassi-botránykönyvvel mi lehetett a célja Eckhardtnak. Erre nyilván nem adható egyértelmű válasz, de meglátásom szerint az, hogy a magyar lelki alkatot kívánta feltárni a magyar történelem egy viharos századában. Mint írta: „*A féktelen indulat, a reneszánsz nagy alakját jellemző szabadságigény dúlt benne, ami kiegészült némi szellemi fölénytudattal. Fölényét igazolta, hogy környezetében műveltség tekintetében egyértelműen kiemelkedett*”.¹⁷ Az idézet azt kívánta hangsúlyozni, hogy Balassi tudatosan teremtett irodalmat¹⁸ annak ellenére, hogy a lírikust életében nem ismerték el, ez pedig a sajátos korképből is származhatott, ahol egy „*furcsa viselkedésű magyar főúr sok ellenszenvet okozott*”.¹⁹

Eckhardt ugyanakkor nemcsak a történeti kontextusban elhelyezett Balassi Bálinttal foglalkozott, hanem rámutatott bizonyos filológiai kérdésekre is. Ezt támasztja alá a *Balassi Bálint összes művei*²⁰ c. kötet, melyhez az egyes kéziratokat és nyomtatványokat Eckhardt nyelv- és szóalakban rekonstruálta, valamint a nótajelzések és szövegforrások elemzését is elvégezte.²¹ A fent jelzett dátum más vonatkozásban is fontos, hiszen ekkortájt adta ki Eckhardt a *Balassi összes* és az *Ördögi kísértetek* mellett a *Rimay János összes művei* c. kötetét. Utóbbinak legnagyobb filológiai jelentősége az volt, hogy Eckhardt elkülönítette

¹⁴ Eckhardt 1943a. 47.

¹⁵ Nemeskürty 1956. 226–230.

¹⁶ Eckhardt 1957.

¹⁷ Uo. 67.

¹⁸ Eckhardt 1958.

¹⁹ Eckhardt 1957. 67.

²⁰ Balassi 1951.; Eckhardt 1955.

²¹ Jenci 1956. 95–97.

Madách Gáspár és Rimay munkásságát.²² Rimay Jánossal egyébként Eckhardt történeti kontextusban is foglalkozott, méghozzá akkor, amikor Bocskai és Rimay kapcsolatáról értekezett.²³

Eckhardt Sándor számára ugyan posztumusz kötet, de meg kell említeni az áttekintésben a *Balassi-tanulmányok* című kötetet, amely Eckhardt életében megírt, félszáznál is több Balassi-tanulmányból került kiválasztásra. Így került a kötetbe 14 írás, amely a költői életművet értékeli, és 10 olyan tanulmány, amely Balassi életével foglalkozik.²⁴

A leírtak alapján elmondható, hogy Eckhardt Sándor Balassi-kutatásai maradandóan gazdagították a magyar tudománytörténetet. Filológiai alaposága és történeti látásmódja egyszerre biztosított szilárd forráskritikai bázist és tágabb kulturális értelmezési keretet. Jelen írást összegezve felmerülhet a kérdés, hogy mit köszönhet az utókor és az irodalom Eckhardtnak. Mindenképpen egy színes, hiteles és hazafias Balassi-portét, amely a szakszerű kutatás által feltárta a *condition humaine* teljességét, és Balassit nemzetközi szintre emelte.²⁵

---

²² Bán 1956.

²³ Eckhardt 1959b.

²⁴ Bánszki 1974. XII.

²⁵ Uo.

Zoltán Paál

On the Border of Philology and Historiography – The Historiographical Context and Place of Sándor Eckhardt's Study in the History of Balassi Reception

The present paper focuses on Sándor Eckhardt's study on Balassi and Eckhardt's major works in this field, with particular emphasis on their significance in philology and literary history. It reviews Eckhardt's contribution to the textual criticism of Balassi's oeuvre and how he shed new light on the poet's work in the context of the Renaissance and Hungarian literary tradition. The analysis also touches on the methodological innovations that made Eckhardt's work a defining achievement in 20th-century Hungarian literary historiography. The present paper thus not only summarizes but also evaluates Sándor Eckhardt's role in the history of study on Balassi's poetry.

Források

Balassi 1951. Balassi Bálint összes művei I. Összeáll.: Eckhardt Sándor. Bp., 1951.

Szakirodalom

- Angyal 1947. Angyal Endre: Eckhardt Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. In: Irodalomtörténet, 36. (1947) 1–2. sz. 64–65.
- Bán 1956. Bán Imre: Rimay János összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. In: Irodalomtörténet, 44. (1956) 2. sz. 235–240.
- Bánszki 1974. Bánszki István: Eckhardt Sándor: Balassi-tanulmányok. In: Irodalomtörténet, 6. (56.) (1974) 2. sz. XII–XV. (Az Irodalomtörténet melléklete 3.)
- Baros 1913. Baros Gyula: Eckhardt Sándor: Balassi Bálint irodalmi mintái. In: Irodalomtörténet, 2. (1913) 7–8. sz. 469–470.
- Eckhardt 1941. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint. Bp., 1941.
- Eckhardt 1943a. Eckhardt Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. Bp., 1943.
- Eckhardt 1943b. Eckhardt Sándor: Losonczy Anna. In: Budapesti Szemle, 71. (1943) 785. sz. 193–205. [1. közlemény]; 786. sz. 291–305. [2. közlemény]
- Eckhardt 1943c. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint kortársai. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 53. (1943) 1. sz. 43–47. [1. közlemény]; 2. sz. 132–139. [2. közlemény]
- Eckhardt 1955. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint utóélete. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 59. (1955) 4. sz. 407–427.
- Eckhardt 1957. Eckhardt Sándor: Új fejezetek Balassi Bálint viharos életéből. Bp., 1957.
- Eckhardt 1958. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint írói szándéka. In: Irodalomtörténet, 46. (1958) 3–4. sz. 339–349.
- Eckhardt 1959a. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint utolsó hadjárata. In: Irodalomtörténeti Közlemények 63. (1959) 3–4. sz. 485–487.
- Eckhardt 1959b. Eckhardt Sándor: Bocskai és Rimay. In: Irodalomtörténet, 47. (1959) 3–4. sz. 478–480.
- Eckhardt 1961. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint toborzó levele. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 65. (1961) 5. sz. 570–571.

- Eckhardt 1962. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint végrendelete. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 66. (1962) 4. sz. 473–474.
- Eckhardt 1963. Eckhardt Sándor: Újabb Balassi-okmányok. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 67. (1963) 5. sz. 602–612.
- Eckhardt 1964. Eckhardt Sándor: Bornemisza Péter budai emlékei. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 68. (1964) 3. sz. 347.
- Eckhardt 1966. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint szidalmi. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 70. (1966) 1–2. sz. 157–159.
- Eckhardt 1967. Eckhardt Sándor: Balassi Bálint Tokaj-vidéki éveiből. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 71. (1967) 1. sz. 66–67.
- Gáldi 1942. Gáldi László: Eckhardt Sándor: Balassi Bálint. In: Budapesti Szemle, 70. (1942) 779. sz. 252–255.
- Jenei 1956. Jenei Ferenc: Balassi Bálint összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. In: Irodalomtörténet, 44. (1956) 1. sz. 95–97.
- K. D. 1942. K. D.: Eckhardt Sándor: Balassi Bálint. In: Protestáns Szemle, 51. (1942) 8. sz. 254–255.
- Klaniczay 1969. Klaniczay Tibor: Eckhardt Sándor. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 73. (1969) 4. sz. 518–519.
- Lendvay 1942–1945. Lendvay Magda: Eckhardt Sándor: Az ismeretlen Balassi Bálint. In: Levéltári Közlemények, 20–23. (1942–1945) 407–408.
- Nemeskürty 1956. Nemeskürty István: Bornemisza Péter: Ördögi kísértetek. Eckhardt Sándor gondozásában. In: Irodalomtörténet, 44. (1956) 2. sz. 226–230.
- Zolnai 1922. Zolnai Béla: Nyelvtudomány és szellemtörténet. In: Minerva, 1. (1922) 1–3. sz. 93–103.

Sándor Mária

Egy elfelejtett folyóirat, a Múzeumi Kurír¹

A Múzeumi Kurír a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok körlevele alcímmel 1969 és 2000 között jelent meg Debrecenben, összesen 73 számot és egy különszámot (2002) ért meg.

A folyóirat szellemi atyja, megjelenésének hátróm évtizede alatt állandó szerkesztője és életetője dr. Dankó Imre (1922–2008) volt,² aki muzeológusi pályája első felében az ország több múzeumát is vezette.³ Minden szolgálati helyén jelentős kutatómunkát végzett, tanulmányaiban különböző tudományterületekkel (történelem, néprajz, nyelvészet) és a bolgár kultúrával is foglalkozott.⁴ Sokrétű tudományos munkássága mellett minden általa vezetett múzeumban jelentős művelődésszervezői munkát végzett: múzeumbaráti kört alapított, tudományos és közművelődési kiadványsorozatot indított, amit maga szerkesztett.⁵ Debrecen jelentette pályája leghosszabb időszakát: 1969. július 1-jétől nyugdíjazásáig, 1983. január 1-jéig a Déri Múzeum, és vele együtt a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója volt.⁶

Dankó Imre 1969 nyarán, Debrecenbe kerülve rögtön hozzálatott a múzeumbaráti kör újjászervezéséhez,⁷ és októberben már meg is jelent a Múzeumi Kurír első száma. Beköszöntőjében a szerkesztő elismeri, nehéz a folyóirat profilját meghatározni: a múzeumi hírek mellett forrásközlések és kisebb tanulmányok megjelentetését tervezi a múzeumi szakágak minden területéről. Kiemeli, hogy fontos szerepet szán a honismereti írásoknak is. Összetartó kapocsként, tájékoztató szolgálatként a kiadvány a „múzeumügy társadalmisítását” kívánja szolgálni, hogy a múzeumot minél többen érezzék magukénak.

¹ A közlemény a 2025. január 23-án, Berettyóújfaluban megtartott IX. Bihar kutatás konferencia keretében elhangzott előadás anyagának átdolgozott és tudományos apparátussal ellátott változata.

² Dankó Imre tanárként kezdte a pályafutását: magyar–angol–történelem szakon végzett, az ország több középiskolájában is tanított. Dankó 1997. 8–9. 1950-ben Túrkevére kerülve párhuzamosan szervezett gimnáziumot és múzeumot. Dankó 2000. 26. Innen indult muzeológusi pályája.

³ Túrkeve után a Sárospataki Rákóczi Ferenc Múzeumot vezette (1954–57), egy rövid bajai kitérő után (1957) a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, majd a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója lett (1964–69). V. Szathmári 2009. 321.

⁴ Az 1996-ban megjelent bibliográfia (Nagy 1996.) munkásságának első 52 évéről 1579 tételt tartalmaz, amelyből 1000 fölötti a saját kutatáson alapuló tudományos publikáció. Az önéletrajzában 20-on felüli önálló kötetről beszél, magát inkább kisebb tanulmányok szerzőjeként aposztrofálja. Munkáiban mindent igyekezett összetett szempontrendszerből vizsgálni, komplex módon. Az interdiszciplinaritás jellemezte elemzéseit, nézőpontját. Dankó 1997. 12.

⁵ Sárospatakon a Rákóczi Múzeum Füzetei egy számot, a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 6 év alatt 60 számot ért meg, Pécsen a nevéhez köthető a Dunántúli Dolgozatok és a Múzeumi Körlevél, és ugyanitt indította el a Pécs-Baranyai Múzeumbarátok Köre kiadványai sorozatot 1967-ben. V. Szathmári 2009. 322–325.

⁶ Dankó 1997. 11.

⁷ Vajda 2002. 14. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre 1969-ben 75 tagot számlált. MK 1969. 37–38. A következő évben 302 főre gyarapodott a taglétszám. MK 1970/2. 70–71.; MK 1970/2. 6–7.; MK 1970/3. 44–45.; MK 1970/4. 58–59.; MK 1970/5. 70–71. (folytatólagos közlésben). 1972-ben az ABC rendes tagnévsor 575 sorszámot (magánszemélyek és intézmények) tartalmaz. MK 1972/10. 104–109.

A Múzeumi Kurír számaiban⁸ – nevéhez méltóan – megjelentek a múzeumi hírek: kiállításmegnyitók, különleges műtárgygyarapodások, a munkatársak tanulmányútjainak leírása a megye közgyűjteményei és esetenként a szervezeten kívüli múzeumok berkeiből is. A múzeumhoz köthető személyek: kutatók, alkotók évfordulóiról való megemlékezések, nekrológok is helyet kaptak a folyóiratban. Ugyanígy olvashatunk könyvismertetéseket mind a megyei, mind az országos, illetve a nemzetközi szakirodalom frissen megjelent kiadványairól. Valamennyi múzeumi szakág képviseltette magát a folyóiratban a néprajz és a helytörténet mellett a régészetből a természettudományig, a művészettörténettől az irodalomtörténetig. A legelső lapszám numizmatikai témával indított. Esetenként egy-egy települési szociológiai felmérés eredményét is publikálták a Múzeumi Kurír lapjain.

Amik miatt – a híryanagyok mellett – a mai tudományos kutatásnak is megkerülhetetlen forrása a Múzeumi Kurír, azok az itt közzétett különböző tanulmányok, forrásközlések, néprajzi adatközlések. A terjedelemre utalás már a beköszöntőben megjelenik, fontos volt, hogy a füzet a rövid írásoknak tudott megjelenést biztosítani, a nagyobb lélegzetvételű tanulmányok publikálására a múzeum évkönyve szolgált.

A Múzeumi Kurír első számainak szerzői között találjuk a Déri Múzeum munkatársait: például Varga Gyulát a néprajz, Sz. Kürti Katalint a képzőművészet, Sz. Máthé Márta és M. Nepper Ibolyát a régészet területéről. Az 1970-es években a megyei szervezet fiatal kollégáinak munkáját is megismerhette a múzeumszerető közönség, így tanulmányokkal jelentkezett Nyakas Miklós, Szathmári Ibolya, Szalay Emőke és Vajda Mária is. A szerkesztő rendkívül széles ismeretségi körének köszönhetően szervezeten kívüli, országosan elismert tudományos kutatók helyi gyűjtései, tanulmányai is helyet kaptak a Múzeumi Kurírban: például az etnográfus Kurucz Albert, Kósa László, Szilágyi Miklós. Viszszatérő szerző volt az egyetem néprajzi tanszékéről Ujváry Zoltán, Bódi Erzsébet, a történelemtudományt pedig Szendrey István és Bársony István képviselte. A természetrajz területéről Schmidt Egon ornitológus neve kiemelendő. A szerkesztő csaknem minden számban publikált kisebb-nagyobb írást, Dankó Imre után a leggyakrabban a történész Csorba Csaba nevével találkozhatunk.⁹

Bakó Endre írásai mellett nagy számban jelentek meg más irodalomtörténeti tanulmányok is: Tompa Mihályról külön Kurír-szám emlékezik meg (63. szám, 1992. július), a 72. szám pedig Tóth Endre debreceni író-töltőt köszönti 85. születésnapja alkalmából.

Dankó Imre számára – ahogy a bevezetőben is jelezte – fontos volt a honismereti szerzők felkarolása; önkéntes néprajzi gyűjtők, helytörténeti kutatók írásai is megjelentek a folyóiratban. A Múzeumi Kurír visszatérő szerzője volt például Ruszoly József Bagamérből, Karacs Zsigmond Püspökladányból, Berettyóújfalu kapcsán dr. Sándor Mihályné, vagy a számos helytörténeti-néprajzi tanulmányt megjelentető Molnár Ambrus. Egy kiadványszámot (65. szám, 1993) pedig teljes mértékben az önkéntes gyűjtőknek szentelt: öt dolgozatot közöl a helytörténeti és néprajzi pályázatok díjnyertes munkáiból válogatva.¹⁰

⁸ Jelen összefoglalót a Múzeumi Kurír megjelent számai alapján készítettem. A Múzeumi Kurír – a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok körlevele számai 1969–2002. 1–73. szám.

⁹ A Múzeumi Kurír megjelenésének 31 esztendeje alatt több mint száz szerzővel dolgozott, jelen ismertető terjedelmi keretei csak példák felsorolására adnak lehetőséget.

¹⁰ Az írások tömörsége és rövid terjedelme nem állt ellentétben a tudományossággal: a szerkesztő személye garancia volt erre, Dankó Imre mindig vigyázott arra, hogy a bekerült írások szakmailag megállják a helyüket.

Tudományos konferenciák előadásai is ránk maradtak a Múzeumi Kurír lapjain: így például az 1983-as püspökladányi Sárrét-kutatási tanácskozás anyagát a 43. szám, a hajdúszováti honismereti-helytörténeti nap (1983. április 23.) néhány referendumát a 48. szám adta közre.

A szerzők nemcsak Hajdú-Bihar megye közigazgatási határain belülről merítettek témát, hanem a történelmi Bihar vármegye területéről az 1950 után Békés megyéhez csatolt települések vonatkozásában (például Geszt, Kötegyán) is. A határon túli Biharból elsősorban Danielisz Endre különböző nagyszalontai témájú írásai jelentek meg a Múzeumi Kurírban. A folyóirat későbbi számai egy-egy tanulmány erejéig a Kárpát-medence egyéb tájaira is kitekintettek.

A folyóirat alapítója eredetileg negyedéves megjelenést tervezett, de 1970-től már csak évi három szám látott napvilágot. Az első harminc szám esetében minden 10. szám végén található magyar és angol nyelvű összesített tartalomjegyzék és földrajzi és személynév-, valamint tárgymutató. A címlapon így a megjelenés éve, hónapja és a sorszám mellett kötettség/sorszám megjelölés is szerepel.¹¹ (A címlapra általában valamilyen műtárgy, grafika, címer-, személyábrázolás vagy épület fotója került.) A formátum is a könnyen olvashatóságot szolgálja: A5-ös, zsebkönyv forma, ami könnyen kézbe vehető, forgatható. A Múzeumi Kurír fekete-fehér nyomtatásban, 1000 példányban jelent meg, majd 500 példányban, a baráti kör tagjai díjtalanul jutottak hozzá.¹²

A Múzeumbaráti kör szűkös anyagi helyzetét segítő, egy-egy számot más-más intézmény, városi, községi tanács (később önkormányzat) támogatott – így vannak tematikus kiadványok: például hajdúböszörményi (11. szám), hajdúszoboszlói (41. szám), berettyóújfalui (52. szám) folyóiratszám is. Az 51. szám (1986. június) – amely egy terjedelmes tanulmányt közöl a debreceni autózás történetéről Petheő Károly tollából – a XIII. Sz. Autójavító Vállalat támogatásával látott napvilágot. Debrecen városa is többször támogatta a Múzeumi Kurírt (44–47. szám, illetve két éven keresztül folyamatosan: 55–61. szám), az utolsó tíz szám pedig a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének támogatásával jelent meg.

Dankó Imre már említett széles ismeretségi körének köszönhetően tudott különféle nyomdákat megnyerni, hogy a folyóirat kedvezményes kinyomtatásával támogassák a múzeumügyet. A Múzeumi Kurírt először a debreceni Szabadság Nyomdában nyomták, majd a Somogy Megyei Lapkiadó Vállalatnál, Kaposváron, aztán újra Debrecenben, a nagy múltú Alföldi Nyomdában, végül a Dózsa Sportegyesület Sokszorosító üzemében. A folyóirat különböző terjedelemben jelent meg, oldalainak száma 16 és 160 oldal között változott, 1 ívtől 10 ívig terjedt (az impresszumban jelölve, hogy A5 formátumról van szó).

Dankó Imre nyugdíjazása után is szerkesztette a Múzeumi Kurírt, amely aztán idővel egyre rendszertelenebbül jelent meg, míg végül a 73. számmal, 2000-ben a sorozat véget ért. 2002-ben még jelent meg egy különszám, de ez már csak alakjában idézi a Kurírt: egy versgűjtemény Kossuth Lajosról.¹³

---

¹¹ A Múzeumi Kurír utolsó periódusában már rendszertelenül jelent meg, a kötettség szerepeltetését 1993-tól, a 64. számtól hagyták el.

¹² A 48. számon találunk ármejelölést: 14 Ft, a 60. számtól kezdve 50 Ft/db.

¹³ Dankó Imre a Múzeumi Kurír után két hasonló tematikájú folyóiratot szerkesztett: már 1996 és 1998 között Biharkeresztesen megjelentette helytörténeti kiadványát Itt és Most címmel, amely 6 számot ért meg.

A Múzeumi Kurír ma már megtalálható az interneten, a Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékeinek Kereshető Adatbázisában (Matarka)¹⁴ és a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA)¹⁵ oldalán is, így napjaink kutatói is hasznosítani tudják a tudományos-közművelődési folyóiratot.

2000-ben pedig elindította a Rálátás c. folyóiratot, amely a Zsákai helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató címmel jelent meg évi 4 számmal. E folyóirat szerzői ugyancsak a megye és a térség országosan, sőt nemzetközileg elismert kutatói sorából kerültek ki, és ugyancsak helyet adott kulturális híreknek, könyvismertetőknél. Kolozsvári 2007. 33. A Rálátáson Dankó Imre szinte halála napjáig dolgozott, a folyóirat 8 évfolyamot ért meg.

¹⁴ <https://matarka.hu/>

¹⁵ <https://mandadb.hu/>

Források

- MK 1969. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Körének tagnévsora. In: Múzeumi Kurír, 1. (1969) 1. sz. 37–38.
- MK 1970/2. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Körének tagnévsora. In: Múzeumi Kurír, 2. (1970) 2. sz. 6–7.
- MK 1970/3. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre tagjainak névsora. In: Múzeumi Kurír, 2. (1970) 3. sz. 44–45.
- MK 1970/4. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre tagjainak névsora. In: Múzeumi Kurír, 2. (1970) 4. sz. 58–59.
- MK 1970/5. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Köre tagjainak névsora. In: Múzeumi Kurír, 2. (1970) 5. sz. 70–71.
- MK 1972/10. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumbarátok Körének tagnévsora. In: Múzeumi Kurír, 4. (1972) 10. sz. 104–110.

Szakirodalom

- Dankó 1997. Dankó Imre: Önéletrajz. In: Dankó Imre munkásságának repertórium 1944–1996. Összeáll.: Nagy Jenő. Debrecen, 1997. 7–13.
- Dankó 2000. Dankó Imre: Múzeumaim. In: Magyar Múzeumok, 6. (2000) 1. sz. 25–28.
- Kolozsvári 2007. Kolozsvári István: Rálátásom a Rálátásra. Egy folyóirat üzenete és tanulságai. In: Rálátás. Zsákai helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató, 8. (2007) 3. sz. 32–34.
- Nagy 1997. Dankó Imre munkásságának repertórium 1944–1996. Összeáll.: Nagy Jenő. Debrecen, 1997.
- V. Szathmári 2010. V. Szathmári Ibolya: Dankó Imre múzeumi munkássága. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2008–2009. Szerk.: Magyar Márta. Debrecen, (2009). 321–332. (A Debreceni Déri Múzeum kiadványai LXXXI.)
- Vajda 2002. Vajda Mária: Dankó Imre debreceni éve, évtizedei. In: Ethnica, 4. (2002) 1. sz. 14–17.

Harangi Flórián

Harangi Attila – Vigh Levente – Löki Viktor – Szabó Anna Viola – Erdei Nóra – Seprényi Kinga – Udvardy Antal: *Debreceni cívisházak és lakóik nyomában II.* Debrecen: Déri Múzeum – Debreceni Városvédő és -szépítő Egyesület, 2025. 367 o.

2025 tavaszán jelent meg a népes szerzőgárdát felvonultató, Debrecen építészettörténetének egy máig meghatározó korszakával – a 18. század és a 20. század eleje közti időszak – foglalkozó kiadvány, amely nem előzmények nélküli, ahogyan arra a címben szereplő sorszám is utal.¹

Jelen kötetet első szerzőként Harangi Attila építész jegyzi, akihez társszerzőként Erdei Nóra, Seprényi Kinga, Udvardy Antal csatlakozott interjúk készítésével. Vigh Levente és Löki Viktor az interjúk egy része mellett az igen reprezentatív, helyszínbemjárások alatt készült fotóanyagot is jegyzi. Szabó Anna Viola az archív fotóanyag válogatásával és feldolgozásával, tanulmányok és életrajzok megírásával járult hozzá a kötet létrejöttéhez. Egy alapvetően építészettörténeti mű esetében szokatlan, de a szerzők közt a műszaki, a természet- és a bölcsészettudományok képviselőit egyaránt megtalálhatjuk. Igaz, a szerzők a hétköznapiakban különböző diszciplínákat képviselnek, de összeköti őket a cívisváros épített örökségének szeretete, amely által létrejöhett az egységesen magas színvonalú mű.

Lakner Lajos, a Déri Múzeum igazgatóhelyettesének rövid, személyes hangvételű bevezetője után Harangi Attila szakmai, az alapkutatásokat bemutató *Bevezető* (15–20. o.) fejezetét olvashatjuk, amely a cívisházak kutatásának aktuális helyzetét és forrásadottságait mutatja be. Tisztázza a debreceni házszámozás történeti változásait, amely kulcsszerepet tölt be az ingatlanok történetének feltárásában. Már itt megtudhatjuk, hogy a kötetben 22 ház részletes építéstörténetének bemutatására kerül sor (a házak városszöveten belüli elhelyezkedésének térképét a belső borítón található térkép illusztrálja). A szerzők a kutatások során nagy mértékben támaszkodhattak a város 1768 és 1911 közötti kéziratos és kataszteri térképanyagára, az 1662 és 1940 közötti hadiadó- és népösszeírásokra, építkezési ügyeket rögzítő tanácsi mutató- és iktatókönyvekre és a címtárakra, mint levéltári forrásanyagra. Felkutatásra kerültek az ingatlanokhoz kapcsolódó további források (anyakönyvek, gyászjelentések, újsághirdetések stb.) is, bár ezek kapcsán a forrásellátottság rendkívül heterogén képet mutat.

Az építéstörténeti és családtörténeti kutatásokat egyesítő munkamódszer alapján a legtöbb esetben viszonylag nagy pontossággal meghatározhatóvá vált a házak építési ideje. A kutatás minden esetben helyszínbemjárásokkal folytatódott, ami a legtöbbször igazolta a házak történeti kutatás során megismert építési idejét. A bemjárások alatt interjúk készültek a jelenlegi tulajdonosokkal és kívül-belül művészi minőségű fotókkal dokumentálták a házak mai állapotát. Figyelmet érdemel, hogy az interjúk nemcsak az ingatlanokra vonatkozó *oral history* adatokat gyűjtötték össze – ami igen fontos a házak 1945 utáni történetének szempontjából –, hanem a jelenlegi lakók kötődését is vizsgálták, szociológiai színezetet adva a riportoknak.

¹ Harangi–Löki 2022.

Az ingatlanokat levéltári és szakirodalmi anyag alapján bemutató összefoglaló és az interjú minden esetben szerves egységet alkot, együtt rajzolják meg a házak napjainkig tartó történetét.

A következő fejezetet – *Otthonok nagytárában* (21–59. o.) –, a cívis otthonbelsők kérdéskörét körbejáró tanulmányt Szabó Anna Viola fotótörténész jegyzi. Felhívja a figyelmet a korabeli képi források (szobaportrék, enteriőrfotók) alacsony számára. Az okot elsősorban a nagypolgári és arisztokrata kultúra kisebb fokú elterjedtségével, illetve a cívisek zárkózottságával hozza kapcsolatba.

A szerző szerint az első debreceni lakáskultúrával foglalkozó kutatások csak a városi múzeum életének hajnalán, Zoltai Lajos és Ecsedi István munkája révén indultak meg, de azok kizárólag a kiveszőben lévő népi jellegű lakóházak berendezéseire koncentráltak. Csak azokat a bútorokat gyűjtötték fel, melyekből a 18. századi „debrecenies” enteriőrt megidéző múzeumi kiállítást összeállíthatták. Így a korai polgárházak berendezéseiről alig maradtak információk. Ecsedi képei még szabadkéményes, kemencével ellátott házakat örökítettek meg, amelyekben a bútorok még nem egy esetben népies, vagy barokk hatásokat mutattak, gyakran festettek voltak. A patríciusok korai polgárházainak rokokó és empire stílusban készült kályháit szintén csak Zoltai fényképfelvételeiről és néhány múzeumba került darab alapján ismerjük.

Szabó Anna Viola szerint ismereteink a Kiegyezés utáni időszakról a leghiányosabbak, amikor az oldalhatáron épült népi lakóházakat a polgárházak váltották fel. Nem tudjuk, hogy a debreceni polgárok megelégedtek-e a díszes homlokzatok által keltett látszattal, vagy már a lakásbelsőket is a szecessziós bútorok uralták. Fontos forráscsoportot képviselnek a különböző mesterembereket megőrkítő fotósorozatok, ahol a háttérben még a 20. század elején is megfigyelhetők az előző századok polgári kultúrájának bútorai, immár a műhely berendezéseként. Ritka esetekben, amikor hosszú ideje folyamatosan egy család lakott egy házat, biedermeier és neobarokk bútorok is fennmaradhattak a berendezésben napjainkig, ahogy azt a Péterfia utca 41. szám esete is bizonyítja.

A 20. század elején semmiképp sem nevezhető átlagosnak Könyves-Tóth Mihály mezőrendőr-kapitány fegyverszobája, melybe középkori, török kori és '48-as fegyverek kerültek. A szoba enteriőrfotói bejárták a korabeli sajtót, itt az extremitás egy sajátos példájával állunk szemben. A cívisházak belsőjét ábrázoló fotók nagyobb része az 1930-as évekből maradt ránk, ebbe a körbe tartoznak a Vásáry István polgármester szalonjában készült felvételek is, amelyeken a korszak egyszerű bútorai keverednek a századelőről származó és még korábbi historikus darabokkal. Ebben az időszakban a kereskedő nagypolgárság – például a Várady-Szabó, vagy a Kardos család – emeletes bérházi lakásaiban szintén eklektikus szobabelsőik domináltak, ahogyan a városi előljárók nagyerdei villáiban is. Az utóbbiak főként biedermeier és neobarokk bútorokkal voltak berendezve, hangsúlyozottan reprezentációs céllal. Míg a Batthyány utca 24. szám alatti, 18. században épült ún. Budaházy-kúriában – ami valójában egy népies lakóház – már a kor divatját tükröző Thonet-székek álltak.

A következő nagyobb egység (60–357. o.) a házak bemutatását tartalmazza. Terjedelmi okokból nem ismertethetjük mind a 22 ház történetét, recenzióinkban kizárólag a különleges, vagy napjainkban már igen ritkán megfigyelhető építészeti megoldásokat tartalmazó vagy helytörténeti szempontból is kiemelkedő cívisházakkal foglalkozunk.

A Fazekas Mihály utca 1. – Lorántffy utca 36. számon álló sarki polgárház, ami a város egykori keleti palánkjához közel, 1877-ben épült, hosszú időn keresztül iparosok otthona volt. 1901-től haláláig itt lakott Erdélyi Mihály tímármester, majd 1942-től Kálmánchelyi Ferenc mézeskalácsos birtokolta az ingatlant, aki még ebben az évben felépítette apró műhelyét a telken. A házat 2022-ben, az interjú készítésekor Kristóf Ferencné Kovács Ilona birtokolta, aki a Löki család jó barátja volt – az első kötet a Löki család történetével zárult –, s aki visszaemlékezéseivel így összeköti a két kötetben bemutatott házakat.

Az 1897 és 1926 között épült Pacsirta utca 49. – Fazekas Mihály utca 13. szám alatti polgárház története jól illusztrálja a cívisházak államosítás utáni történetét, az egykori nagyméretű házban több lakást alakított ki a Debreceni Ingatlankezelő Vállalat, a „gazdátlan” ház hányattatott sorsát a ’60-as évekből származó újságcikkek illusztrálják.

Az egykori Debrecenfalva – Debrecen legrégebb településmagja – területén a Domb utca és Ötmalom utca sarkán hét szomszédos telken álló ház a város egyik legértékesebb utcaképrészletét őrzi. 1768-ban a mai Ötmalom utcában egy hatalmas malomtelek állt, a malmok valamikor 1851 és 1869 között kerültek lebontásra. A telek 1900-ban került felszámolásra, Horváth János építőmester 1900 és 1902 között építette be a Domb utca 16. és 18. szám alatti telkeket, a 20., a 22/a. és a 22/b. szám alatti telkek szintén 1900-ban kerültek beépítésre. A házak közt az oldalhatáron álló népi lakóházak és a polgárházak együttesen fordulnak elő, ami különösen jellemző volt Debrecen építészeti karakterére a tárgyalt korszakban. Harangi Attila kutatása révén ez vált a város legjobban kutatott telekosztásává, amely mintaként szolgálhat a számos debreceni malomtelek történetének jövőbeni feldolgozásához. A Domb utca 16. szám alatti ház, mint Szabó Magda író nő szülőháza is kiemelten fontos a debreceniek emlékezetében. A ház és az író nő kapcsolatát Szabó Anna Viola ismertette egy rövid tanulmányban.

A legfontosabb építészettörténeti hagyatéket a Domb utca 22/b. – Ötmalom utca 2. szám alatti ház őrízte meg, amely ma állatorvosi rendelőként üzemel felújított formában. A funkció kialakításához szükségessé vált több értékes elem, például a ház építésével egyidős kályhák elbontása, melyeket a tulajdonos még bontás előtt példaértékűen dokumentált, ami a civil értékmegőrzés egy igen jó példája. Különös, hogy Debrecenben a pincéket is gyakran használták lakhatási célra, amire a föld alatti helyiségekben megőrződött fűtőberendezések is utalnak: a Domb utca 22/b. alatt falba épített, míg a Kandia utca 10. – Zöldfa utca 2. szám alatti telken vályogból épített boglyakemence maradt fenn. A ritkán megfigyelhető építészeti elemek igazolják a helyszínbejárások szükségességét az építészettörténeti kutatásokban.

Kiemelt figyelmet érdemel a Varga utca 6. szám alatti 18. század derekán, vagy az előtt épült oldalhatáron álló népi lakóház, melynek boltozatos szobáit, visszabontott szabadkéményét sem ismernénk a helyszíni kutatás nélkül.

A Stegmüller Árpád által 1909-ben tervezett és épített Török Bálint utca 20. szám alatti ház esetében a levéltári kutatás eredményeit a ház egyik födémgerendájába Balog Imre ács által bevéssett 1909-es évszám is hitelesíti.

Az 1898-ban, a már említett Horváth János és Biczó Gyula által tervezett Arany János utca 57. szám alatti zártos ház építészeti karaktere mellett fontos történeti emlékeket is megőrzött, hiszen itt maradtak fenn a házat 1927 és 1977 között lakó Fidrus család fényképeinek üvegnegatívjai, amik a tisztviselő és tanítócsalád házának belső udvarát is megörökítették 1925-ben. A képeket fotótörténeti szempontból Szabó Anna Viola értékelt.

Az 1883-ban épített Hatvan utcai ház, melyet Igriczi Kovács József építtetett – 1903 és 1914 között a város polgármestere volt – jó példája annak, hogy egy-egy „leborotvált” homlokzatú ház homlokzata akár archív fotók alapján is rekonstruálható lenne. Ez a megfigyelés a könyv archív fotóanyagát válogatók munkáját is dicséri. Az 1851 és 1870 között épült Bethlen utca 4. szám alatti hézagosan zárt sorú polgárház az előbb bemutatotthoz hasonlóan napjainkban külső megjelenése alapján, leegyszerűsített homlokzatával nem képvisel kiemelkedő értéket, de ezzel szemben belseje számos, a 19. század derekára jellemző építészeti megoldást (csehsüveg- és teknőboltozatos helyiségek, eredeti helyén álló kályha) is megőrzött, melyek a helyszínbemjárás során dokumentálásra kerültek.

Az eddig kiemelt házakkal ellentétben a Hatvan utca 23. szám alatti több szempontból is kivélt jelent, mivel eredetileg a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara székházaként épült 1884–1885-ben, a székház irodái mellett azonban lakásokat is kialakítottak benne, majd 1905-től itt talált otthonra a Debreceni Városi Múzeum, ami 1929-ig üzemelt az épületben. Ez idő alatt itt lakott Zoltai Lajos a múzeum egyik páratlan munkabírási alapító atyja is. Fontos megjegyezni, hogy nem Zoltai volt a „ház” egyetlen híres lakója, hiszen 1773-ban az ezen a telken álló házban született Csokonai Vitéz Mihály is. Az épület története mellett a két kiemelkedő jelentőségű személy rövid életrajza is helyet kapott a kötetben.

Az 1894-ben épített – ezt a kéménybe vésett felirat is megerősíti – Garai utca 26. számú ház építészettörténeti értékei mellett szintén kulturális jelentősége miatt kapott helyet a könyvben, hiszen itt lakott Kiss Tamás költő, akire nemcsak az utcafronti falon elhelyezett emléktábla, hanem a házban lakó leszármazottai által berendezett emlékszoba is emlékeztet.

A Meszena utca 4. szám esetében szintén érdemes megemlíteni, hogy napjainkban a ház karaktere képviseli a legjelentősebb értéket, de a fotókról a korábbi kapu elemei közül megemlíthetjük a díszes zárlemez, amiből egyre kevesebbet láthatunk Debrecen utcáin sétálva.²

A Péterfia utca 41. számú ház azért is kiemelkedő, mert az építtető családjának tulajdonában maradt napjainkig, így a belső terekben a bútortörzék egy része is megmaradt, talán itt ismerhetjük meg az előző századforduló cívisének anyagi kultúráját legváltozatlanabb formában.

A kötettel hiánypótló munka jelent meg, a napjainkban eltűnőfélben lévő, de a város képét még részben meghatározó cívisházakról. Az elvégzett munka bizonyítja a terepi adatgyűjtés fontosságát a korszak építészettörténetének kutatásában, különösen ki kell emelnünk a helyszíni fotódokumentálás és felméréskészítés fontosságát, amit a recenzióban is bemutatott számos példa bizonyít. Hasonlóan jelentős szerepe van az interjúk által közvetített *oral history* adatok beemelésének is, amivel a házak napjainkig tartó történetének bemutatására is lehetősége nyílt a szerzőknek. Szerencsére a házak bontási üteme még nem annyira előrehaladott, hogy ne bízhassunk hasonlóan értékes, ezt az egyedi módszertant alkalmazó építészettörténeti kötetek megjelenésében. A munka egyetlen hiányossága a kutatás eddigi eredményeit összegző fejezet hiánya, reméljük a következő kötet pótolja a hiányt.

² A zárlemez ismert példáit összegyűjtötte: Sági 1970. 380–381.

Szakirodalom

- Harangi–Löki 2022. Harangi Attila–Löki Viktor: Debreceni cívisházak és lakóik nyomában. Debrecen, 2022.
- Sápi 1970. Sápi Lajos: Faragott kapuk Debrecenben. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1968. Szerk.: Módy György. Debrecen, (1970). 371–398.

Brigovác László

Dr. Seres István (1972–2025)

Az Új Nézőpont folyóirat szerkesztőségi ülésén, Debrecen, 2023.03.31.

Lapzártánkkor érkezett a hír: 53 évesen elhunyt Dr. Seres István, folyóiratunk Szerkesztőbizottságának tagja, kollégánk, barátunk. Lesújt bennünket életútja tragikus hirtelenségű megtörése. Mondhatjuk, hogy együttes munkálódás közepette távozott közülünk, hiszen egyik utolsó, készülő tanulmányán is éppen lapunk részére dolgozott. Részvétellel emlékezünk rá, a szaktársra s a jelenkor történelmi középnevezékének tevékeny alkotójára.

Dr. Seres István három évtizedes tudományos pályafutása az ELTE Bölcsészettudományi Karán indult. 2000-ben mongolisztikából, két évvel később turkológiából szerzett MA-oklevelet. 2005-ben pedig sikeresen védte meg az egyetem Mongolisztika Doktori Programja keretében készült *A dariganga betyárvilág* c. PhD-értekezését. Mint Kelet-kutató, tanulmányokat a hazai alap- és doktori képzések mellett külföldi nyári egyetemeken hallgatójaként is folytatott: 2000-ben és 2002-ben isztambuli ösztöndíjként, 2006-ban a Mongol Állami Egyetemen. Bekapcsolódott az MTA-n folyó orientalisztikai kutatásokba, 2007–2012 között a Közép-ázsiai Kutatócsoport munkatársaként dolgozott. A mongol és türk népek (a sztyeppe-i nomádok) történetével és néprajzával foglalkozva terepkutásokat végzett Kazahsztán, Mongólia és Törökország területén. A keleti kultúrákkal egyetemi éveitől kezdve sokrétűen érintkezett, tudományos vizsgálatai kiterjedtek többek közt a mongol betyárok életvilágára, a kipcsak hősepi-kára s a nogáj népköltészetre.

Érdeklődése ugyanakkor nem korlátozódott Elő- és Belső-Ázsiára. A szájhagyományban és az irodalmi alkotásokban megőrződött hősalakok, a puszták népeinek történelmi és kultúrártékei mellett s részben ezekkel szerves érintkezésben, igen korán, voltaképp már hallgatói évei előtt látószögébe kerültek a Kárpát-medence népei, köztük elsődlegesen a magyarság. Kutatta a besenyők, a szerbek magyarországi történetét és a magyar nyelv keleti eredetű elemeit, valamint a török földre szakadt magyarok, az emigrációk sorsát. Célirányos vizsgálódásai tárgyát azonban főként az képezte, amivel hallgatói korszakában is kiemelten foglalkozott: a betyárok társadalma. Keleti tanulmányaihoz témájánál fogva ez illeszkedett szorosan, az írott és a tárgyi források s a magyar és a közép-ázsiai néphagyomány ráadásul hasonló elemzési szempontokat és értelmező pozíciót kínáltak, egyúttal lehetővé tették egy részletekre érzékeny kutatói gyakorlat s az ehhez való elbeszélői (előadói) stílus kialakítását. Részint azután a betyárság (a pusztai rablók) életközegéből, a róluk szóló történetek felől nyithatott utakat – korszakhoz vagy földrajzi térhez kötődően – további témák és publikációk irányába.

Seres István nemegyszer vállalta szórványos jelentőségű, vagy kifejezetten helyi értékű egyéni pályák megrajzolásának feladatát, s nem annyira a tabló, mint a portré megalkotását. Ha kevésbé ismert nemesi nemzetségek históriáit, vagy hétköznapi hősök élettörténeteit kellett is írnia, könnyen talált kulcsot az adatmorszáknak, a töredékes iratok, másképpen szólva a magyar múlt apróbb mozaikjainak hasznosításához. Bár szakirányú intézményes tanulmányokat nem folytatott, „céhes” magabiztossággal és gyakorlottsággal beszélt a magyar történelemről. Adott volt a szakirodalmi jártassága a török kortól a 20. századig ívelően, biztos kézzel merített a felvett témákra vonatkozó könyvészetből. Ennél lényegesebb viszont az az egyszerre érzelmi és szakmai kötődés, ami a vizsgált korszakok és közösségek anyagi kultúrájához, illetve – még jobban – az írásos hagyatékukhoz fűzte őt. Már az ELTE hallgatójaként otthonosan mozgott a közgyűjtemények kéziratos adattömegében, jó érzékkel ragadta ki onnét az őt aktuálisan foglalkoztató kérdés érdemi megválaszolására legalkalmasabb forrásokat. S ha nem az elemző szigorával, hanem az elbe-

szélő érzékenységgel válogatta, nyitotta föl és szólaltatta is meg őket, az jó párszor elméleti értelemben, valamely tágabb problémakört érintően ugyancsak érdekesítően hatott. Állományismerete mellé persze jól jöttek a szerencsés-váratlan felfedezések, amikor más tárgyra irányuló kutatásai során véletlenül akadt rá egy-egy forrásra, mely egyben megadta a következő publikáció ötletét. Különösen kifejező példája ennek a Csatáry családdal összefüggő iratanyag, amire a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában bukkant rá. S ugyanígy beszédek Bertalan Emma 1848–1849 emlékének ápolásával kapcsolatos, tájszólásban leírt feljegyzései, melyek nyomdai kiadását István szerkesztőként felügyelte. De leginkább talán azért tudott a töredékekből jól építkezni, történeteket könnyedén felvázolni, mert biztos lelki-szellemi alapot adott számára a magyarságszeretet, sőt, az mintegy maga volt az egyesítő ősforrás, a gondolatkohézió.

Hely itt arra nincsen, hogy részletes képet adhassunk a tudományos tevékenységről, vagy akár csak annak egy szeletéről. Ami azonban folyóiratunk szempontjából kétségkívül meghatározónak számít, az a Bihar vármegyéhez (és/vagy Békéshez) kapcsolódó publikációk sorozata. Ez hozzávetőleg a negyedik teszi tudományos és tudományos-közismerető munkásságának. Találunk benne tanulmányokat, monográfiákat, könyvrészleteket, forráskiadásokat és – jelentékenyebb számban – előadásokat. A szűkebb hazájának múltjából választott és körbejárt témák nagyobb részét a hadtörténet, a közrendvédelem s a jogi és társadalmi normákat, a közösségi együttélés szabályait áthágó viselkedés, hogy egyszerűen szóljunk: a betyárélet adja. Az ábrázolt események és jelenségek a török hódoltságtól a Rákóczi-felkelésen s a kései rendiségen át az 1848/49-es szabadságharcig másfél-két évszázadot fognak át. Már az alábbi, a legkifejezőbb táji-területi vonatkozású írásaiból vett szemelvényes válogatás tükrözi a témaválasztás gazdagságát s az időben széles mozgásteret: *A kurucok téli szállásai Geszt, Körösnagybársány és Mezőgyán térségében (1674–1685); Békés megyei katonák az erdélyi és tiszántúli kuruc hadsereg összeírásaiban; A bihari hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharcban; A sarkadiak küzdelme a hajdúszabadság visszaszerzéséért; Források Zöld Marci életéhez – A betyár első bűnperének iratai 1810-ből; Egy berettyószentmártoni betyár Gázy Imre 1849-es gerillacapatában.* Ez mindazonáltal nem pusztán a sokféleség és az esetlegesség palettáját jelenti. A feldolgozások és a szövegkiadások címében rendre (összes munkája csaknem felénél) visszaköszön a „Rákóczi”, „kuruc”, „betyár” szavak valamelyike, határozottan körvonalazva egy teljes, célirányos életművet.

Seres István tudatosan és kitartóan szegődött nyomába például az O'sváth Pál életével és hivatali működésével kapcsolatos forrásoknak. Sokéves kutatómunkájának eredménye az egykori csendbiztos pályájára fényt vető, jórészt vármegyei és családi levéltárak iratait közrebocsátó gyűjtemény (*Források O'sváth Pál sárréti csendbiztos életéhez*). Ugyanerről árulkodik O'sváth Sárréti járást bemutató, valamint a szolgálati időszakának emlékeit felidéző könyveinek (*Bihar vármegye Sárréti járása leírása; Pandúrkorom emlékei*) újrakiadása. Ez a „Bihar-trilógia” 1370 oldal összterjedelmével kitűnik István személyi bibliográfiájából, írásműveinek sorában a legnagyobb lélegzetű. 2009–2010 folyamán rendezte sajtó alá a három kötetet, amelyekhez bevezető tanulmányokat és tekintélyes jegyzetapparátust is kapcsolott. A gyors egymásutánban történt kiadás a viszonylag szűk időmetszetben megmozgatott roppant szövegmennyiséggel együtt híven igazolja munkabírását.

István aktív résztvevője volt a Kárpát-medencei tudományos és kulturális életnek. Amellett, hogy kutatásainak helyszínei közé bekerült Románia, Szerbia, Szlovákia és Ukrajna, ott találjuk külföldi rendezvények (történeztudományi konferencia, ifjúsági tábor) előadói között. Múltértékesítő elköteleződése azonban legvilágosabban Bihar és „kishazája”, Békés

helyi-kistáji sajátosságai körül nyilvánult meg. Tudományos munkálódásának visszatérő számadó pillanatait hozták a Bihar-kutatás és a Bihari Diéta konferenciák. Legyen az akár befejezett, akár folyamatban lévő, ígéretes történeti vizsgálat, vagy módszertani összefoglalás, eredményeit úgy tárta a hallgatóság elé, hogy az érzelmi bevonódásáról, a témához való tényleges kötődéséről is kész bizonyítékkal szolgált. Az előadott apróbb jellegzetességeken keresztül megmutatkozott a múlt kevéssé ismert részleteire oly fogékony, eléggé nem becsülhető érdeklődése. Felidézve magunkban alakját, látjuk, amint előlép egy szakmai ankéton a résztvevők soraiból s gyorsan kibontakozik történetmesélő ösztöne, az önmagukban tán száraz adatokat élő, élményadó, korfestő egységgé teremteni képes elbeszélő-regélő érzéke. Szintén ez vezette közéleti-közművelődési szerepvállalásainál, azokon az előadásokon, amelyeket könyvbemutatókon, békési önkormányzati, vagy különböző regionális kulturális rendezvényeken hallhattak tőle.

Előadás a XIII. Bihari Diéta konferencián (*O'sváth Pál és a sárréti pandúrvilág – egy kiadandó kötet margójára*), Berettyóújfalu, 2023.12.04.

Csaknem egy évtizeden át, 2016 óta járult hozzá az Új Nézőpont megjelenéséhez szerkesztőtársi-szerzői közreműködésével. Két évtizednyi tudományos munkássággal a háta mögött, kivált – amiről önéletrajza nem vall, de életműve igen – a kora újkor, ezen belül a kuruc kor katonai-hadszervezeti kérdéseinél meglévő ismeretekkel csatlakozott hozzánk, lett folyóiratunk Szerkesztőbizottságának tagja. Egyértelműnek tekintettük, hogy mivel egy addigra is jelentős eredményeket felmutató, a történettudomány asztalától érkező szaktárs, számos magyar és idegen nyelvű cikk szerzője, számítunk rá s tartós segítségére szerzőként, szerkesztő kollégaként és az értekezleteken, munkaközösségi egyeztetéseken.

Curriculumum nem szólhatott egyéniségéről, (szak)emberi vonásairól sem. Többirányú érdeklődését, kutatókedvét és választókereső szorgalmát ugyanakkor már bibliográfiája bizonyítja. Mint gyakorló mongolista és turkológus, az orientalisztika művelője, és mint a történelmi Magyarország szívében elhelyezkedő vármegyék világának avatott bűvára, szilárd támpontul vehette adatgyűjtő igyekezetét. Kutatói, szerzői-szöveggondozói és előadói „kis útja” a történeti munkának az alapoktól való elindítását jelentette, azaz odafordulást a forrásokhoz, ezek szüntelen feltárását, tanulmányozását és kiadását. Itt érhető tetten időtálló alkotói alázata, mely gyökere lett a mindenkori új mondanivalónak, végső fokon a bő publikációs termésnek. Nem lehet nem úgy érezni, hogy mintegy ezt is köszönte az a főhajtás, ami az őt utolsó útjára kísérők részéről a tőle vett betyáros búcsú pillanataiban személye felé, a magyarországi betyárvilág kutatójának munkássága és emberi természetére előtti tiszteletadás jeleként, egyértelműen megnyilvánult.

Halála megrázó veszteség. Együtt érzünk gyászoló szeretteivel, barátaival, ismerőseivel. Osztozunk fájdalmukban, István emlékét pedig kegyelettel és kollegiális barátsággal őrizzük.

A Szerkesztőtársak nevében:

Brigovác László

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

**A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.**

**A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF,
ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT
E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES
EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.**

**KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSATOL-
JÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!**

**A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI
NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A
KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE
ÉS JELENTET MEG.**

**FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN
FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZ-
TRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!**

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)